

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE *KDY* KÖKÜNÜN SEMANTİK
İNCELEMESİ

Doktora Tezi

Mahmut Sami ÇÖLLÜOĞLU

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

**KUR'ÂN-I KERÎM'DE *KDY* KÖKÜNÜN SEMANTİK
İNCELEMESİ**

Doktora Tezi

Mahmut Sami ÇÖLLÜOĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Salih AKDEMİR

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

**KUR'ÂN-I KERÎM'DE *KDY* KÖKÜNÜN SEMANTİK
İNCELEMESİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Salih AKDEMİR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Salih AKDEMİR

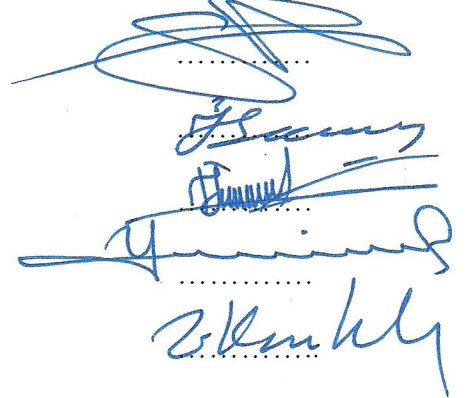
Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM

Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

Prof. Dr. Musa YILDIZ

Doç. Dr. Zafer KIZIKLI

İmzası

Tez Sınavı Tarihi... 30.09.2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ	IV
GİRİŞ.....	1
1.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	2
2.ARAŞTIRMANIN AMACI	8
3.ARAŞTIRMANIN METODU	9
3.1.Synchronic (Eş-Süremlı) Semantik Metod.....	12
3.2.Diachronic (Art-Süremlı) Semantik Metod.....	13
3.3. Anlam Değişmeleri (Anlam Hareketleri)	15
3.3.1.Anlam Daralması	15
3.3.2. Anlam Genişlemesi.....	16
3.3.3. Anlam Kayması (Başka Anlama Geçiş).....	18
4.ARAŞTIRMANIN PLANI	21

BİRİNCİ BÖLÜM

KDY KÖKÜNÜN ETİMOLOJİSİ VE ANLAM TAHLİLİ

1.1.KDY KÖKÜNÜN ETİMOLOJİK YAPISI	26
1.2. KDY KÖKÜNÜN ANLAM TAHLİLİ	27
1.2.1.İlk Dönem Arapça Sözlüklerde KDY Kökü.....	28
1.2.2.Son Dönem Arapça Sözlüklerde KDY Kökü	34
1.2.3.Arapça-Türkçe Sözlüklerde KDY Kökü.....	39
1.2.4. Osmanlıca- Türkçe Sözlüklerde KDY Kökü:	44

İKİNCİ BÖLÜM

KDY KÖKÜNÜN KUR'ÂN'DA KULLANIMLARI

2.1.KUR'ÂN-I KERÎM'DE KDY KÖKÜ VE TÜREVLERİ	50
2.1.1. Kur'ân'da KDY Kökünün Fiil Formu	53
2.1.2 Kur'ân'da KDY Kökünün İsim Formu	56
2.2. KUR'ÂN-I KERÎM'DE KDY KÖKLÜ TÜREVLERİN ANLAMLARI:	57
2.2.1. KDY Kökünün Hüküm / Karar Vermek Anlamında Kullanımı:	61
2.2.2. KDY Kökünün Tamamlamak, Bitirmek Anlamında Kullanımı:	77
2.2.3. KDY Kökünün Öldürmek, İşini Bitirmek Anlamında Kullanımı:	106
2.2.4. KDY Kökünün Gerçekleştirmek, Yerine Getirmek Anlamında Kullanımı:	114
2.2.5. KDY Kökünün [Allah] İstemek, Dilemek Anlamında Kullanımı:	140
2.2.6. KDY Kökünün Bildirmek, Haber Vermek Anlamında Kullanımı:	147
2.2.7. KDY Kökünün Sûre Belirlemek, Ecel Takdir Etmek Anlamında Kullanımı:	153
2.2.8. KDY Kökünün [Allah]Yaratmak anlamında Kullanımı:	162
2.2.9. KDY Kökünün Emretmek Anlamında Kullanımı:	168
SONUÇ	181
BİBLİYOGRAFYA	185
EK TABLO.....	194

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser.
a.g.m.	: Adı Geçen Makale.
a.y.	: Aynı Yer.
bkz.	: Bakınız.
c.c.	: Celle Celâlühû.
çev.	: Çeviren, Çeviri.
h.	: Hicrî.
Haz.	: Hazırlayan.
Kom.	: Komisyon.
Ktp.	: Kitapevi.
m.	: Milâdî.
Nşr.	: Neşir, Neşreden.
Ö.	: Ölümü.
s.	: Sayfa.
D.İ.B	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
D.T.C.F.	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Thk.	: Tahkîk.
T:D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı.
Trc.	: Tercüme.
Ts.	: Tarihsiz.
Tsh.	:Tashîh.
vd.	:Ve Devamı.
Yay.	:Yayınları.

ÖNSÖZ

Kur'ân, Allah c.c'ın kelâmıdır. İndirilişinden itibaren insanlık onun ilâhî nuru ile hayat bulmuştur. Karanlıklar onunla aydınlığa dönüşmüş, insan, fitratı üzere yaşamanın prensiplerini ondan öğrenmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm hem metin hem de mânâ bakımından Allah'ın insanlara bahsettiği eşsiz bir kitaptır. İnsanlığın mutluluğu, bu benzersiz kitabın gereği gibi kavranıp anlaşılmasına bağlıdır. Çünkü insana dünya hayatında doğru istikameti gösteren yegâne rehber Kur'ân'dır. O, hayatın kitabıdır. Yaşam, ancak onun doğru bir şekilde çözümlenmesi ve anlaşılmasıyla anlamlı bir hale gelebilir. Bu yüzden inzâl oluşundan itibaren, her devirde onu anlama çabası içerisine girilmiştir. Her bir kelimesi hatta her bir harfî en ince ayrıntısına kadar incelenerek anlaşılmaya çalışılmıştır. Bugün de insanlık yaşadığı sıkıntılardan kurtulmak, huzurlu bir yaşam sürmek için onu anlamak zorundadır.

Bu çalışmada, Kur'ân'da yer alan *KDY* kökü art süremlî semantik metot çerçevesinde ele alınmış, bu alanda yapılan çalışmalara bir nebze de olsa katkıda bulunmak için çaba sarf edilmiştir.

Bu çalışmanın meydana gelmesinde maddî-mânevi desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Salih AKDEMİR'e, bu çalışmanın başlangıcından itibaren değerli fikirleriyle ve bilimsel katkılarıyla bana yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Musa YILDIZ'a teşekkür ederim.

İlâhî iltifata mazhar olması niyâzı ile bu çalışmayı sevgili annemin ruhuna ithâf ediyorum...

Mahmut Sami ÇÖLLÜOĞLU

Ankara 2010

GİRİŞ

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Araştırmanın konusu, *KDY* kökünün Kur'ân-ı Kerim'de taşıdığı anlamların, art süremli semantik metodla incelenmesidir.

Müslümanların, Kur'ân'ın tüm söylemlerini değerlendirmesi ve yaşadığı zamanın ihtiyaçlarını da dikkate alarak onu anlaması ve yorumlaması kaçınılmaz bir gerekliliktir.¹ Kur'ân'ın insan hayatında işlevsel bir rolünün olabilmesi, onun anlaşılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Kur'ân, insana yön vermek, problemlerin çözüm yollarını göstermek üzere indirilmiş bir kitaptır. Bu yüzden Kur'ân'ı anlamak, kıyamete kadar bütün zaman ve mekânlarda yaşayan insanların ferdî ve toplumsal bir gereksinimidir.² İlâhî hitâbı doğru bir şekilde anlamadan gereklerini yerine getirmek mümkün değildir. Kur'ân metninin anlaşılabilmesi, ayetlerde kullanılan göstergelerin (kelime ve ifadelerin) anlam örgüsünün doğru bir şekilde çözümlenmesine bağlıdır.

Bir metni anlama ve yorumlamada kelime ve ifadelere yüklenen anlamların bilinmesi önem taşımaktadır. Bu, kutsal metinlerin ve dînî nassların anlaşılması ve yorumlanmasında, daha da önemli hale gelmektedir. Çünkü kutsal metinlerde insanlara verilmek istenen mesaj; kelime ve ifade formları, kavram kalıpları içersinde sunulmuştur. Kelimeler semantik açıdan en küçük anlamlı birimler olup, ifade ve cümlelerin yapı taşlarıdır. Kavramlar ise, objelerin zihinlerdeki tasarımıdır ve içerikleri anlamlarla örülüdür. Kur'ân'da verilmek isteneni doğru bir biçimde anlamak, yorumlamak ve kavramak; anlam örgülerini, kelime ve kavram yapılarını

¹ *Bajon, J.M.S., Kur'ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler (Çev. Şaban Ali Düzgün), Fecr Yay., Ankara, 2000, s. 13.*

² *Soysaldı, H. Mehmet, "Günümüzde Kur'ân'ın Anlaşılması", İslami Araştırmalar, cilt XIV, sayı 4, Ankara, 2001, s. 11.*

ve bunların Kur'ân'daki anlam alanlarını, mânâ içeriklerini ve kullanılış biçimlerini bilmekle mümkündür. Kur'ân'da kullanılan kelime ve ifadeler, ayetlerdeki bağlamlarına göre çeşitli anlamlara gelebilmektedir. Bu nedenle kelime ve ifadelerdeki anlam yelpazesinin bilinmesi, Kur'ân metninin daha sağlıklı bir biçimde anlaşılmasında büyük önem taşımaktadır.³

Kur'ân'ı doğru anlamamanın temel şartlarından biri de, onun indiği dönemdeki dilin tüm özelliklerini göz önünde bulundurarak kelimelerin karşıladıkları mânâları tespit etmektir. Yani, Kur'ân'ın ilk muhataplarının, kelimelerden anladıkları mânâyâ ulaşmaktır.⁴

Vahiy sürecinde insanlara ulaştırmak istenen ilâhî mesajlar, onların konuştukları dilde ve algılama seviyesinde iletilmiştir. Bu yüzden Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Araplar, Kur'ân'ı anlama noktasında dilsel bir zorluk çekmemektedirler.⁵ Ancak dil durağan bir yapıya sahip değildir. Dil toplumsal bir olgudur, dolayısıyla değişim onun için de geçerlidir. Dil serpilir, gelişir ve zenginleşir. Kuşaktan kuşağa farklı şartlar içinde gerçekleşen öğrenme süreçleri toplumların kelime dağarcıklarını da değiştirir. Bu değişimi; nüfus hareketleri, göçler, toplumu derinden etkileyen olaylar (savaşlar, devrimler), ticârî ilişkilerin gelişmesi, yeni siyasal koşullar, bilimsel ve teknik alandaki dönüşümler gibi etkenlerle açıklamak mümkündür.⁶ Dilin, doğası gereği, sürekli bir biçimde anlam değişikliklerine uğramasıyla, anlamda meydana gelen değişiklikler zamanla kutsal

³ Yılmaz, Hasan, *Kur'ân Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2003, s. 1.

⁴ Albayrak, a.g.e., s. 144.

⁵ Cündioğlu, Dücan, *Anlamın Tarihi*, Kitabevi Yay., İstanbul, trs, s. 45.

⁶ Sav, Bahattin, *Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme*, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı I (2003), 147.

metinlerde de yanlış anlaşılmalara yol açmaktadır.⁷ Dolayısıyla kutsal metinlerin doğru anlaşılması için, dilin bünyesinde meydana gelmiş anlam hareketlerinin farkında olunması gerekmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'i anlama ve yorumlama faaliyetleri, nüzulünden günümüze, her devirde müslümanların önemle üzerinde durduğu bir konudur. Sayısız ilim ve fikir adamı, bu konuda emek harcamıştır.⁸

Kur'ân'ı anlama çabaları, bir taraftan gelenekten gelen metodlarla sürdürülürken, bir taraftan da yeni yöntem arayışları içersine girilmiştir. Günümüzde de Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması noktasında metodolojik çalışmalar-geçmişe göre daha kapsamlı bir şekilde- yapılmaktadır.⁹ Bu meyanda son zamanlarda Tefsir alanında yapılan pek çok araştırmada semantik analiz metodunun kullanılmakta olduğunu görüyoruz. Dînî bir metin olan Kur'ân'ın anlaşılmasında, Arap dilindeki köklerin asıl anlamlarının belirlenerek zaman içinde meydana gelen anlam değişikliklerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu da art süremlili semantik bir araştırmanın yapılmasını zorunlu hale getirmektedir.¹⁰

Art süremlili semantik analiz, kelimelerin zaman içersindeki geçirdikleri anlamsal değişimleri izlememize imkân sağlar. Çünkü kelimelerin de hayatı vardır. Onlar, kültür ve dil ortamında bir gelişim ve değişim seyri takip ederler. Bazen anlamlarını uzun bir müddet değişmeden korurlar. Bazen de onlarda anlam kaymaları ve sahip oldukları anlamların içeriğinde değişimler meydana gelir. Hemen hemen tüm dillerde bu olayı görmek mümkündür. Kur'ân'ın indirilişinden kısa bir süre sonra Arap dünyasının farklı kültürlerle karşılaşması, toplumsal değişimi çok

⁷ Akdemir, Salih, *Kur'ân Çevirilerinde Yöntem Sorunu*, (Yayınlanmamış Kitap)

⁸ Albayrak, Halis, *Tefsir Usulü, (Yöntem-Ana Konular- İlkeler- Teklifler)*, Şule Yay., İstanbul., s. 11.

⁹ Albayrak, a.g.e., s. 12.

¹⁰ Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'ân*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2004, s.XI.

hızlı bir şekilde gerçekleştirmiş, bu durum Kur'ân'da yer alan bazı kelimelerde de birtakım anlam kaymalarına ve anlam değişmelerine yol açmıştır.¹¹ Kur'ân üzerinde araştırma yapılırken, kelimelerin zaman içinde geçirdikleri anlamsal değişimlere dikkat çeken Emin el-Huli; Kur'ân metnindeki kelimeleri, onların tarihi seyrini ve onlarda, zaman içinde meydana gelen değişiklikleri dikkate almadan anlamaya kalkmanın bir hata olduğunu ifade etmektedir.¹²

Japon bilim adamı İzutsu'nun geçtiğimiz asrın ikinci yarısından itibaren Kur'ân temelli araştırmalarında semantik analiz metodu kullanması, araştırmacıların dikkatini çekmiş ve onların farklı bir yöntemle tanışmalarını sağlamıştır. İzutsu'nun, Kur'ân ve İslam düşüncesi sahasında telif ettiği eserlerin¹³ Türkçeye çevrilmesi sonrasında ülkemizde yapılan çalışmalarda semantik metot ön plana çıkmış, Kur'ân'da yer alan farklı kelime ve kavramlar semantik metot esas alınarak incelenmeye başlanmıştır.

Bizim de bu araştırmadaki temel bakış açımız Kur'ân-ı Kerim'de geçen *KDY* kökünün semantik boyutunun ön plana çıkarılmasıdır. Araştırmamızda ele aldığımız bu kökün içerdiği anlamların Kur'ân'ın semantik yapısındaki yerini -doğru ve

¹¹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 143-144

¹² el-Huli, Emin, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, Çev: Mevlüt Güngör, İstanbul, Bayrak Matbaası, 1995, s. 84.

¹³ Prof. Dr. Toshihiko İzutsu (1914-1993) Keio Üniversitesi Kültür ve Dil Çalışmaları Enstitüsü Öğretim Görevlisi. İslam dünyasının belli başlı merkezlerinde İslam Kültürü, Arap Dili ve Edebiyatı üzerinde çalışmalarda bulunan İzutsu'nun Türkçeye çevrilen bazı eserleri şunlardır: *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Yeni Ufuk Yayınları, İstanbul, (İzutsu, dokuz bölümden meydana gelen bu eserinde, Semantik ve Kur'ân, Kur'ân'ın Anahtar Terimleri, Kur'ân Dünya Görüşünün Ana Yapısı, Allah ile İnsan Arasındaki Ontolojik Münasebet, Allah ile İnsan Arasında Sözlü ve Sözsüz Haberleşme Münasebeti, Hanifler, Arap paganizmi, Yahudi ve Hristiyanlarda Allah telakkisini açıklamıştır.); *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul, (On bir bölümden oluşan bu kitapta; kafir, fasık, mücrim, tekfir, islam, iman, amel, bilgi, tasdik, ikrar, amel gibi konular ele alınmıştır.); *Kur'ân'da Ahlakî Kavramların Yapısı*, Pınar Yayınları, İstanbul, (Üç bölümden oluşan bu eserde semantik tahlil ilkeleri, dil ve kültür, ahlak gibi konular çeşitli kavram tahlilleri yapılarak açıklanmıştır.); *İslam'da Varlık Düşüncesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, (Bu eser İslâmî felsefesinin Moğollar sonrası dönemde ve özellikle İran'da geliştirildiği şekliyle vücut kavramı ve onun gerçekliği meselesi olarak varlık-vücut düşüncesi üzerinde yoğunlaşmaktadır.)

isabetli karşılıklarla- alarak Türkçeye aktarılmasının, Kur'ân'ın anlaşılması noktasında önemli olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca daha önce *KDY* köküyle ilgili semantik bir araştırma yapılmaması da böyle bir çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Semantik alanında yapılan çalışmalar, araştırmamızda kuramsal açıdan önem taşımaktadır. Son yıllarda tefsir alanında yapılan çalışmalara göz attığımızda, semantik analiz metoduyla yapılan çalışmaların arttığını söylemek mümkündür. Tefsir alanında semantik metotla yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır:

Kitaplar:

H. Mehmet Soysaldı, *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*¹⁴,

Ali Talip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da Kavm Kelimesinin Semantik Analizi*¹⁵,

İsmail Yakıt, *Doğru Bir Kur'ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi*¹⁶,

Hasan Yılmaz, *Kur'ân Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi*¹⁷,

Tezler:

M. Akif Özdoğan, *Semantik Açısından Kur'ân'da İslam Kavramı*¹⁸,

Yasemin Geyikoğlu, *İtaat Sözcüğünün Semantik İncelemesi*¹⁹,

Zeki Kılıç, *Şehadet Sözcüğünün Semantik Açısından İncelenmesi*²⁰,

¹⁴ Çağlayan Yay., İzmir,1997.

¹⁵ Ötüken Yay., İstanbul,2002.

¹⁶ Ötüken Yay., İstanbul,2005.

¹⁷ *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması* adıyla, Kurav Yay., Bursa,2007

¹⁸Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1995.

¹⁹Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.

²⁰Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

Alie Aptourachman, *Vahiy Geleneğinde Emr Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*²¹,

Uğur Gülbil, *İstikamet Kavramına Semantik Yaklaşım*²²,

Fatma Betül Çipilioğlu, *Vahiy Geleneğinde "Kara' e" Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*²³,

Hatice Korkmaz, *Vahiy Geleneğinde Şehede Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*²⁴,

Yahya Karataş, *Kur'ân'da Havf ve Hüzün Kavramlarının Semantik Analizi*²⁵,

Esra Gözeler, *Samî Geleneğinde Salât Savm ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelemesi*²⁶,

Muhammet Bilal Tolan, *Kur'ân'da Selâm Kavramının Semantik Analizi*²⁷,

Muhammet Karaosman, *Vahiy Sürecinde Âlem Kelimesinin Semantik Tahlili*²⁸,

Mustafa Kumru, *Vahiy Sürecinde Hak Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*²⁹,

Abdullah Özer, *Kur'ân'da Ecel Kavramının Semantik Analizi*³⁰,

Muhammed Ali Yazıbaşı, *Kur'ân'da Sıdk Kavramının Semantik Açısından İncelenmesi*³¹,

²¹ Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

²²Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Sivas, 2002.

²³ Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003,

²⁴ Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,2003.

²⁵ Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ,2003.

²⁶ Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

²⁷ Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2006.

²⁸ Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,2006.

²⁹ Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

³⁰ Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2008.

³¹ Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2008.

Ahmet Genc, *Kur'ân'da Salât Kavramının Semantik Tahlili*³²,

Nermin Akça, *Vahiy Geleneğinde A-B-D- Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*³³,

Ömer Müftüoğlu, *Eski Ahid'de ve Kur'ân'da V-S-Y Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*³⁴,

Mutlu Türkmen, *Kur'ân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te B-R-K, S-B-H, ve K-D-S Köklerinin Semantik İncelemesi*³⁵,

2.ARAŞTIRMANIN AMACI

İnsanlığa gönderilen son ilahi hitap Kur'ân'ı doğru anlamak, indirildiği zamandan beri, tüm muhataplarının öncelikli hedefi olmuştur. Bugün de Kur'ân'la ilgili yapılan tüm araştırmaların temel amacı, onun doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

Kur'ân metni, ayetlerde yer alan göstergelere (kelime, ifade ve kavramlara) yüklenen karşılıklara göre insan zihninde bir mânâ ifade etmektedir. Kur'ân'ın, ilk muhataplardan itibaren, nasıl anlaşıldığının belirlenmesi, ayetlerin yapı taşı olan kelime ve ifadelerin anlam örgüsünün tahlil edilmesiyle gerçekleşebilir. Bu da Kur'ân'ın indirildiği Arap dilindeki köklerin hangi anlamlarda kullanıldığının tespit edilmesiyle mümkündür.

Bu çalışmada da *KDY* kökünün Kur'ân'da kullanıldığı anlamlar semantik analiz yöntemiyle tespit edilerek, bağlamlarına göre oluşan anlam hareketleri ortaya

³²Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2008.

³³Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, Ankara.

³⁴Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, Ankara.

³⁵Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

konmaya çalışılmıştır. Böylece Kur'an'ın sağlıklı bir biçimde anlaşılmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

3.ARAŞTIRMANIN METODU

Çalışmamızda semantik analiz yöntemi takip edilecektir. Dilin anlam boyutunu ele alan semantik, 19. Yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıkmıştır.³⁶ Anlama çalışma ve araştırmalarına işaret etmek üzere teknik bir terim olarak kullanılan semantik³⁷ sözcüğü, (Alm. Semantik; Fr. Semantique; İng. Semantics; It. Semantica; Osm. Mânâiyât)³⁸ *sema* (gösterge) kökenli Grekçe *şu ya da bu anlama gelmek, anlam aktarmak* anlamına gelen *semanio* kelimesinden türemiştir³⁹ Semantik kelimesi, Türkçe'de anlam bilimi⁴⁰ şeklinde anlaşılmaktadır. Semantik (anlambilim) farklı biçimlerde tarif edilmiştir:

“Semantik, insanların kelimelere ve diğer sembollere nasıl karşılık verdiklerinin incelenmesidir.”⁴¹

“Semantik, göstergeler ya da sözcükler ve önermelerle, onları dile getirdiği anlam arasındaki bağlantıyı inceleyen bilim dalına denir.”⁴²

“Semantik, dilin anlam yönünü ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği Eş-Süremlî (Synchronic) ve Art-Süremlî (Diachronic) açılardan inceleyen dilbilim dalıdır.”⁴³

³⁶ Aksan.Doğan,*Her Yönüyle Dil*,T.D.K.Y.,Ankara,1995, III, .463.

³⁷ Palmer,F.R., *Semantik*,(çev. Ramazan Ertürk) Kitabiyat, Ankara, 2001, s.11.

³⁸ Berke, Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul, 1998, s.20-21.

³⁹ Guiraud, Pierre, *Anlam Bilim*, (Çev: Berke Vardar), İstanbul, Multilingual Yay.,1999, s. 15.

⁴⁰ Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, 24 Şubat 2009 < <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=semantik&ayn=tam> >

⁴¹ Condon,John C., *Semantics and Communication (Kelimelerin Büyülü Dünyası Anlambilim ve İletişim)*, çev: Murat Çiftkaya, İnsan Yay. , 1995, İstanbul, s. 11.

⁴² Akarsu,Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yay., Ank, 1984, s.7.

⁴³ Vardar,Berke, *Dilbilim ve Dilbilgisi Sözlüğü*,T.D.K.Y., Sevinç Basımevi, Ankara, 1980, s.21.

“Semantik; bir dilin anahtar terimleri üzerindeki analitik çalışmadır.”⁴⁴

“Semantik bir bilim dalı olarak kelimelerin anlamlarını analiz eder, etimolojik kökenden itibaren tarih boyunca kazandığı müştakların ve anlamlarının bir analizini verir. Hangi anlamın sonradan girdiği, hangi anlamın çarpık ve kökten uzak olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.”⁴⁵

“Semantik, bir dilin temelini oluşturan kelimeleri, ayrıntılı bir şekilde tahlil ederek, anlamlarını doğru anlama çabasıdır. Semantikte esas olan da kelimenin bozulmamış esas kök manasını tespit etmektir. Kök manayı tespit edebilmek için yılmadan, sabırla çalışarak anlam analizi yapmaya devam edilmelidir.”⁴⁶

“Semantik, sadece kelimenin anlamını oluşturan kök manaya inmek değil, aynı zamanda onun bu kök anlamından hareketle tarih boyunca kazandığı anlamların bir analizini yapmak ve gerek bu anlamların ve gerekse türevlerin ilk (kök) mananın olup olmadığına bakmaktır.”⁴⁷

Semantik analizin ilgi alanı, o dildeki kelimelerdir.⁴⁸ Semantik analiz, dilin yapısal bütünlüğünü dikkatimize sunar. Böylece mantıksal formalizasyon için dilin potansiyel halinin sınırlanmasına işaret eder. Semantik analiz, hiçbir küçük parçayı (sözcüğü), ihmal etmeden her kelime veya işareti parça parça analiz eder.⁴⁹ Aslında semantik analiz, kelimelere dönüşen görüş açılarının tahlile dayalı bir incelemesidir.⁵⁰

⁴⁴ Vardar, Berke, *Dilbilim ve Dilbilgisi Sözlüğü*, T.D.K.Y., Sevinç Basımevi, Ankara, 1980, s.21.

⁴⁵ Yakıt, İsmail, *Kur'an'ı Anlamak*, Ötüken Neş., İstanbul, 2005, s.17.

⁴⁶ Gezgin, Ali Talip, *Tefsirde Semantik Metod ve Ku'an'da Kavım Kelimesinin Semantik Analizi*, Ötüken Neş., İstanbul, 2002, s.108.

⁴⁷ Soysaldı, Mehmet, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, Feer Yay., Ankara, 2001, s. 35.

⁴⁸ Condon, a.g.e., s.12.

⁴⁹ Gadamer, Hans Georg, *Philosophical Hermeneutics, Semantics and Hermeneutics* (Translated and Edited by David E. Linge), University of California Press, Berkeley and Los Angeles, London, 1997, s. 83.

⁵⁰ İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev: Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul, 1991, s.26.

“ Bir kelimenin veya kavramın semantik analizini yapabilmek için ilkin o kelimenin veya kavramın etimolojisi bilinmelidir. Daha sonra semantik kurallar gereği tarih boyunca diğer anlamları ve o kelimedenden üretilen diğer kelimelerin anlamlarını tespit etmek gerekir. Bu işlerden sonra etimolojideki anlam esas tutulmak kaydıyla hepsinde gizli olan bu kök mana aranmalıdır.”⁵¹

İzutsu semantik araştırmaların amacını şöyle ifade etmektedir:

“ Bu çalışma, yalnız konuşma aleti olarak değil, bundan daha önemli olmak üzere kendilerini kuşatan dünya hakkındaki anlayış ve düşüncelerinin de aleti olarak, o dili kullanan halkın, dünya hakkındaki düşüncelerini kavramak için yapılır.”⁵² Bu görüşten hareketle İzutsu, İslam öncesi Arap dilinin sahip olduğu kelime dağarcığını oluşturan birbirinden farklı üç kelime sisteminin var olduğunu ifade etmektedir.⁵³

1. Bedevilerin kullandıkları kelimeler sistemi,
2. Mekke tüccârlarının kendilerine özgü kullandıkları kelimeler sistemi,
3. Arabistan’da yaşayan Yahûdi ve Hristiyanların kullandıkları kelimeler sistemi,

Kur’ân, Arap dilindeki kelime ve kavramları kendi terminolojisine katarak onlara farklı mânâlar kazandırmıştır.⁵⁴ Böylece İslam’dan önce Arapların dillerinde kullandıkları birçok kelime ve kavram Kur’ân-ı Kerim’de de kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁵

⁵¹ Yakıt, *a.g.e.*, s.17.

⁵² İzutsu, 1991, *a.g.e.*, s.26.

⁵³ İzutsu, *a.g.e.*, s. 51.

⁵⁴ İzutsu, *a.g.e.*, s. 19.

⁵⁵ Yakıt, İsmail, *Doğru Bir Kur’ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi*, I. Din Şûrâsı, Tebliğ ve Müzakereleri,(1-5 Kasım 1993), Ankara.

Semantik ile ilgili yapılan çalışmalarda önceleri anlamaya ilişkin sorunların üzerinde durulurken⁵⁶ sonraki süreçte anlam konusuna daha geniş bir perspektiften bakılarak; anlamın metnin biçimiyle ilişkisi, anlamların meydana gelmesinde söz dizimiyle olan bağlantıları, anlam değişimleri, eş anlamlılık ve anlam daralmaları gibi sorunlarla ilgilenilmiştir.⁵⁷

Bir sözcüğün kök anlamının tarihi süreç içerisinde daralması ya da genişlemesi ya da farklılaşması neticesinde sözcüğün kök anlamının dışında farklı bir anlamı ifade etmek üzere kullanılması, kökün etimolojik ve semantik yapısıyla ilişkilidir.

Semantik analiz yöntemiyle, köklerin sahip olduğu esas anlamlara, - tespit edilebildiğince etimolojik anlamlarından başlayarak- ulaşılarak köklerden türemiş kelimelerin doğru bir şekilde anlaşılması amaçlanmaktadır. Semantik analiz yönteminde kelime ve kavramların incelenmesi iki farklı bakış açısıyla gerçekleşmektedir:

3.1.Synchronic (Eş-Süremlî) Semantik Metod

Synchronic (Eş-Süremlî) Semantik, kelimelerin tarihî çizgilerini yatayına kesmek sûretiyle onların statik sistemini elde etmemize imkân veren bir metottur.⁵⁸ Eşsüremlî Semantik Metot, “*bir arada bulunan ve dizge oluşturan öğeleri, aynı toplumsal bilincin algıladığı mantıksal ve ruhsal bağıntıları*” incelemektedir.⁵⁹

⁵⁶ Aksan, Doğan, *Anlam Bilim*, Engin Yay., Ankara, 1999, s.17.

⁵⁷ Bayrav, Süreyya, *Yapısal Dilbilim*, İstanbul, 1998, s.119; Palmer, F.R., *Semantik*, (çev. Ramazan Ertürk) Kitabiyat, Ankara, 2001, s.19.

⁵⁸ İzutsu, a.g.e., s. 49.

⁵⁹ Saussure, F. *Cours de linguistique générale*, Payot, 1965, Paris, 1965, s.140., zikr. Bahattin Sav, a.g.m., s.149.

Synchronic bir araştırmayla kavramın aynı zaman içerisinde eş anlamlıları, çağrışımları, benzetmeleri ve duygu değerleri ortaya çıkarılır. Mesela, كَرِيم sözcüğü, Kur'ân öncesi Arapça'da kullanılan تقوى, vb. kelimelerle eşleştirilir.⁶⁰

İzutsu, kelimelerin statik yüzeyi anlamında anlam dağarcıklarının, yapma bir şey olduğunu ifade ettikten sonra, belli bir süre içinde bir dildeki tüm kelimelerin tarihî akışını bir vuruşla durdurmakla, yapma bir statik durum elde edilebileceğini, oluşan profilin kuru ve hareketsiz görünse de gerçekte böyle olmadığını, derinden incelendiğinde hayat ve hareketle dolu olduğunu belirtir. Ona göre bu bakış açısı dilin kritik zamanlarında ve ihtilal dönemlerinde açık bir şekilde ortaya çıkar.⁶¹ İzutsu, buna modern Türk dilini misal vermektedir: “ Eski unsurlar atılır, onların yerine yeni elemanlar gelir, yeni gelen kelimelerden bazıları yeni sistemde tutunmasına rağmen birçoğu hızlı bir şekilde kaybolur, onların yerini başka kelimeler alır. Kısa bir süre içinde bütün kelime hazinesinin veçhesi değişir. Bir dil böyle bir intikâl ve değişme safhasında bulunursa onun sağlam, statik bir kesitini almak çok güçtür.”⁶²

3.2.Diachronic (Art-Süremlî) Semantik Metod

(Diachronic) Art-Süremlî semantik, dile ait her şeyde zaman unsurunun rolünü ön planda tutarak kelimelerin dinamik sistemini elde etmemizi sağlayan bir metottur.⁶³ Art-Süremlî Metot, “*aralarında bir dizge oluşturmada birbirinin yerine geçen*

⁶⁰ Vardar, Berke, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yay., İstanbul 1998, s.129vd.; İzutsu, *a.g.e.*, s. 55-58.

⁶¹ İzutsu, *a.g.e.*, s. 49.

⁶² İzutsu, *a.g.e.*, s. 49.

⁶³ İzutsu, *a.g.e.*, s. 48.

*ardışık öğelerin bağıntılarını” araştırır.*⁶⁴ Diachronic Semantik, aynı zamanda Historic (tarihî) Semantik şeklinde de isimlendirilmektedir.⁶⁵

Diachronic semantik sadece kelime ve kavramlarla ilgili değişimi ele almaz, aynı zamanda tarihi süreç içerisinde kelimelerin işâret ettiği anlamda meydana gelen evrimi de tespit ederek açıklamaya çalışır.⁶⁶

”Diachronic olarak kelime hazinesi, bir kelimeler demetidir ki her biri kendi başına bağımsız olarak büyür ve değişir. Demetteki bazı kelimeler, toplumun belli bir süresinde durur, kullanılmaz olur; bazıları da uzun zaman kullanılır; tarihin belli bir çağında yeni kelimeler ortaya çıkar ve onların tarihi de ortaya çıktıkları zamandan itibaren başlar.”⁶⁷

Tarihî semantiği, sadece kelimelerin tarihî süreç içinde nasıl anlam değişikliğine uğradıklarını anlamaya çalışmaktan ibaret görmek, 19. asır dilbilimcilerinin anlayışıdır. Oysa İzutsu’ya göre gerçek tarihi semantik, kelimelerin tarihinin ait oldukları statik sistem içinde incelenmesiyle başlar. Başka bir anlatımla tarihi semantik, bir dilin iki veya daha fazla kesiti herhangi bir kesitiyle karşılaştırıldığı andan itibaren başlar ve tarihî süreç içerisinde dilin durumunu ve diğer çağlardakinden farkını gösterir.⁶⁸

İzutsu, Arap sözcük hazinesini üç kesitte ele almaktadır:

1.Kur’ân Öncesi Arap Dili Kelime Yapısı

2.Kur’ân Çağı Arap Dili KelimeYapısı.

3.Kur’ân Sonrası (Abbasiler) Dönemi Arap Kelime Yapısı.⁶⁹

⁶⁴ Saussure, F. *Cours de linguistique générale*, Payot,1965, Paris, 1965,s.140., zikr. Bahattin Sav, a.g.m., s.149.

⁶⁵ Aksan, a.g.e., I, s.37., Yakıt, a.g.m., s.18.

⁶⁶ Vardar, Berke, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yay.,İstanbul 1998, s.123.

⁶⁷ İzutsu, a.g.e., s.48.

⁶⁸ İzutsu, a.g.e., s.50.

⁶⁹ İzutsu, a.g.e., s.51.

Dilbilimciler, Saussure tarafından belirgin bir şekilde ortaya konulan synchronic ve diachronic dilbilim ayrımını genel olarak kabul etmektedirler. Bu şekilde kesin çizgilerle yapılan bir ayrım, teorik bazı problemlere yol açsa da pratikte uygulanabilir görünmektedir.⁷⁰

Dilbilimcilerin son yıllarda synchronic araştırmalar üzerinde yoğunlaştığını ifade eden Palmer, mantıksal açıdan da synchronic dil araştırmalarının, diachronic dil araştırmalarından önce gelmesi gerektiğini düşünmektedir. Dilin değişime uğradığı geçmiş zamanlardaki durumu belirlenmeden, dilde meydana gelen değişim araştırılıp incelenemez. Aynı şekilde sematikte de anlamın ne olduğu bilinmeden, onun değişimi araştırılıp incelenemez.⁷¹

3.3. Anlam Değişimleri (Anlam Hareketleri)

3.3.1. Anlam Daralması

Bir göstergenin, gösterilen yönü eskiye göre daralır, bir başka deyişle, sözcük eskiden anlattığı nesnenin bir bölümü, bir türünü anlatır duruma gelirse buna anlam daralması adı verilir. Örneğin *oğul* Göktürk yazıtlarında hem erkek hem de kız çocuk için kullanılırken, bu gün sadece *erkek çocuk* anlamında kullanılmaktadır.⁷²

Erik sözcüğü önceleri “*zerdâli, kayısı, şeftâli, erik, armut*” gibi meyvelere ortak ad olarak kullanılırken bugün kapsam alanı daralarak yalnız aynı adla anılan meyveyi gösterir hâle gelmiştir.⁷³

Uygur metinlerinde mal, servet anlamında kullanılan *davar* kelimesi, bugün anlam daralmasına uğrayarak koyun, keçi gibi küçükbaş hayvan anlamını taşımaktadır.⁷⁴

⁷⁰ Palmer, *a.g.e.*, s. 25.

⁷¹ Palmer, *a.g.e.*, s.26.

⁷² Aksan, 1999, *a.g.e.*, s. 213; Aksan, Doğan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, Ankara Üniversitesi.D.T.C.F. Yay., Erol Ofset Mat., Ankara, 1978, s.118.

⁷³ Aksan, 1978, *a.g.e.*, s.137.

İngilizce’de müteahhid anlamına gelen *undertaker* kelimesi, bugün cenaze müteahhidi (levazımatçısı) anlamında kullanılmaktadır.⁷⁵

سجدة kelimesi de anlam daralmasına uğrayarak Türkçe’ye geçen kelimelerden birisidir. Arapça’da; eğilmek, baş eğme, itaat etmek, boyun eğmek, saygı göstermek, selam vermek, alnı yere koymak anlamlarına gelen *secde* kelimesi bu anlamlarından sadece birisiyle -namaz kılarken alnı, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirilerek alınan durum- Türkçe’ye geçmiştir.⁷⁶

الصيام kelimesi daha önce genel olarak tutmak, bir şeyden kendini alıkoymak anlamında kullanılırken İslamla birlikte bugün taşıdığı oruç anlamını almıştır.⁷⁷

Yine الفاكهة kelimesi Arap dilinde önceleri her türlü meyve için kullanılırken şimdi sadece elma, üzüm, şeftâli, muz gibi meyveleri ifade etmektedir.⁷⁸

İngilizce’de *meat* kelimesi önceden her türlü yiyeceği ifade ederken bugün yalnız et anlamında kullanılmaktadır.⁷⁹

3.3.2. Anlam Genişlemesi

“ Bir varlığın bir türünü ya da bir bölümünü anlatan, kullanım alanları dar olan şeyleri gösteren kelimelerin zamanla o varlığın bütünü, bütün türlerini birden anlatır duruma gelmesi, daha geniş alanlarda kullanılan şeyleri yansıtmaları”⁸⁰ anlam

⁷⁴ Aksan, 1978, *a.g.e.* s., 138.

⁷⁵ Aksan, 1978, *a.g.e.*, s.119.

⁷⁶ İşler, Emrullah, “*Secde Kelimesi ve Türkçeye Çeviri Sorunu*” İslamiyat, I, sayı 3, 1998, s.105-115. Ayrıca bu konuda bkz. İşler, Emrullah, “*Fitne Katilden Beter mi? –Fitne Kelimesi ve Türkçe’ye Çeviri Sorunu-*” İslamiyat, c.II, sayı 22, 1999, s.137-153.

⁷⁷ Soysaldı, Mehmet, “*Kur’an’ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi*”, Kur’an Dil - Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001, Van 2001. s.38; İşler, Emrullah, “*Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kuran’ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar*” Kur’an Dil - Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001, Van 2001. s.387.

⁷⁸ es-Sa’rân, Mahmûd, *İlmu’l-Lüga Mukaddimetün li’l-Karii’l-Arabiy*, Dâru’n-Nahdati’l-Arabiyye, Beyrut tsz, s. 284.

⁷⁹ Palmer, *a.g.e.*, s. 23.

⁸⁰ Aksan, 1978, *a.g.e.*, s.120.

genişlemesi olarak tanımlanmaktadır. Meselâ Latince denizcilik terimi olarak kullanılan *adripare* (kıyıya değmek, varmak) anlam genişlemesine uğrayarak Fransızcada *arriver* (varmak, ulaşmak) şeklini almış ve bu anlamıyla geniş bir şekilde kullanılır hâle gelmiştir.⁸¹

Türkçe’de kullanılan *ödül* kelimesi, önceleri özellikle güreş sporunda kazananlara verilen mükâfat anlamına gelirken günümüzde yarışma anlamını da içermektedir.⁸²

Muhît, ortam anlamlarında kullanılan *çevre* sözcüğü yabancı dillerin etkisiyle, içinde bulunulan doğal yapı anlamını ifade eder hâle gelmiştir.⁸³

İngilizce’de *bird* kelimesine önceleri kuş yavrusu anlamı verilirken, bugün kuş anlamında kullanılmaktadır.⁸⁴

Alan kelimesi Türkçe’de geçmişte düz ve açık yer, (arâzi) anlamında kullanılırken, Osmanlıca’da çok kullanılan Arapça kökenli *ساحة* kelimesinin anlam alanına girmiş ve iş, meslek, araştırma-inceleme *alanı* şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁵

“Cep delik, cepken delik”, “Beni cepte indirir misiniz?”, “Cebim yanımda değil” cümlelerinde kullanılan *cep* sözcüğündeki dil olayında anlam genişlemesini belirgin bir şekilde görmek mümkündür. Cebin temel anlamı, ad aktarması yoluyla (métonymie) “ trafiği kolaylaştırmak için yaya kaldırımlarında veya yollarda yapılan taşıt yanaşma yeri ”, eksiltme yoluyla (ellipse) “cep telefonu” anlamlarını

⁸¹ Aksan, 1978, *a.g.e.*, s.120.

⁸² Aksan, *a.g.e.*, s.142.

⁸³ Aksan, Doğan, 1995, *a.g.e.*, s. 135.

⁸⁴ Palmer, *a.g.e.*, s. 23.

⁸⁵ Aksan, 1978, *a.g.e.*, s.142.

kazanarak dildeki yerini almıştır.⁸⁶

Genelleşme adı verilen dil olayı da anlam genişlemesi çevresinde ele alınmaktadır. Genelleşme, bazı özel isimlerin ilgili olduğu şeylerin yanında genelleşerek başka şeylere de ad olması durumudur.⁸⁷ Türkçe'deki *portakal*, *kolonya*, *tül*, *fayans* sözcükleri aslında “Portugal”, “Cologne”, “Tulle”, “Faience” özel adlardan türeyerek genelleşen sözcüklerdendir.⁸⁸

Yine Terkos Gölü özel bir isimdir. Bir zamanlar su ihtiyacı bu gölden sağlandığı için şebeke suyu (musluk suyu) anlamında *terkos* kelimesi kullanılmıştır. Daha sonra bu kelime genelleşerek şebeke suyunu ifade eder hale gelmiştir.

3.3.3. Anlam Kayması (Başka Anlama Geçiş)

Anlam kayması, sözcüğün eskiden yansıttığı kavramdan bambaşka yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesidir.⁸⁹ Mesela, Eski Türkçe'de nesneler için “kırmak, kesmek” anlamında kullanılan *üzmek* fiili, bugün bir insan için üzüntü vermek anlamını ifade etmektedir.⁹⁰

Yine eski Türkçe'de *sakınmak* eylemi “ üzerinde durmak, düşünmek, yas tutmak, kederlenmek ” anlamlarında kullanılırken günümüzde sadece “ bir şeyi yapmaktan herhangi bir korku ya da düşünce ile uzak durmak, korunmak, önleyici tedbirler almak ” anlamlarını taşımaktadır.⁹¹

Tütün kelimesi eskiden sadece “duman” anlamında kullanılırken bugün tütün bitkisini ya da hammaddesi, tütün bitkisi olan sigarayı ifade eder hâle gelmiştir.⁹²

⁸⁶ Sav, *a.g.m.*, s.160.

⁸⁷ Aksan, 1978, *a.g.e.*, s.120-121.

⁸⁸ Sav, *a.g.m.*, s.161.

⁸⁹ Aksan, 1978, *a.g.e.*, s.121; Aksan, 1995, *a.g.e.*, s.121 c. III, 538; Vardar, Berke, *a.g.e.*, s.23.

⁹⁰ Aksan, 1978, *a.g.e.*, s.144.

⁹¹ Aksan, 1978, *a.g.e.* s.145.

⁹² Aksan, 1978, *a.g.e.*, s.146; Aksan, 1999, *a.g.e.* s. 135.

Ucuz sözcüğü eskiden kolay, değersiz, hakir anlamları taşımaktaydı. Bugün ise “benzerlerine göre daha az para ile alınan” anlamında kullanılmaktadır.⁹³

Anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesini de anlam kayması çerçevesinde gerçekleşen birer dil olayı olarak ele almak mümkündür.

“Bir sözcüğün eskisine göre daha iyi bir anlam kazanması”⁹⁴ anlam iyileşmesi olarak tanımlanmaktadır. Türkçe’ye Fransızca’dan, Fransızca’ya da Latince’den giren *mareşal* → *maréchal* → *maris calcus* kelimesi bunun en bilinen örneğidir. Latince *maris calcus* “at bakıcısı, nalbant” anlamına gelen *mareşal* sözcüğü anlam iyileşmesine uğramış ve günümüzde ordudaki en yüksek mevkiyi gösterir duruma gelmiştir.⁹⁵

Yaman kelimesi geçmişte kötü anlamını karşılarken, bugün iyi anlamda kullanılmaktadır. (Yaman asker, yaman adam gibi)⁹⁶

Göktürk kitabelerinde “fena, kötü, perişan” anlamına gelen “yabız” sözcüğü, zamanla “yavuz” halini alarak “yaman, yiğit” anlamlarını karşılamıştır.⁹⁷

Yine eski Türkçe’de “acı, eziyet, zahmet” anlamına gelen *emek* sözcüğü ise bugün “bir işin yapılmasında harcanan fiziksel ya da bedensel güç, uzun ve özenli çalışma” anlamlarında kullanılmaktadır.⁹⁸

بيت kelimesi geçmişte kıldan yapılan çadır anlamını taşıırken günümüzde ev anlamında kullanılmaktadır.⁹⁹

⁹³ Aksan,1978, a.g.e., s.145.

⁹⁴ Koç, Nurettin, *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yay., İstanbul 1999, s. 31.

⁹⁵ Aksan,1978, a.g.e. s.122.

⁹⁶ Özkırımlı, Atilla, *Türk Dili Dil ve Anlatım*, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul 2001, s. 200.

⁹⁷ Aksan, 1978, a.g.e s. 146.

⁹⁸ Aksan,1978, a.g.e s.146.

⁹⁹ es-Sa’rân, a.g.e. s.283.

İngilizce *knight* sözcüğü geçmişte çocuk anlamına gelirken bugün asilzâde, efendi anlamlarını karşılamaktadır.¹⁰⁰

Anlam kötüleşmesi ise “ sözcüklerin zamanla anlam değişimine uğrayarak kötü, bayağı bir anlam kazanması ”¹⁰¹ durumudur. Farsça bir kelime olan جانور/جانور *canavar* önceleri bu dilde canlı, mahlûk anlamında kullanılırken, bugün Türkçe’de yabânî, yırtıcı hayvan: acımasız, kötü ruhlu, zâlim vb anlamları taşımaktadır.¹⁰²

Latince’de *hostis* kelimesi “ yabancı, misâfir” anlamıyla kullanılırken zamanla düşman anlamında kullanılmaya başlamıştır.¹⁰³ Eskiden *Keleş* kelimesi yiğit, cesur, bahadır anlamlarına gelirken, bugün kel, çirkin gibi anlamlarını karşılamaktadır.¹⁰⁴

Geçmişte alçakgönüllü anlamında kullanılan *alçak* kelimesi, bugünkü kötü anlamını sonradan kazanmıştır. Yine *hergele* kelimesi eskiden at sürüsünü ifade etmek için kullanılırken bugün terbiyesiz, görgüsüz anlamlarını karşılamaktadır.¹⁰⁵

Anlam değişmelerinin temelinde tarihsel, dilsel, toplumsal ve psikolojik pek çok etkenin rolü vardır.¹⁰⁶ Dilde meydana gelen değişikliklerin en önemli sebeplerinden biri de şüphesiz dilin yapısındaki yaratıcılık olgusudur. Dil, konuşan kitlelerin iç dünyasını yansıtan bir göstergedir. Dolayısıyla gerektiğinde yaratıcılığını harekete geçirerek durumuna en uygun ifade biçimlerini geliştirir. Böylece dilin bizzat kendisi, anlamsal değişmelerin nedeni olarak karşımıza çıkar. Yine dilde görülen anlam değişmelerinde toplumsal etkenlerin de önemli bir rolü vardır. Çünkü

¹⁰⁰ Palmer, *a.g.e.*, s.23.

¹⁰¹ Koç, Nurettin, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁰² Aksan, 1978, *a.g.e.* s.146.

¹⁰³ Aksan, 1978, *a.g.e.* s. 122.

¹⁰⁴ Koç, *a.g.e.*, s.29.

¹⁰⁵ Özkırmı, Atilla, *a.g.e.*, s.200.

¹⁰⁶ Guiraud, Pierre, *a.g.e.* s.82.

dildeki göstergeler, toplumun yaşantısıyla, karşı karşıya kaldıkları sosyo-kültürel değişimlerle yakından ilişkilidir.¹⁰⁷ Mesela tarım toplumlarında kentlileşmeye bağlı olarak değişen yaşam biçimi, eski sözcüklerin bazılarının elemesini, onların yerine yeni kavramlar ve sözcüklerin eklemesini beraberinde getirmiştir. Örneğin tarım toplumlarında hayvan isimleri (dişi, erkek, yavru isimleri) zengin ve çeşitliken bu ayırım kentlileşmeyle birlikte yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır.¹⁰⁸ Ayrıca dilde meydana gelen anlam değişimlerinde, dînî metinleri kendi dünya görüşleri penceresinden yorumlayan din adamlarının rolünü de göz ardı etmemek gerekir.

Anlam değişimleri genel olarak uzun bir zaman diliminde meydana gelmektedir.¹⁰⁹ Yapılan bir araştırma “1000 yıl içinde dildeki temel sözcüklerin % 19 oranında yitime, anlam ve ses değişimine” uğradığını göstermektedir.¹¹⁰ Ancak toplumun yapısında kısa sürede ortaya çıkan değişimler, etkisini dilde hızlı bir şekilde gösterir ve anlam değişimlerinin süresini kısaltabilir.¹¹¹

4.ARAŞTIRMANIN PLANI

Araştırma, giriş ve ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, önemi, amacı, metodu ve planıyla ilgili bilgiler verilmektedir.

Birinci bölümde *KDY* kökünün etimolojisi ve anlam tahliliyle ilgili çalışmalar yapılacaktır. Kökün etimolojik yapısına ilişkin bilgi edindikten sonra anlam tahlili kısmında söz konusu kökün sözlüklerdeki kullanımları tespit edilecektir. Anlam tahlili kısmında *KDY* kökünün sahip olduğu anlamlar ilk dönem sözlüklerden itibaren belirlenerek bunların karşılıkları verilecektir.

¹⁰⁷ Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil ana Çizgileriyle Anlambilim*, T.D.K.Yay., Ankara, 1990, s.218-219.

¹⁰⁸ Özerkan, Sengül A., *Medya, Dil ve İletişim*, Martı Yay., İstanbul 2001, s.46.

¹⁰⁹ Aksan, 1978, *a.g.e.* s.146.

¹¹⁰ Başkan, Özcan, *Lengüistik Metodu*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1967, s.160-164., zikr. Bahattin Sav, *a.g.m.*, s. 150.

¹¹¹ Aksan, 1978, *a.g.e.* s.146.

İkinci bölümde *KDY* kökünün Kur'ân'daki kullanımları belirlenecektir. Sonra *KDY* köklü kelimelerin, ayetlerde hangi anlamlarda kullanıldığı belirlenerek anlam grupları oluşturulacak ve bu bilgiler tablo halinde gösterilecektir. Daha sonra ayetlerde yer alan *KDY* köklü kelimelere mütercimlerin Türkçe çevirilerde verdikleri anlamlar tespit edilecektir. Her anlam grubundaki tüm ayetlerin detaylı bir şekilde incelenmesi, tezin kapsamını açacağından, ayetlerin belli bir kısmı tefsir kaynaklarında ve Türkçe çevirilerdeki anlam yansımalarıyla birlikte ele alınacaktır.

Çalışma, *KDY* köklü türevlerin anlam gruplarının incelemesi tamamlandıktan sonra (elde edilen verilerle) *KDY* kökünün Kur'ân'daki kullanımlarına ilişkin semantik bir tahlilin yapılacağı sonuç yazısıyla bitirilecektir.

Araştırmada müracaat edilen müfessirler ve eserleri kronolojik sırasıyla şunlardır:

1- 'Abdullah b. Abbâs, (ö.h.68) *Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn-i Abbâs (Li Ebî Tâhir b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî)*. 2- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (h.224-310), *Câmi'u'l- Beyân an Te'vîl-i 'Âyi'l-Kur'ân*. 3- İbn Ebî Hâtim, 'Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö.h.327), *Tefsîru'l-Kur'âni'l- 'Azîm*. 4- el-Bağavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud (ö.h.516), *Meâlimu't-Tenzîl*. 5- ez-Zemahşerî Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed (h.467-538), *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl*. 6- İbn 'Atiyye el-Endelusî, Ebû Muhammed Abdu'l-Hakk (h. 481-541), *el-Muharriru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. 7-İbnu'l Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali (h.508-597), *Zâdu'l Mesîr*. 8- er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. 'Umer (h.544-604), *Mefatihu'l-Ğayb*. 9- el-Kurtubî, Ebû 'Abdillâh b. Ahmed, (ö.h.671), *el-Câm'i li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10- Ebû Hayyân el-Endelusî, Muhammed b.

Yusuf el-Endelûsî (ö.h.745), *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*. 11- İbn. Kesîr ed-Dimeşkî, İmâdü'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmail (ö.h.774), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 12- Ebu's-Suûd, İbn Muhammed el-İmâdî el-Hanefî (h.900-982), *İrşâdu'l- 'Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 13-el-Âlûsî, Ebû'l- Fadl Şihâbu'd-Dîn es-Seyyid Mahmûd (ö.h.1270), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Âzîm*. 14- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (m.1877-1942), *Hak Dini Kur'an Dili*. 15- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir (m.1879-1973), *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*.

Araştırmada müracaat edilen Türkçe Kur'an çevirileri¹¹² de şunlardır:

- 1- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi *Hak Dini Kur'an Dili*.
- 2- Ateş, Süleyman Yüce *Kur'an-ı Kerîm ve Meâli*.
- 3- Ziya Kazıcı – Necip Taylan, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*.
- 4- Bulaç, Ali *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Anlamı*
- 5- T.D.V, Ali Özek ve arkadaşları, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*.
- 6- Öztürk, Yaşar Nûri *Kur'an-ı Kerîm Meâli*.
- 7- Esed, Muhammed *Kur'an Mesajı*.
- 8- D.İ.B. (Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin) *Kur'an-ı Kerîm Meâli*.
- 9- Döndüren, Hamdi *İnsanlığa Son Çağrı*.
- 10- Hamidullah, Muhammed *Aziz Kur'an*.
- 11- Akdemir, Salih *Son Çağrı Kur'an*
- 12- İslamoğlu, Mustafa *Hayat Kitabı Kur'an*.

¹¹² Türkçe Kur'an çevirileri, yayım tarihleri dikkate alınarak sıralanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KDY KÖKÜNÜN ETİMOLOJİSİ VE ANLAM TAHLİLİ

Çalışmanın birinci bölümüne *KDY* kökünün etimolojik bilgilerinin tespiti ile başlanacaktır. Kök hakkında yapılan etimolojik bir incelemeyle kökün yapısının bilinmesi, o kökten türeyen isim ve fiil yapılarının anlamlarının tespitinde önemli faydalar sağlayacaktır.

KDY kökününün etimolojisinin tesbitinin yanısıra kökten türemiş kelimelerin taşıdıkları anlam içeriğinin belirlenmesi de gerekmektedir. Bu noktada arap dilinde tarihî süreç içerisinde ortaya çıkmış olan sözlüklere başvurularak kökün kullanımlarına ilişkin bilgilerin derlenmesi gerekmektedir.

Dil olayları durağan bir yapıda olmayıp, devamlı bir hareket ve değişim içindedir. Sözlükler, hazırlandığı zaman diliminde, dilin kullanımına dair bize ipuçları vermektedir. Bu sebeple her bir sözlükte, hazırlandığı zaman dilimi itibarıyla, incelenen kelimenin farklı anlamsal yansımalarını bulmak mümkündür. Biz de *KDY* kökünün anlamsal çerçevesinin belirlenmesi noktasında bu gerçeklikten hareket ederek ilk dönem sözlüklerden başlayarak söz konusu kökten türemiş kelimelerin hangi anlamlarda nasıl kullanıldıklarına ilişkin bilgilere ulaşmaya çalışacağız. Böylelikle *KDY* kökünün anlam yelpâzesinin nasıl oluştuğuna dair bir fikir edinmeye çalışacağız.

1.1.KDY KÖKÜNÜN ETIMOLOJİK YAPISI

KDY kökü, ikinci bâbtandır. Mâzisi (geçmiş zaman kipi) قضى, muzârisi de يقضى (şimdiki / geniş zaman kipi) şeklinde gelmektedir. Nâkıs [harfleri arasında illetli harflerden (و / ی / ا) herhangi biri bulunan] ve müteaddî (geçişli) bir fiildir. *KDY* kökünün mastarları; قضاء / قضية / قضا şeklinde. قضية ج قضايا / قضيّة aynı zamanda isim olarak da kullanılmaktadır. *KDY* kökü sülâsî şekliyle; *kesmek / ayırmak; bir şeyi, tamamlamak / bitirmek* anlamına¹¹³ gelmektedir. Kökten türemiş kelimelerin bağlamlarına göre çeşitli kullanımlarında aldığı anlamların ana ekseninde bu asıl anlam vardır.

مقضيًا kelimesi ise ism-i faili, قاضٍ ج قضاة kelimesi ise ism-i fâil anlamından bağımsız, farklı bir anlam içermektedir.

¹¹³ *KDY* kökünün etimolojik yapısı ve ilk dönem sözlüklerindeki anlamlarına ilişkin bilgiler şu kaynaklardan aktarılmıştır: Halîl b. Ahmed, Ebû ‘Abdurrahman el-Ferâhidî (h.100-175), *Kitâbu’l-‘Ayn*, (Tah. Mehdi Mahzûmî-İbrahim Sâmerrâî), Beyrut, tsz, V, s.185-186; el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (h.282-370), *Tehzîbu’l-Luğa*, ed-Dâru’l Mısriyye, Mısır, 1964, IX, 212-214; el-Cevherî, İsmail b. Hammad (ö.h.393), *es-Sihah (Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-‘Arabiyye)*, (Tah. Ahmed ‘Abdulğafûr ‘Attâr), Beyrut,1990, VI, 2463-2464; İbn Fâris, Ebû’l-Huseyn Ahmed (ö.h.395), *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luğa*, (Tah. ‘Abdu’s-Selâm Muhammed Hârûn), Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, Kahire, 1369, V, 99-100; İbn Sîde, Ali b. İsmail (ö.h.458), *el-Muhkem ve’l-Muhîtu’l-‘Azam fi’l-luğa*, Ma’hedu’l-Mahtûtâtî’l-‘Arabiyye, Kahire, 1958, VI, 298-299; er-Râğıp İsfahânî, Ebû’l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed (ö.h. 502), *el-Müfredât fi Garîbi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, tsz, s.406-407; ez-Zemahşeri, Ebi’l-Kâsım Carullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed (h.467-538), *Esâsu’l-Belâga*, (Tah. Muhammed Bâsil U’yûnu’s- Sûd) Dâr’ul-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut,1998, II, 86.; İbn Manzûr (h.630-711), *Lisâ-nu’l-‘Arab*, Dâru’l- Maârif, Kahire, tsz, XLI, 3665-3667; el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. El-Mikrâ (ö.h.770), *el-Misbâhu’l-Münîr*, el-Matba’atu’l-Mîniyye, Mısır, tsz, II, 76; Fîrûzâbâdi, *Elkâmûs’ul-Muhîd*, Mecdu’d-Din Muhammed b. Ya’kub (h.729-817), el- Hey’etü’l-Mısriyyetü’l- ‘Âmme lil-Küttâb, Mısır, 1978, IV, 371; ez-Zebîdî, Muhammed Murteza el-Huseyni (h.1145-1205), *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l- Kâmûs*, Matba’atu Hukûmeti’l-Kuveyt, Kuveyt,1975, XXXIX, 310-318.

القاضي / القضي / القضاء ج أقضية / القضية ج قضى و قضات و قِضون / القضية ج قضايا / القاضية

kelimeleri kökün sülâsi türevlerindendir. Bu kökün mâzi meçhûl formu da قُضِيَ şeklinde gelmektedir. *KDY* kökünün mezîd bablardaki türevleri şöyledir:

KDY kökü *tef'îl* bâbında: قَضَى şeklinde kullanılmaktadır. Kökün *tef'îl* bâbında kullanılan تَقَضَّى şeklinde iki mastarı mevcuttur.

KDY kökü *Tefâ'ûl* bâbında da تَقَضَّى şeklinde kullanılmaktadır. Kökün bu bâbda mastarı, تَقَضَّى şeklindedir.

Înfiâl bâbı: اِنْقَضَى , mastarı ise اِنْقِضَاء şeklindedir.

Tefâul bâbı: تَقَاضَى , ism-i fâil متَقَاضٍ şeklindedir.

İftiâl bâbı: اِقْتَضَى , mastarı اِقْتِضَاء ism-i fâil ve mef'ûl'u مَقْتَضَى şeklindedir.

Mufâale bâbı: قَاضَى , mastarı مَقَاضَاء şeklindedir.

İstif'âl bâbı: اِسْتَقَضَى , mastarı ise اِسْتِقْضَاء şeklindedir.

1.2. *KDY* KÖKÜNÜN ANLAM TAHLİLİ

Daha önce de belirtildiği gibi *KDY* köklü kelimelerin kullanımları ve taşıdıkları anlamların sözlüklerden incelenmesi aşağıda belirtilen sıralamaya göre yapılacaktır: 1- İlk Dönem Arapça Sözlükler 2-Son Dönem Arapça Sözlükler 3-Arapça- Türkçe Sözlükler 4- Osmanlıca-Türkçe Sözlükler

Her bir başlıkta, incelenen sözlüklerde kökün türevlerine ilişkin bilgiler; fiil formu (sülâsî ve mezîd olmak üzere) ve isim formu şeklinde aktarılacaktır. Kökün anlam tahliline Arapça ilk dönem sözlüklerinden başlanacaktır.

1.2.1. İlk Dönem Arapça Sözlüklerde *KDY* Kökü

İlk dönem Arapça sözlüklerde yaptığımız incelemeler neticesinde *KDY* kökünün girdiği kalıplar ve kullanıldığı edatlara bağlı olarak farklı anlamlar içermekte olduğunu tespit ettik. *KDY* kökünün ilk dönem Arap lügâtlerindeki anlamlarını şöyle sıralamak mümkündür.

1.2.1.1 *KDY Kökü Fiil Formu (Sülâstî)*

1.2.1.1.a. Hüküm vermek / karar vermek

“Hâkim iki taraf arasında hüküm verdi.” : قد قضى القاضى بين الخصمين

anlamındadır. Hâkim bir anlaşmazlıkla ilgili karar verdiğinde bu karar iki tarafın arasındaki ihtilafı kesip haklıyla haksızı birbirinden ayırmaktadır. Bu sebeple iki taraf arasındaki anlaşmazlıklara ilişkin hüküm veren kimseye القاضى ismi verilmiştir.

Kökün (ل) ve (على) harf-i cerleriyle kullanılmasına göre anlamı biçimlenmektedir;

“Hâkim lehinde karar verdi.” : قضى عليه القاضى (على) : “Hâkim aleyhinde karar verdi.” anlamına gelmektedir.

1.2.1.1.b Borcu ödemek

“Borcumu ödedim.” : قضيت ديني : “Filanca borcunu ödedi.” : قضى فلان دينه

“Borcunu ödedi.” anlamına : قضى دينه : “(Borçlusuna) borcunu ödedi.” : غريمه دينه gelmektedir.

1.2.1.1.c. Edâ etmek:

KDY kökü bir şeyi edâ etmek anlamında kullanılmaktadır. Kökün bu kullanımına ilişkin قضيت الحج / الدين ifadesi ve Kur'ân'dan ¹¹⁴ فَإِذَا قُضِيَتِ مَنَاسِكُكُمْ ayeti örnek getirilmektedir. Nahiv yönünden ters olsa da âlimler, dinen belirlenen vaktin dışında yapılan ibadet için, *KDY* kökünden gelen قضاء terimini kullanmışlardır. Bunun sebebi ise zamanında yapılan ibadetle zamanında yapılmayan ibadetin vakitlerini birbirinden ayırt etmektir. Buradan hareketle قضى فلان صلاته ifadesinden edâ anlamının zıddı bir anlam çıkabilmektedir. (Filân namazını kaza etti.)

1.2.1.1.d. Tamamlamak / bitirmek

KDY kökü bir şeyi bitirmek, tamamlamak anlamını da taşımaktadır. قضى فلان ifadesi; “Filan namazını tamamladı, bitirdi. (kıldı.) ” anlamında gelmektedir. *KDY* kökünün bu anlamda kullanılışı şu ayetle temellendirilmektedir: “ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ ” ¹¹⁵ “ Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'ân'ı okumakta acele etme...”

1.2.1.1.e. Gözyaşını Tüketmek

KDY kökü عبرة kelimesi ile birlikte kullanıldığında قضى عبرته “ Gözyaşını tüketti. ” anlamına gelmektedir.

¹¹⁴ 2. Bakara, 200.

¹¹⁵ 20. Tâhâ, 114.

1.2.1.1.f. İhtiyacını gidermek / karşılamak

KDY kökü حاجة kelimesiyle birlikte, قضى حاجته : "İhtiyacını giderdi." قضيت حاجتى

: "İhtiyacını karşıladı." anlamında kullanılmaktadır.

1.2.1.1.g. İsteğine, amacına ulaşmak

KDY kökü وطر kelimesiyle birlikte kullanıldığında da قضى منه وطره : "İsteğine,

amacına ulaştı." anlamına gelmektedir.

1.2.1.1.h. İşini bitirmek / öldürmek

KDY kökü (على) harf-i cerriyle birlikte kullanıldığında (bağlamına göre) قضى

: "İşini bitirdi, öldürdü." ضربه فقضى عليه : "O'na vurdu ve işini bitirdi, öldürdü." عليه

: "Vuruşuyla (darbesiyle) onu öldürdü, işini bitirdi." anlamına gelmektedir.

1.2.1.1.i. Ölmek / can vermek; Adağı / sözü yerine getirmek

KDY kökü, نحب kelimesiyle birlikte kullanıldığında قضى نحبه فضاء : "Öldü, eceli

geldi." anlamının yanında; "Adağını, nezrini yerine getirdi." anlamı da taşımaktadır.

1.2.1.1.j. Bildirmek / Haber vermek/ Tebliğ Etmek

İlk dönem sözlüklerinde *KDY* kökünün *bildirmek* anlamında kullanımına,

Kur'ân-ı Kerim'de *KDY* köklü kelimelerin geçtiği şu ayetler örnek gösterilmektedir:

و قضينا ” Biz İsrail oğullarınadiye kitapta bildirdik.”¹¹⁶ و قضينا إلى بني إسرائيل في الكتاب

”Ona şu durumu kesin olarak bildirdik.”¹¹⁷ إليه ذلك الأمر“

1.2.1.1.k. Gerçekleştirmek / İcrâ etmek

KDY kökü; bir işi / eylemi gerçekleştirmek anlamında kullanılmaktadır. İlk dönem sözlüklerinde kökün bu anlamda kullanılışı, Kur’ân’dan örnek getirilerek açıklanmaktadır: ¹¹⁸ ولو أنزلناه ملكاً لقضى الأمر ثم لا ينظرون- ayetinde *KDY* kökü الأمر emrin, bir fiilin, davranışın, eylemin gerçekleştirilmesi, icrâ edilmesi anlamına gelmektedir.

1.2.1.1.l. Yapmak / İşlemek / Bir şeyi sağlam yapmak

” Bu elbiseyi sıkı işledim.” قد قضيت هذا الثوب ” Bu evi dayanıklı yaptım.” قضيت هذا الدار anlamında kullanılmaktadır.

1.2.1.1.m. Yaratmak / Takdir etmek

” Bir şeyi takdir etti / yaptı / vâd etti / meydana getirdi.” : قضى الشيء قضاءً anlamına gelmektedir. *KDY* kökünün bu anlamda kullanılışı, yine Kur’ân’dan فقضا هن ¹¹⁹ سبع سموات في يومين ayeti örnek getirilerek açıklanmaktadır.

1.2.1.1.n. Emretmek / Zorunlu kılmak

KDY kökü; emretmek, zorunlu kılmak, vacip kılmak anlamında kullanılmaktadır. Kökün bu anlamda kullanılışının örneği de Kur’ân’dan

¹¹⁶ 17. İsrâ, 4.

¹¹⁷ 15. Hicr, 66.

¹¹⁸ 6. En’âm, 8.

¹¹⁹ 41. Fussilet, 12.

getirilmektedir: ... ¹²⁰ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ “ Rabbin, sadece Kendisine ibadet etmenizi ve anne ve babanıza iyilikte [bulunmanızı] *emretmektedir.* ”

1.2.1.1.o. Tavsiyede bulunmak / Nasihat etmek

KDY kökü عَهْدٌ kelimesiyle birlikte kullanıldığında, *bir konuda tavsiyede bulunmak, bir durumla ilgili salık vermek, nasihat etmek* anlamına gelmektedir.

“Allah : قَضَىٰ اللَّهُ عَهْدًا : “O’na tavsiyede bulundu, nasihat etti.” قَضَىٰ إِلَيْهِ عَهْدًا : “O’na tavsiyede bulundu, salık verdi.” قَضَىٰ عَلَيْهِ عَهْدًا : “O’na tavsiyede bulundu, nasihat etti.” anlamına gelmektedir. Kökün bu anlamda kullanılışına Kur’ân’dan şu ayet örnek gösterilmektedir: ¹²¹ وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوقًا كَبِيرًا Bu ayette geçen *KDY* köklü türev (قَضَيْنَا) ، عَهْدَنَا şeklinde anlaşılarak *tavsiyede bulunduk, öğüt verdik* anlamı verilmektedir.

1.2.1.2. KDY Kökü Fiil Formu (Mezîd)

1.2.1.2.1. قَضَىٰ : Salahiyet, yönetme yetkisi vermek; İcrâ etmek, uygulamak, eyleme dönüştürmek; Yapmak, amacı gerçekleştirmek; Kuru üzüm çekirdeği yemek.

1.2.1.2.2. قَاضٍ : Mahkemeye vermek, dava açmak.

1.2.1.2.3. تَقَضَّى : Bir şeyin bitmesi tükenmesi, sona ermesi.

1.2.1.2.4. تَقَاضَى : Hakkını istemek.

1.2.1.2.5. انْقَضَى : Bir şeyin bitmesi tükenmesi, sona ermesi.

¹²⁰ 17. İsrâ, 23.

¹²¹ 17. İsrâ, 4.

1.2.1.2.6. اقضى : Hakkını istemek; istemek, talep etmek.

1.2.1.2.7. استقصى : Yargıç olarak belirlemek; yargılanmasını talep etmek.

1.2.1.3. KDY Kökü İsim Formu

1.2.1.3.a. قضاء / قضية / قضيا¹²² : Hüküm vermek, yargılamak, karar vermek, ayırmak.

1.2.1.3.b. القضية ج قضايا / قضية : Hüküm.

1.2.1.3.c. قضا (قضى) : Hüküm, yargı.

1.2.1.3.d. قاض ج قضاة : Hükmeden, yargılayan, hükmü sonlandıran, ayıran اسم قاض

terkibinde KDY köklü isim, öldürücü, öldüren anlamına gelmektedir.

1.2.1.3.e. القضاة : Çocuk doğduğunda yüzündeki ince deri.

1.2.1.3.f. قضى : Hızlı hüküm veren, karar veren.

1.2.1.3.g. مقضياً : Hüküm verilmiş, yargılanmış, karar verilmiş

1.2.1.3.h. القضاء : Kader; ecel; ölüm.

1.2.1.3.i. القاضي : Ani, hızlı bir şekilde gelen ölüm. Ayrıca sadaka ve diyetle

verilebilecek deve cinsi hayvan.

1.2.1.3.k. القصة ج قضى و قضاة و قضين : Düz arâzide, ovada yetişen turuncgillerden bir

bitki.

1.2.1.3.l. القصى : Kuru üzüm çekirdeği.

¹²² قضاء kelimesinin aslı قضای şeklindedir.

1.2.1.3.m. القضاء : Sağlam yapılmış, (çelikten) zırh.

1.2.2.Son Dönem Arapça Sözlüklerde¹²³ KDY Kökü

Son dönem Arapça sözlüklerde KDY kökünün anlamlarını şöylece sıralayabiliriz:

1.2.2.1. KDY Kökü Fiil Formu (Sülâsî)

1.2.2.1.a. قضى يقضى قضاءً و قضياً وقضيةً بين الخصمين : İki hasmın arasını ayırmak, hüküm vermek; قضى عليه / وقضى له : Aleyhinde / lehinde hüküm vermek.

1.2.2.1.b. و الامر له او عليه : Bir durumla ilgili lehinde ve aleyhinde karara varmak; bir şeye mecbur etmek, bir şeyle yükümlü tutmak.

1.2.2.1.c. الشيء / الامر اليه : Haberdâr etmek, duyurmak, bilgi vermek; bir işi bildirmek, tebliğ etmek.

1.2.2.1.d. بينه : Açıklamak.

1.2.2.1.e. قضى يقضى قضاءً : Tamamlamak, bitirmek.

1.2.2.1.f. حاجته : İhtiyacını gidermek; ihtiyacına nâil olmak, ulaşmak.

1.2.2.1.g. الشيء : Sağlam yapmak, takdîr etmek, belirlemek.

1.2.2.1.h. وطره : Dileğine, amacına ulaşmak, murâdına ermek

¹²³ KDY kökünün anlamları şu kaynaklardan aktarılmıştır: Kom:İbrâhim Mustafâ-Ahmed Hasen ez-Zeyyât- Ahmed ‘Abdu’l-Kâdir- Muhammed ‘Ali en-Neccâr, *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, Matâbiu’ Dâri’l-Ma‘ârif, Mısır, 1980, s. 742-743; Maluf, Louis, *el- Müncid*, Dâru’l Meşriq, Beyrut, 1969, s.636; Komisyon: Ahmed el-‘Âyed- Ahmed Muhtâr Ömer-Ceylânî b. El-Hâcc Yahyâ- Dâvûd ‘Abduh- Sâlih Cevâd Ta’muh- Nedîm Mar’aşlî, *el-Mu‘cemu’l-Arabîyyi’l Esâsî*, Larus, yy., ts., s. 993-994.

1.2.2.1.i. عَرَنَهُ : Gözyaşı(nı) dökmek, tüketmek.

1.2.2.1.j. – الدين : Borcu ödemek.

1.2.2.1.k. قضى منه العجب : Son derece şaşırmak “ O’na fazla şaşırmıyorum.” Anlamını taşımaktadır.

1.2.2.1.l. – الصلاة : Namazı eda etmek, namaz ibadetini yerine getirmek.

1.2.2.1.m. العهد - : Sözünü gerçekleştirmek.

1.2.2.1.n. عليه عهداً - : Tavsiye etmek, salık vermek.

1.2.2.1.o. وقضى أجله وقضى عليه : Belirlenen süreye ulaşmak, varmak; süreyi tamamlamak, ölmek.

1.2.2.1.p. قضى الله : Emretmek.

1.2.2.1.r. قضى نحبه (نحب) : Adağı, sözü yerine getirmek.

1.2.2.1.s. Vakit geçirmek قضى اياما هائلة ifadesi “ Neşeli günler geçirdi.” Anlamına gelirken قضى شهر العسل في الخارج ifadesi ise “ Balayını yurtdışında tamamladı, geçirdi.” anlamını taşımaktadır.

1.2.2.2. KDY Kökü Fiil Formu (Mezîd)

1.2.2.2.1. قضى تقضية وقضاء فلاناً: قضى : Hüküm veren kılmak, kadı yapmak, yargıç olarak

belirlemek; قضى تقضية : Ölmek; Murâdını, emelini gerçekleştirmek;

yerine getirmek; الامر : Bir işi bitirmek, tamamlamak.

1.2.2.2.2 قاضى : Mahkemeye sevk etmek, hâkime götürmek; فلاناً إلى الحاكم - Birini mahkemeye sevk etmek; -و- ءعلى مال : Mal, para vb konularda arasını bulmak.

1.2.2.2.3 تقضى : Geçip gitmek (zaman); الشيء : Sona ermek, yok olmak; البازى : Şahin vb. kuşların, avı için âniden dalışa geçmesi¹²⁴; عمره : Ömrün tükenmesi.

1.2.2.2.4 تقاضى : İki tarafın (hasmın) hâkime gitmesi, mahkemelik olması, birbirini mahkemeye vermeleri; ءالدين وغيره وبالدين : Borç vb şeyleri istemek, borcu tahsil etmek.

1.2.2.2.5 انقضى : Bitmek, tükenmek; sona ermek; أجله : Vaktin bitmesi, sona ermesi.

1.2.2.2.6 اقتضى : Gerektirmek, bir şeyin için vücûb ifade etmek; الحال كذا : Durumun gerektirmesi; -و- ءالدين وغيره : Borcu vb istemek, borcunu almak (tahsil etmek). افعل ما asâletli olmanın gereğini yapmak, anlamında kullanılmaktadır.

1.2.2.2.7 استقضى : السلطان فلاناً علينا : Hükümdarın ya da otoritenin birini yargıç olarak belirlemesi; استقضى فلان : Birisinin hâkim olarak belirlenmesi, hâkim olması.

1.2.2.3. KDY Kökü İsim Formu

1.2.2.3.a القضية ج قضايا : Hüküm vermek, karar vermek.

¹²⁴ البازى kelimesinin aslı تقضى olup sondaki ض harfi tahfif için ى harfine dönüşmüştür. Bu sebeple البازى kelimesiyle kullanılması durumunda farklı bir anlam içermektedir.

1.2.2.3.b. القضية ج قضايا : Hüküm, karar, yargı.

1.2.2.3.c. رجال القضاء : Hüküm; edâ (bir işi, görevi ifa etme);

Kanunlara uygun biçimde hüküm vermek için anlaşmazlıkları araştırma sorumluluğu verilen kurul.

1.2.2.3.d. القاضي : Devletin anlaşmazlıklara, davalara bakmak ve kanuna uygun

hükümler çıkartmak için tayin ettiği, atadığı kimse. القاضي Bayan yargıç, hakim. قاضي

القضاة :Yargıçların başkanı.

1.2.2.3.e. رجل قضی : Hızlı karar vermek. Hızlı karar, hüküm veren kimse için قضی

ifadesi kullanılmaktadır.

1.2.2.3.f. مقضي : Hakkında karar verilmiş, sonuçlanmış, عليه hükmedilmiş, yargılan-

mış. Para cezasına çarptırılan kimse için, مقضي عليه بغرامة مالية ifadesi kullanılmaktadır.

Başarısızlıkla sonuçlanmış durumlar için; أمر مقضي عليه بالفشل ifadesi kullanılmaktadır.

Sonuçlanmış, kesinleşmiş durumlar için de; أمر مقضي عليه لا تراجع فيه ifadesi

kullanılmaktadır.

1.2.2.3.g. القضاء : Ölüm.

1.2.2.3.h. القاضية : Ölüm. اتت عليه القاضية : “O’na ölüm geldi.” ضربة قاضية : Öldürücü darbe,

vuruş.

1.2.2.3.i. قاض (سم) : Öldüren (zehir).

1.2.2.3.j. القضاء : Sağlam zırh.

1.2.2.3.k. قضائي :Yargıyla alâkalı olan.

1.2.2.3.l. القضاء (والقدر) : İnsanların davranışlarının ve kozmolojik olayların sabit ezeli bir düzene göre yürüdüğü inancı. وقع الحادث قضاء و قدرا Bir işin, fiilin işleyene nispet edilmemesi, (kişinin iradesinin olmaması).

1.2.2.3.m. القضاة : Doğduğunda çocuğun yüzünde bulunan ince deri.

1.2.2.3.n. القضي : Kuru üzüm; kuru üzüm çekirdeği.

1.2.2.3.o. القضية : Mantıkçılara göre; söyleyeni için, doğru sözlü ya da yalancıdır denilebilen ifade. القضية : Araştırmak ve karar vermek üzere yargıca ya da yargıçlara arz edilen tartışmalı sorun, mesele. Tarafların veya ilim erbâbının genellikle özel delil gerektirmeden kabul ettikleri öncüller ya da sorunsallar. قضية وطنية : Ülkeyi ilgilendiren bir konu. القضية الفلسطينية : Filistin Sorunu.

1.2.2.3.p. الاقتضاء : Gerektiğinde, lüzumu halinde olmak. أساعدك عند الاقتضاء : Lüzumu halinde sana yardım ederim.

1.2.2.3.r. متقاض : Konuyu, işi hâkime götüren kimse.

1.2.2.3.s. مُقاضاة : Takîbât, dâvâ işlemleri, kovuşturma.

1.2.3.Arapça-Türkçe Sözlüklerde *KDY* Kökü¹²⁵

KDY köküne Arapça-Türkçe sözlüklerde verilen karşılıkları da şöyle sıralamak mümkündür:

1.2.3.1 *KDY Kökü Fiil Formu (Sülâsî)*

1.2.3.1.a. قضى يقضى قضياً و قضاءً و قضيةً Hükmetmek, hükme bağlamak; (ب bşe, بَانْ ...
olduğuna) Karar vermek; (بين ... arasında) Hüküm vermek; (ب ... hakkında ...
...Kararına varmak; (ب b-i, ب ... e) Mahkum etmek, çarptırmak. (على) : Aleyhinde
hükmetmek. (ل) : Lehinde hükmetmek.

1.2.3.1.b. İhtiyacını gidermek; (ihtiyacı) Karşılama; (ihtiyaca) Cevap vermek.

1.2.3.1.c. Emretmek; (ب b-i, ب ... e) Zorlamak, mecbur etmek.

1.2.3.1.d. Yerine getirmek, ifâ etmek, (bir şeyi, isteği, vazifeyi) yerine getirmek, eda etmek; borcu ödemek; Kazâ etmek.

1.2.3.1.e. Gözyaşını tüketmek.

1.2.3.1.f. Ölçüp biçip yapma; (Allah) Önceden takdir etmek, tayin ve tertip etmek.

1.2.3.1.g. (ب bşi) İstemek.

¹²⁵ *KDY* kökünün anlamları şu kaynaklardan aktarılmıştır: Mutçalı, Serdar; *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul, ts., s. 713-714; Sarı, Mevlüd, *el-Mevârid*, Bahar Yay., İstanbul, 1982., s. 1239-1240; Kom: Bekir Toplaoglu-Hayrettin Karaman, *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus*, Nesil Yay., İstanbul, 1991, s. 349.

1.2.3.1.h. Ölmek; (اجله) Eceli gelmek; adağını yerine getirmek.

1.2.3.1.i. Öldürmek. قضى يقضى قضاءً (علي)

1.2.3.1.j. İşi bitirmek; Tamamlamak; Bir şeyi bitirmek, sonuçlandırmak, tamamlamak. قضى الامرُ Ok yayda çıktı, olan oldu. قضى الامرُ yada قضى عليه yapılacak bir çabanın gayretin kalmaması durumunda, işi bitmek anlamında kullanılmaktadır.

1.2.3.1.k. Tebliğ etmek, bildirmek, beyân etmek; Yerine ulaştırmak. الامر اليه / الشئ

1.2.3.1.l. Bir şeyi sağlam bir şekilde yapmak. الشئ

1.2.3.1.m. Ümidine nâil olmak, amacına ulaşmak, istediğini elde etmek. منه وطره

1.2.3.1.n. Vakit harcamak, geçirmek. الوقت

1.2.3.1.o. (bir şeyi) İcrâ etmek, uygulayarak yapmak. العهد : İnfâz eylemek.(Sözünü gerçekleştirmek).

1.2.3.1.p. Yok etmek; (b-i, bşi) Bozmak. على (b-i, bşi)

1.2.3.1.r. Engel Teşkil etmek. على (bşe)

1.2.3.1.s. İhtiyaç duymak. (bşe ب)

1.2.3.1.t. ...e çok şaşırmak, ...e akli hayali durmak. قضى العجب من ...

1.2.3.2 KDY Kökü Fiil Formu (Mezîd)

1.2.3.2.1. Hacetine umduğu şekilde nâil olmak; الامر فلاناً : Birini kadı, hâkim yapmak; امره : İnfâz etmek, (bşi)Yapmak, icrâ etmek, uygulamak, fiile dökmek.

1.2.3.2.2. قاضى: (b-e) Dâvâ açmak, mahkemeye vermek; muhâkeme etmek; (b-i)

Mahkemeye celbetmek;(b-den ب alacağı) İstemek.على: Sulh olmak, anlaşmak.

1.2.3.2.3. تقضى: Bitmek, tamamlanmak, sona ermek; Tükenmek; (vakit) geçmek, geçip gitmek.

1.2.3.2.4. تقاضى: (bşi; b-den ya da من b-den, bşi, alacağı) İstemek; Dâvâ açmak; (على) bş için, karşılık, mükâfât) talep etmek; (b-den yada من b-den, bşi, alacağı) teslim almak.

1.2.3.2.5. انقضى: Bitmek, Sona ermek, tamamlanmak; أجله: Ölmek; (vakit) geçmek; (vakit) kalmamak, geçmiş olmak.

1.2.3.2.6. الدين/ اقتضى: Alacağını istemek, talep etmek; (b-den,bşi) İstemek; أمراً: (bşi) Gerektirmek, icâp ettirmek, gerekli kılmak; من: Hakkını almak.

1.2.3.2.7. استقضى استقضاء/ اقتضى: Birinden hükmetmesini istemek; (b-den, bşi) İstemek, talep etmek; أٌستقضى فلانٌ: Kadı tayin olundu.

1.2.3.3. KDY Kökü İsim Formu

1.2.3.3.a. قضاء ج افضية: Hüküm verme, yargılama, muhâkeme etme; Bitirme, sonuçlandırmak, tamamlamak; fiilen yapma; (İsteği, ihtiyacı) karşılama, yerine getirme; borcu ödeme; (bir zaman periyodunu) geçirme; kazâ, önceden takdir etme, yargı, hüküm, karar; hukuk sistemi; adalet sistemi; hâkimlik, kadılık; kazâ, nahiye, sancak, bölge (Suriye, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan ve Yemen lehçesindeki kullanımlarda); قضاء الله: Allah emri, ölüm; (بالقضاء والقدر(قضاء و قدراً): Kazâ ve kader

sonucu, gereği; القضاء الشرعي : Şeriat Hukuku, Şeriat Kanunu; محكمة القضاء الإداري : İdâre

Hukuku Mahkemesi; قضي القضاء : Takdîri ilâhi; دار القضاء : Mahkeme.

1.2.3.3.b. قاضي التحقيق (Tun. Ar.) : Keşif hâkimi; قاضي البحث : Kadı, hâkim; القاضي ج قضاء : 1.2.3.3.b.

(Mıs. Ar.) : Mahkeme hâkimi, yargıcı. قاضي الإحالة : Sulh hâkimi; قاضي الصلح : (Mıs. Ar.)

1.2.3.3.c. الامر المقضى : Bitirilmiş, tamamlanmış, yerine getirilmiş, edâ edilmiş. مقضى :

Tamamlanmış, bitmiş iş.

1.2.3.3.d. قضية ج قضايا : Doğru ve yanlış olması muhtemel olan söz; hüküm; dâvâ;

dâvâ açma; dava konusu; vak'a, olay, hadise; problem, sorun, mesele; Teorem(Mat.).

1.2.3.3.e. قضى : Hüküm, yargı.

1.2.3.3.f. مفاضاة : Celse, oturum.

1.2.3.3.g. قضية الصلح : Sulh Hâkiminin yargılama yetkisi.

1.2.3.3.h. المتقاضيان : Dâvâcılar (tarafklar). متقاض ج متقاضون : Dâvâcı.

1.2.3.3.i. قواض : İhtiyaçlar; ... من قواضي الذمة أن ...Yapmayı kendine vazife olarak

görmek, kabul etmek.

1.2.3.3.j. ضربة قاضية / مُميتة : Öldürücü zehir. سم قاض : Kesin, kat'i, öldürücü. قاض :

Öldürücü darbe; الضربة القاضية : (Boksta) nakavt, sonuç getirecek darbe; ضربة قاضية على : Ölüml.

1.2.3.3.k. انقضاء : Vakit sona erme, zorunluluk kaldırılma.

1.2.3.3.l. اقتضاء : Zorunluluk, gereklilik, lüzûm.

1.2.3.3.n. حارس قضائي ج حراس قضائيون : Yed-i Hukûkî; mahkeme (kararı) ile ilgili; قضائي :

Emîn.

1.2.3.3.o. القضيُّ : Ölüm.

1.2.3.3.p. القضا : Kuru üzüm çekirdeği.

1.2.3.3.r. القضاة : Doğduğunda çocuğun yüzünde olan ince deri.

1.2.3.3.s. مقتضى ج مقتضيات : Gerekli, zorunlu; ihtiyaç duyulan; ihtiyaç, gereklilik.

عند مقتضيات الأحوال. ... İcâbı. ..e göre, .. بمقتضى : Durumların ihtiyaç göstermesi halinde, durumlar gerektirirse.

1.2.4. Osmanlıca- Türkçe Sözlüklerde *KDY* Kökü:

KDY kökünden türemiş kelimelere Osmanlı- Türkçe sözlüklerde verilen karşılıklar da belli bir tasnife tâbi tutularak şöyle sıralamak mümkündür.

1.2.4.1. قضاء *Kazâ / Kadâ*:

a. *Kazâ / Kadâ*: Allah'ın ezeli hükmünün yürümesi, yerine gelmesi¹²⁶; olacağı ezelden Cenâb-ı Hak tarafından takdîr olunan şeylerin vukûa gelmesi¹²⁷; Mukadderâtın sâhâ-i zuhûra gelmesi, hükm-i kader¹²⁸

b. *Kazâ / Kadâ*: Davaları görme işi, kadının hükmü, hüküm, hüküm verme. *Silk-i Kazâ*: Kadılık/ hâkimlik görevi.¹²⁹

Kazâî: Kaza ile ilgili, hüküm vermeye ait.¹³⁰

Kazâî rüşd: Hâkim kararıyla kazanılan rüşd.¹³¹

Taht-ı kazâ: Bir kadının idaresi altında olan¹³²

c. *Kazâ / Kadâ*: Kadı'nın görevini yaptığı ve hükmünün geçtiği yer, kaymakamlıkla idare olunan kasaba (vaktiyle kadılar tarafından idare edildiği için *kazâ* denmiştir.)

¹³³ Bu anlamda *kazâ* kelimesinin yerine eşanlamlısı olan *kadılık* kelimesi de kullanılmaktadır.¹³⁴ Çoğulu (Far.) *kazâhâ* şeklindedir.¹³⁵

¹²⁶ Sami, Şemseddin, *Temel Türkçe Sözlük Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmus-u Turki*, Tercüman Gazetesi Yay. İstanbul, 1985, I-II, 676.

¹²⁷ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1993, s. 498

¹²⁸ Kom: Ali Nazima- Faik Reşad, *Mukemmel Osmanlı Lugâti*, T.D.K. Yay, Ankara, 2002, s.203.

¹²⁹ Devellioğlu, a.g.e., s. 498; Kom., a.g.e., s. 203; Özün, Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1959, s. 381; Sami, a.g.e., s.676.

¹³⁰ Devellioğlu, a.g.e., s. 499; Özün, Nihat, a.g.e. s.381.

¹³¹ Devellioğlu, a.g.e., s. 499.

¹³² Devellioğlu, a.g.e., s. 499; a.g.e. s.381.

¹³³ Devellioğlu, a.g.e., s. 499; Özün, Nihat, a.g.e. s.381; Sami, a.g.e., s.676.

¹³⁴ Sami, a.g.e., s. 614.

¹³⁵ Özün, a.g.e. s.381; Sami, a.g.e., s. 614.

d. Kazâ / Kadâ: Bir kasıt olmaksızın, istenmeden meydana gelen tehlikeli, üzüntü verici hadise.¹³⁶ Can veya mal kaybına / zararına neden olan kötü olay.¹³⁷

Kazâ savuşturmak: Meydana gelen veya meydana gelmesi beklenen bir tehkikeden kurtulmak.¹³⁸

Kazâyâ uğramak: Ansızın ve istemeyerek ortaya çıkan bir tehlikenin içine düşmek.¹³⁹

Ecel-i kazâ: Bir kazâ neticesinde olan ölüm.¹⁴⁰

Kazâen: Kasıt olmayarak, yanılarak, yanlışlıkla meydana gelen bir vak'a sonucu olarak; "Kazâen ayağı kırıldı."¹⁴¹

Kazârâ: Tesâdüfî olarak¹⁴²; kaza olarak, kaza suretiyle, bilmeyerek, yanlışlıkla.¹⁴³

Ez kazâ: Kazâ olarak, kazâ suretiyle; şayet, olur ya; tesâdufî olarak¹⁴⁴

Kazâ-i nâ-gehânî: Görünmeyen, beklenmedik kazâ.¹⁴⁵

Kazâzede: Kazâyâ uğramış, kazâ geçirmiş.¹⁴⁶

e. Kazâ / Kadâ: İşleme, yapma, ifâ, icrâ, edâ:¹⁴⁷

Kazâ-ı salât: Namazı ifâ etmek, edâ etmek.¹⁴⁸

Kazâ-ı deyn: Borcu edâ etmek.¹⁴⁹

Kazâ-ı hâcet: Abdest bozma.¹⁵⁰

¹³⁶ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 499; Kom., *a.g.e.*, s. 203; Özün, *a.g.e.* s.381; Sami, *a.g.e.*, s. 614.

¹³⁷ Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, 07 Ocak 2009 < <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=kaza&ayn=tam> >

¹³⁸ Sami, *a.g.e.*, s. 614.

¹³⁹ Sami, *a.g.e.*, s. 614.

¹⁴⁰ Devellioğlu *a.g.e.*, s. 499; Özün, *a.g.e.* s.381.

¹⁴¹ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 499; Kom., *a.g.e.*, s. 203; Özün, *a.g.e.* s.381; Sami, *a.g.e.*, s. 614.

¹⁴² Kom., *a.g.e.*, s. 203.

¹⁴³ Devellioğlu *a.g.e.*, s. 499; Özün, *a.y.*

¹⁴⁴ Devellioğlu *a.g.e.*, s. 499; Özün, *a.y.*; Sami, *a.g.e.*, s. 614.

¹⁴⁵ Devellioğlu *a.g.e.*, s. 499.

¹⁴⁶ Devellioğlu *a.g.e.*, s. 499; Kom., *a.g.e.*, s. 203; Özün, *a.y.*; Sami, *a.g.e.* s.677.

¹⁴⁷ Özün, *a.y.*; Sami, *a.g.e.* s.677.

¹⁴⁸ Özün, *a.y.*; Sami, *a.g.e.* s.677.

¹⁴⁹ Özün, *a.y.*; Sami, *a.g.e.* s.677.

f. Kazâ / Kadâ: Vaktinde yerine getirilmeyen namaz ve oruç gibi ibadetleri sonradan dini usûle uygun olarak yerine getirme.¹⁵¹

1.2.4.2. **قاضى Kâzî (ç. kuzât) / Kâdî (ç. Kudât):**

a. Kâzî / Kâdî: Yapan, yerine getiren, uygulayan.¹⁵²

b Kâzî / Kâdî: Şeriat makkemesi yargıcı.¹⁵³

c. Kâzî / Kâdî: Tanzimata kadar her türlü davaya, Tanzimat ile Medeni Kanun arasındaki dönemde ise yalnız evlenme, boşanma, nafaka, mirâs davalarına bakan mahkemelerin başkanları.¹⁵⁴

Kâdî-asker(Kazasker): Şeyhülislamlık dairesinin büyük iki mevkiinden birinin başında bulunan zat.¹⁵⁵

Kâdî-l-kudât: En büyük kadı, şeyhülislam veya kazasker rutbesinde bulunan kimse.¹⁵⁶

Kâdî-l-hâcât: Herkesin dileklerini, isteklerini yerine getiren Allah.¹⁵⁷

Kâdî-i sipîhr: Müşteri yıldızı. (göğün kadısı).¹⁵⁸

1.2.4.3. **قاضية Kaziyye (ç. Kazâya) / Kadiyye (Kadâya):**

a.Kaziyye / Kadiyye: İş, husus, madde, mesele; dâvâ¹⁵⁹

b. Kaziyye / Kadiyye: Cümlecik.(Gra.)¹⁶⁰

c. Kaziyye / Kadiyye: Teklif-önerme.(Man.)¹⁶¹

¹⁵⁰ Sami, *a.g.e.*, s.677.

¹⁵¹ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 499; Özün, Nihat, *a.g.e.* s.381; Sami, *a.g.e.* s.677.

¹⁵² Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 478; Özün, *a.g.e.*, s.370; Sami, *a.g.e.*, s.614.

¹⁵³ Özün, *a.g.e.*, s.370; Sami, *a.g.e.*, s.614.

¹⁵⁴ T.D.K, *a.g.y.*, 07 Ocak 2009 < <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=kad%FD&ayn=tam> >.

¹⁵⁵ Sami, *a.g.e.*, s.677.

¹⁵⁶ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 478; Özün, *a.g.e.*, s.370; Sami, *a.g.e.*, s.614.

¹⁵⁷ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 478.

¹⁵⁸ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 478.

¹⁵⁹ Devellioğlu, *a.g.e.*, s.499.

¹⁶⁰ Devellioğlu, *a.g.e.*, s.499.

d. Kaziyye / Kadiyye: Yardımcı teorem.(Mat.)¹⁶²

e. Kaziyye / Kadiyye: Sıdk ve kizbe ihtimali olan söz.¹⁶³

1.2.4.4. مقضى Makzî / Makdî:

a.Makzî / Makdî: Ödenmiş.¹⁶⁴

b.Makzî / Makdî: Tamamlanmış.¹⁶⁵

c.Makzî / Makdî: Gerekli sayılmış Makzi-l-merâm: Ulaşılmak istenen.¹⁶⁶

1.2.4.5. إكتزأ İktezâ / İktizâ:

a. İktezâ / İktizâ :Lâzım gelme, gerekme.¹⁶⁷

b.İktezâ / İktizâ :Lâzım getirmek, icâp, gerektirme, gerekli kılma.¹⁶⁸

İktizâsına göre: İcâbına göre, İktizâ-yı hâl: Durumun gerektirdiği.¹⁶⁹

c. İktezâ / İktizâ :İşe yarama.¹⁷⁰

d İktezâ / İktizâ :Lüzûm.¹⁷¹

e. İktezâ / İktizâ :İhtiyaç, yokluğu duyulan veya istenen şey. “Bir yağmura çok iktizâ vardır.”¹⁷²

Muktezâ: Gereken, gerekli 2. Kanuna veya fermâna uygun yazı.¹⁷³

Muktezâ-yı hâl-u makam: Konuşurken hâlin ve makamın icâbettği gibi konuşma, yerinde ve adamına göre söyleme.¹⁷⁴

¹⁶¹ Devellioğlu, a.g.e., s.499.

¹⁶² Devellioğlu, a.g.e., s.499.

¹⁶³ Kom., a.g.e., s. 203.

¹⁶⁴ Özün, a.g.e., s.427.

¹⁶⁵ Özün, a.g.e., s.427.

¹⁶⁶ Özün, a.g.e., s.427.

¹⁶⁷ Kom., a.g.e., s.165; Özün, a.g.e., s.332; Sami, a.g.e., s.552.

¹⁶⁸ Kom., a.g.e., s.165; Özün, a.g.e., s.332; Sami, a.g.e., s.552.

¹⁶⁹ Sami, a.g.e., s.552.

¹⁷⁰ Özün, a.g.e., s.332; Sami, a.g.e., s.552.

¹⁷¹ Kom., a.g.e., s.165

¹⁷² Sami, a.g.e., s.552.

¹⁷³ Devellioğlu, a.g.e., s. 681; Kom., a.g.e., 303; Özün, Nihat, a.g.e., s.490; Sami, a.g.e., s.908.

¹⁷⁴ Devellioğlu, a.g.e., s. 681.

Muktezâsınca: Gereğince. *Muktezayât*: 1. Gereken şeyler 2. Neticeler. *Muktezî*: Lâzımgelen, icâbeden, icâbettiren, gereken; gerektiren.¹⁷⁵

1.2.4.6. مقضى Mukzî:

a. *Mukzî*: Hüküm ve kazâ olmuş.¹⁷⁶

b. *Mukzî*: Gerekli görülmüş.¹⁷⁷

c. *Mukzî*: Tamamlanmış.¹⁷⁸

Bu bölümde *KDY* kökünün etimolojik yapısının tespiti yapılmış ve kökten türeyen kelimelerin taşıdıkları anlamlar sözlüklerden taranarak belli bir düzen içerisinde verilmiştir. Yapılan incelemede *KDY* kökünün geniş bir anlam yelpâzesine sahip olduğu görülmüştür. Sözlüklerde kökün, farklı anlamlarda kullanımlarının örneklemesinde çokça Kur'ân'a müracaat edildiği tespit edilmiştir. Yine incelememizde sözlüklerin, kelimeleri anlamlandırmalarının birbirine çok yakın olduğu ve yer yer birbirini tekrar ettiği görülmüştür. İlk dönem sözlüklerinden itibaren kökün tarihî süreç içerisinde izâfî anlamlar kazandığı anlaşılmıştır. Özellikle günümüz Arapça sözlüklerinde kökün tâlî anlamlarının zengin bir şekilde aktarıldığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan kökün Arapça sözlüklerde zikredilen bir kısım kullanımlarının, Osmanlıca-Türkçe sözlüklerde yer almadığı, buna mukâbil *hükmetmek*, *yargılamak* anlamındaki kullanımıyla şekillenen çeşitli kelimelerin söz konusu lügâtlerde göreceli olarak daha fazla geçtiği görülmüştür.

¹⁷⁵ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 681.

¹⁷⁶ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 682; Kom., *a.g.e.*, s. 303.

¹⁷⁷ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 682; Kom., *a.g.e.*, s. 303.

¹⁷⁸ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 682; Kom., *a.g.e.*, s. 303.

İKİNCİ BÖLÜM

KDY KÖKÜNÜN KUR'ÂN'DA KULLANIMLARI

Bu bölümde Kur'ân-ı Kerim'deki *KDY* köklü türevlerin kullanımları tespit edilerek, bunların yapılarına ilişkin detaylara yer verilecektir. Daha sonra tefsir kaynaklarından *KDY* kökünün ayetlerde hangi anlamlarda kullanıldığına ilişkin müfessirlerin görüşleri incelenecektir. Ardından kökün geçtiği ayetlerin çevirilerinin, Türkçe meâllerde nasıl yapıldığına bakılacak; köke verilen anlamların ayetlerin bağlamıyla ne derece uygunluk arz ettiği belirlenmeye çalışılacaktır. Nihayetinde elde edilen bilgiler birinci bölümde kökün etimolojisi ve anlam tahlili kısımlarında ulaşılan verilerle birlikte değerlendirilerek çalışma sona erdirilecektir.

2.1.KUR'ÂN-I KERİMDE *KDY* KÖKÜ VE TÜREVLERİ

Kur'ân-ı Kerim'in pek çok sûresinde geçmekte olan *KDY* köklü türevlerin hem isim ve hem de fiil formunda kullanımı mevcuttur. Ancak fiil formunda kullanımı daha fazladır. Kur'ân-ı Kerimde yer alan *KDY* köklü türevlerin tamamı sülâsi yapıdadır ve bunların geçtiği sûrelerin 22'si Mekkî, 7'si de Medenîdir.¹⁷⁹

KDY kökü, Kur'ân'da 19 farklı türeviyle 29 sûredeki 59 ayette toplam 63 defa kullanılmıştır. Bu türevler; 6 defa Yunus sûresinde, 4'er defa 6.En'âm, 19.Meryem, 20.Tâhâ, 28.Kasas, 33.Ahzâb ve 40.Ğâfir sûrelerinde, 3'er defa 2.Bakara ve 39.Zümer sûresinde, 2'şer defa 4.Nisâ, 8.Enfâl, 11.Hûd, 12.Yusuf, 17.İsrâ, 41.Fussilet, ve 42.Şûrâ sûrelerinde, birer defa da 3.Âl-i İmrân, 14.İbrahim, 14.Hicr, 22.Hacc, 27.Neml, 34.Sebe', 35.Fâtır, 43.Zuhurf, 45.Câsiye, 46.Ahkâf,

¹⁷⁹ 'Abdulkâî, M. Fuâd, *el- Mu'cemu'l-Mufehres*, Çağrı Yayınları, İstanbul, trs., s.546-547.

62.Cum'a, 69. Hâkka ve 80. 'Abese sûrelerinde geçmektedir. Bu kelimelerin 49'u Mekkî sûrelerde, 14'ü ise Medenî sûrelerde yer almaktadır.¹⁸⁰

Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan *KDY* köklü türevler geçtiği sûre ve ayetleri farklı açılardan görebilmek için 4 farklı tablo oluşturulmuştur.

I.tabloda mushaf tertip sırasına göre Kur'ân-ı Kerim'de *KDY* kökünün kullanıldığı sûreler ve ayet bilgileri,

II. tabloda kökün fiil formunda kullanılan türevlerine ait bilgiler,

III. tabloda kökün isim formunda kullanılan türevlerine ait bilgiler,

IV. tabloda ise Kur'ân-ı Kerim'de geçen *KDY* köklü türevlerin hangi anlamlarda kullanıldığına ilişkin bilgiler mevcuttur. Kökün Kur'ân-ı Kerimde kullanımlarına ait bilgilerin yer aldığı I. tablo aşağıdadır:

¹⁸⁰ Abdulbâkî, M. Fuâd, a.g.e, s.546-547.

TABLO:1

KUR'ÂN-I KERİM'DE <i>KDY</i> KÖKÜNÜN GEÇTİĞİ AYETLER			
	Sûre	Ayet	Tekrar
1	2.Bakara	117, 200, 210.	3
2	3.Âl-i İmrân	47.	1
3	4.Nisâ	65,103.	2
4	6.Enâm	2, 8, 58, 60.	4
5	8.Enf âl	42, 44.	2
6	10.Yunus	11, 19, 47, 54, 71, 93.	6
7	11.Hûd	44, 110.	2
8	12.Yusuf	41, 68.	2
9	14.İbrahim	22.	1
10	15.Hicr	66.	1
11	17.İsrâ	4, 23.	2
12	19.Meryem	21, 35, 39, 71.	4
13	20.Tâhâ	72 (üç defa), 114.	4
14	22.Hacc	29.	1
15	27.Neml	78.	1
16	28.Kasas	15, 28, 29, 44.	4
17	33.Ahzâb	23, 36, 37 (iki defa).	4
18	34.Sebe'	14.	1
19	35.Fâtır	36.	1
20	39.Zümer	42, 69, 75.	3
21	40.Ğâfir	20 (iki defa), 68, 78.	4
22	41.Fussilet	12, 45.	2
23	42.Şûrâ	14, 21.	2
24	43.Zuhruf	77.	1
25	45.Câsiye	17.	1
26	46.Ahkâf	29.	1
27	62.Cum'a	10.	1
28	69.Hâkka	27.	1
29	80. Abese	23.	1
TOPLAM			63

2.1.1. Kur'ân'da *KDY* Kökünün Fiil Formu

Kur'ân-ı Kerîm'de *KDY* kökünün fiil formunda 16 türevi bulunmaktadır.¹⁸¹ Bunlar; mâzi, muzâri, emr-i hâzır ve emr-i gâib sîğalarındadır. Daha önce belirtildiği gibi bunların tamamı sülâsidir.¹⁸² Bu türevler 28 sûrede toplam 59 defa geçmektedir. Kur'ân'da *KDY* kökünün mâzi fiil formunda, ikisi meçhul yapıda olmak üzere 8 türevi mevcuttur. Kökün mâzi zaman kipinde en fazla kullanılan türevi meçhûl yapıdaki *قَضَى* 'dir. Bu türev *لَقَضِيَ الْأَمْرُ* , *قُضِيَ الْأَمْرُ* ve *لَقَضَى* şeklindeki versiyonlarıyla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de 19 defa geçmektedir. Ayrıca bir defa da *قُضِيَتْ* şeklindeki müennes türevi kullanılmıştır. Kur'ân'da kökün *قَضَى* şeklindeki türevi, yalın kullanımının yanında *ها* ve *هُنَّ* muttasıl zamirleri ile birlikte 14 defa, *قَضَوْا* , *قَضَيْتُ* ve *قَضَيْتُمْ* türevleri birer defa, *قَضَيْتُمْ* türevi iki defa ve *قَضَيْنَا* türevi de dört defa geçmektedir. Kur'ân'da *KDY* kökünün muzâri fiil formunda, biri meçhûl yapıda olmak üzere 4 türevi vardır. Bunlardan *يَقْضَى* türevi 7 defa, meçhûl olan *يُقْضَى* türevi 3 defa *تَقْضَى* ve *يَقْضُونَ* türevleri de birer defa geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de *KDY* kökünün emr-i gâib ve Emr-i hâzır fiil formlarında da 4 türevi bulunmaktadır. Ancak mâzi ve muzâri fiil formları kadar sık kullanılmamaktadır. *KDY* kökünün emr-i gâib sîğasındaki *لَيَقْضَى* ve *لَيَقْضُوا* türevleriyle Emr-i hâzır sîğasındaki *فَاقْضِ* ve *افْضُوا* türevleri Kur'ân'da birer defa kullanılmıştır. Kökün fiil formundaki tüm kullanımları aşağıda tablo-2'te gösterilmektedir.

¹⁸¹ Abdalbaki, M. Fuad, *a.g.e.*, a.y.

¹⁸² Kur'ân'da *KDY* kökünün fiil formu sadece sülâsî kalıpta kullanılmaktadır. Bu yüzden tablo-2'de kökün kullanıldığı kalıba ilişkin bir tasnif yapılmamıştır.

TABLO: 2

KUR'ÂN-I KERÎM'DE <i>KDY</i> KÖKÜNÜN FİİL FORMU						
	FİİL	ZAMANI	YAPISI	SÛRE	AYET	TEKRAR
1	قَضَى	MÂZÎ	M'ALÛM	2. Bakara	117.	1 DEFA
				3. Âl-i İmrân	47.	1 DEFA
				6. Enâm	2.	1 DEFA
				17. İsrâ	23.	1 DEFA
				19. Meryem	35.	1 DEFA
				28. Kasas	15, 29.	2 DEFA
				33. Ahzâb	23, 36, 37.	3 DEFA
				39. Zümer.	42.	1 DEFA
	قَضَاهَا	"	"	40. Ğâfir	68.	1 DEFA
				12. Yusuf	68.	1 DEFA
	قَضَاهُنَّ	"	"	41. Fussilet	12.	1 DEFA
2	قُضِيَ	"	MEÇHÛL	2. Bakara	210.	1 DEFA
				6. Enâm	8, 58.	2 DEFA
				10. Yunus	11, 19, 47, 54.	4 DEFA
				11. Hûd	44, 110	2 DEFA
				12. Yusuf	41.	1 DEFA
				14. İbrahim	22.	1 DEFA
				19. Meryem	39.	1 DEFA
				39. Zümer	69, 75.	2 DEFA
				40. Ğâfir	78.	1 DEFA
				41. Fussilet	45.	1 DEFA
3	قُضِيَ	"	"	42. Şûrâ	14, 21.	2 DEFA
				46. Ahkâf	29.	1 DEFA
3	قُضِيَ	"	"	62. Cum'a	10.	1 DEFA
4	قُضُوا	"	M'ALÛM	33. Ahzâb	37.	1 DEFA
5	قُضِيَ	"	"	4. Nisâ	65.	1 DEFA
6	قُضِيْتُمْ	"	"	2. Bakara	200.	1 DEFA
				4. Nisâ	103.	1 DEFA
7	قُضِيَ	"	"	28. Kasas	28.	1 DEFA
8	قُضِينَا	"	"	15. Hicr	66	1 DEFA
				17. İsrâ	4	1 DEFA
				28. Kasas	44	1 DEFA
				34. Sebe'	14	1 DEFA

TABLO: 2 (DEVAM)

KUR'ÂN-I KERÎM'DE <i>KDY</i> KÖKÜNÜN FİİL FORMU						
	FİİL	ZAMANI	YAPISI	SÛRE	AYET	TEKRAR
9	يَقْضِي	MUZÂRÎ	M'ALÛM	8. Enfâl 10. Yûnus 27. Neml 40. Ğâfir 45. Câsiye	42, 44. 93. 78. 20. 17.	2 DEFA 1 DEFA 1 DEFA 1 DEFA 1 DEFA
	* (لَمَّا) يَقْضِي	"	"	80. Abese	23.	1 DEFA
10	يُقْضَى	"	MEÇHÛL	6. Enam 20. Tâhâ 35. Fâtır	60. 114. 36.	1 DEFA 1 DEFA 1 DEFA
11	يَقْضُونَ	"	M'ALÛM	40. Ğâfir	20.	1 DEFA
12	تَقْضَى	"	"	20. Tâhâ	72.	1 DEFA
13	اَقْضِ	EMR-İ HÂZİR	-	20. Tâhâ	72.	1 DEFA
14	اَقْضُوا	"	-	10. Yûnus	71.	1 DEFA
15	لِيَقْضِ	EMR-İ GÂİB	-	43. Zuhruf	77.	1 DEFA
16	لِيَقْضُوا	"	-	22. Hacc	29.	1 DEFA
TOPLAM						59 TÜREV

* Arapça'da muzârî fiilin başına (لَمَّا) edatı geldiğinde (fiilin) anlam bakımından geçmiş (mâzîye) zamana delalet eder.

2.1.2 Kur'ân'da *KDY* Kökünün İsim Formu

Kur'ân-ı Kerim'de *KDY* kökünün isim formunda 3 türevi bulunmaktadır. Bu türevler 3 sûrede toplam 4 defa geçmektedir. Bunlardan birincisi ism-i fâil sığasında قَاضٍ , ikincisi ism-i mef'ûl sığasında مَقْضِيًّا ve diğeri de (ال) takısı ile kullanılan isim formundaki الْقَاضِيَّة kelimesidir. Bu kullanımları da aşağıda tablo-3'te görmek mümkündür:

TABLO-3

KUR'ÂN-I KERÎM'DE <i>KDY</i> KÖKÜNÜN İSİM FORMU				
	İSİM	SÛRE	AYETLER	TEKRAR
1	قَاضٍ	20. Tâhâ	72.	1 DEFA
2	مَقْضِيًّا	19. Meryem	21,71.	2 DEFA
3	الْقَاضِيَّةُ	69. Hâkka	27.	1 DEFA
TOPLAM				4 TÜREV

2.2. KUR'ÂN-I KERÎM'DE KDY KÖKLÜ TÜREVLERİN ANLAMLARI:

Bu kısımda KDY köklü kelimelerin Kur'ân-ı Kerim'de sahip oldukları anlamlar araştırılmıştır. Yapılan çalışmada sözkonusu kelimelerin, kullanıldıkları kontekslere göre farklı anlamlar taşımakta olduğu anlaşılmıştır. Bunların belli bir düzen içersinde incelenmesini sağlamak için, Kur'ân-ı Kerim'de aynı anlamda kullanıldığı ayetler gruplandırılmıştır. Ardından Kur'ân çevirilerindeki¹⁸³ karşılıkları incelenmiştir. Sonrasında her anlam grubunda, tezin sınırları dâhilinde olmak üzere, ayetler tespit edilerek, bu ayetlerde geçen KDY köklü kelimelere tefsir alanında çeşitli kaynaklarda¹⁸⁴ getirilen izâhlar ve Kur'ân çevirilerinde verilen anlamlar

¹⁸³Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili* / Meâl, (Sadeleştiren: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boleli, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, İstanbul, tsz.; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân-ı Kerim ve Meâli*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz.; Haz. Ziya Kazıcı-Necip Taylan, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1993; Bulaç, Ali, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*, Bakış Yayınları, İstanbul, tsz.; Haz: Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993; Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2008; Esed, Muhammed, *Kuran Mesajı*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1999.; Haz: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, DİB Yayınları, Ankara, 2007; Döndüren, Hamdi, *İnsanlığa Son Çağrı*, İstanbul, 2003; Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur'ân*, (Çev:Abülaziz Hatip- Mahmut Kanık), Beyan Yayınları, İstanbul, 2003; Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'ân*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2004; İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'ân*, Düşün Yayınları, İstanbul, 2008.

¹⁸⁴ 'Abdullah b. 'Abbâs (ö.h.68), *Tenvîru'l Mikbâs min Tefsîri İbn-i 'Abbâs* (Li Ebî Tâhir b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî), Dâr'ul-Fîkr, Beyrut, 2001; et- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (h.224-310), *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîl-i 'Âyi'l-Kur'ân*, (Tah. 'Abdullah b. 'Abdu'l- Muhsin et-Turkî), Dâru Hicr, 2001; İbn Ebî Hâtim, 'Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, (ö.h.327) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (Tah. Es'ad Muhammed et-Tayyib. Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, Riyad, 1997; ed-Dâmeğânî, Ebû 'Abdi'l-Lâh el-Huseyn b. Muhammed (ö.h.478), *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye. Beyrut.tsz.; el-Bağavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud (ö.h.516), *Meâlimu't-Tenzîl*, Dâr-u İbn-i Hazm, Beyrut, 2002; ez-Zemahşerî (h.467-538), Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl*, (Tah. 'Âdil Ahmed 'Abdu'l-Mevcud 'Ali Muhammed Mu'avvad), Mektebetu'l 'İlmiyye, Riyad, 1998.; İbn 'Atiyye el-Endelûsî, Ebû Muhammed 'Abdu'l-Hakk (h. 481-541), *el-Muharriru'l- Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, Dâru İbn-i Hazm, Beyrut, tsz; İbnu'l Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali (h.508-597), *Zâdu'l Mesîr*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1984; Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer (h.544-604), *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fîkr, Beyrut, 1981; Kurtubî (ö.h.671), Ebû 'Abdillâh b. Ahmed, *el-Câm'i li Ahkâmî'l-Kur'ân*, (Tah. 'Abdullah b. 'Abdu'l- Muhsin et-Turkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2006; Ebû Hayyân el-Endelûsî, Muhammed b. Yusuf (ö.h.745), *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhîr*, (Tah. 'Adil Ahmed 'Abdu'l-Mevcud-'Ali Muhammed Mu'avvad), Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Beyrut, 1993; İbn Kesîr, İmâdu'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmail (ö.h.774), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Müessesetü Kurtuba, Kahire, 2000; Ebu's-Suûd, İbn Muhammed el-'İmâdî el-Hanefî (h.900-982), *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Tah. Abdu'l-Kadir Ahmed A'ta), Mektebetu'r-Riyâd el-Hadîse, Riyâd, tsz.; Âlûsî (ö.h.1270), Ebû'l- Fadl Şihâbu'd-Dîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-A'rabî, Beyrut, tsz.; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (m.1877/1942), *Hak Dini Kur'ân Dili* / Meâl, (Sadeleştiren: İsmail Karaçam, Emin

birlikte ele alınmıştır. Akabinde bu kelimelerin kullanımlarına ilişkin bir değerlendirmede yapılmıştır.

KDY köklü kelimelerin yer aldığı ayetlerin çevirilerinin tamamı, tezin sonunda ek tablo (anlam tablosu) adı altında verilmiştir.¹⁸⁵ Ayetlerin anlamları Prof. Dr. Salih AKDEMİR'in "Son Çağrı Kur'ân" isimli Türkçe çevirisinden aktarılmıştır. Ancak çeviride, bu kelimelere, tezde öngörülen anlamların dışında farklı karşılıklar verilmişse tabloda [*] işaretiyle belirtilmiş, onun yerine tespit edilen mânâlar kullanılmıştır. *KDY* köklü kelimelerin çokanlamlı olma özelliğine sahip olduğunu, Kur'ân-ı Kerim'deki kullanımlarında görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerim'de *KDY* kökünün *altmış üç* türevi bulunmaktadır. *KDY* köklü kelimeler, Kur'ân-ı Kerim'in her yerinde aynı anlamı taşımadıkları için kullanıldıkları kontekse dikkat edilmek sûretiyle Türkçeye aktarılması gerekmektedir. Bu yapılmadığında söz konusu kelimeler birtakım eksiklik ve yanlışlıklarla Türkçeleşmektedir. Nitekim bu gerçeği tezin ilerleyen kısımlarında ayetlerin incelenmesinde görmek mümkün olacaktır. Bizim tespitimize göre Kur'ân-ı Kerim'de geçen *KDY* köklü türevler genel olarak 9 farklı anlamda kullanılmaktadır. Bunlar şöyledir: 1.Hüküm vermek, Karar vermek 2. Tamamlamak, Bitirmek. 3.Öldürmek, İşini Bitirmek 4.Gerçekleştirmek, Yerine Getirmek 5. İstemek, Dilemek 6. Bildirmek, Haber vermek 7. Süre Belirlemek, Ecel Takdîr Etmek 8.Yaratmak 9. Emretmek. Kur'ân-ı Kerim'de *KDY* köklü kelimelerin kullanıldıkları anlamlar aşağıda TABLO: 4 'tedir:

Işık, Nusrettin Boleli, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, İstanbul, tsz.; İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir (m.1897/1973), *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâr'ut-Tûnisiyye lin-Neşr, Tunus, 1984.

¹⁸⁵ *KDY* köklü kelimelerin geçtiği ayetlerin çevirilerini tezin sonunda 194-204. sayfalarda yer almaktadır.

TABLO:4

KUR'ÂN-I KERÎM'DE <i>KDY</i> KÖKLÜ KELİMELERİN ANLAMLARI				
	ANLAM		SÛRE / AYET	TEKRAR
1	Hüküm / Karar vermek		4. Nisâ 65. 10.Yûnus 19, 47, 54, 93. 11.Hûd 110. 19.Meryem 21, 71. 20.Tâhâ 72 (3 kez). 27.Neml 78. 33.Ahzâb 36. 34.Sebe' 14. 35.Fâtır 36. 39.Zümer 42, 69, 75. 40.Gâfir 20 (2 kez), 78. 41.Fussilet 45. 42.Şûrâ 14, 21. 45.Câsiye 17.	22 AYET 25 KEZ
2	Tamamlamak Bitirmek	[Allah] Bir İşi / Durumu Bitirmek Sonuçlandırmak	2. Bakara 210. 6. En'âm 8, 58. 11.Hûd 44. 12.Yûsuf 41. 14.İbrâhim 22. 19. Meryem 39.	7 AYET 7 KEZ
		Bir İşi / Faaliyeti / Görevi Tamamlamak Bitirmek Sonlandırmak	2. Bakara 200. 4. Nisâ 103. 20.Tâhâ 114 22.Hacc 29. 46.Ahkâf 29. 62.Cum'a 10. 69.Hâkka 27.	7 AYET 7 KEZ
		Süreyi / Zamanı Tamamlamak, Bitirmek, Doldurmak	6. Enâm 60. 10.Yûnus 11. 28.Kasas 28,29.	4 AYET 4 KEZ
3	Öldürmek / İşini Bitirmek		28.Kasas 15. 43.Zuhruf 77.	2 AYET 2 KEZ

TABLO:4 (DEVAM)

KUR'ÂN-I KERÎM'DE <i>KDY</i> KÖKLÜ KELİMELEİN ANLAMLARI				
	ANLAM		SÛRE / AYET	TEKRAR
4	Gerçekleştirmek Yerine getirmek	Bir İşi Gerçekleştirmek, Yerine Getirmek (Yapmak)	8. Enfâl 42, 44. 80. ‘Abese 23.	3 AYET 3 KEZ
		Bir İsteği/ Arzuyu Gerçekleştirmek, Yerine Getirmek.	12. Yûsuf 68. 33. Ahzâb 37 (2kez).	2 AYET 3 KEZ
		Adağı (Sözü) Gerçekleştirmek, Yerine Getirmek.	33.Ahzâb 23.	1 AYET 1 KEZ
5	İstemek / Dilemek		2. Bakara 117. 3. Al-i İmrân 47. 19. Meryem 35. 40. Gâfir 68.	4 AYET 4 KEZ
6	Bildirmek / Haber Vermek		10. Yûnus 71. 15. Hicr 66. 17. İsrâ 4. 28. Kasas 44.	4 AYET 4 KEZ
7	Süre Belirlemek / Ecel Takdir Etmek		6. Enâm 2.	1 AYET 1 KEZ
8	Yaratmak		41. Fussilet 12.	1 AYET 1 KEZ
9	Emretmek		17. İsrâ 23.	1 AYET 1 KEZ
TOPLAM				59 AYETTE 63 TÜREV

KDY köklü kelimelerin kullanımlarına ilişkin genel bir bakış açısı sağlayacağını umduğumuz tabloyu verdikten sonra Kur'ân'da, *KDY* köklü kelimelerin kullanımlarına geçebiliriz.

2.2.1. *KDY* Kökünün *Hüküm / Karar Vermek* Anlamında Kullanımı:

KDY köklü türevler, Kur'ân-ı Kerîm'de yirmibeş yerde *Hüküm / karar vermek* anlamında ¹⁸⁶ kullanılmıştır. Kökün bu anlamda kullanımının geçtiği ayetler şunlardır: 4. Nisâ 65; 10.Yunus 19, 47, 54, 93; 11.Hûd 110; 19. Meryem 21, 71; 20.Taha 72 (3 Kez); 27. Neml 78; 33. Ahzâb 36; 34.Sebe 14; 35.Fâtır 36; 39. Zümer 42, 69, 75; 40.Gâfir 20 (İki Kez), 78; 41. Fussilet 45; 42. Şûra 14, 21; 45.Câsiye 17.

İncelediğimiz çevirilerde yukarıdaki ayetlerde geçen *KDY* köklü kelimeleri, mütercimler genel olarak *hüküm/karar vermek*, *kararlaştırmak*, *yargıda bulunmak*, *karara bağlamak*, *hükme bağlamak* gibi kökün kullanıldığı kontekste uygun anlamlar vererek Türkçeye tercüme etmişlerdir. Ancak çevirilerinin tamamında *KDY* köklü türevlere, zikredilen anlam verilmemiştir. Sözü edilen türevleri mütercimlerin bazıları *hayatına son vermek / öldürmek / işi bitirmek / işin olup bitmesi / yapmak*, *işlemek / yerine getirmek / gerçekleşmek / kesinleşmek / uygulamak / hüküm icra edilmek / infaz etmek* gibi kökün farklı bağlamlarda taşıdığı karşılıklarla, bazıları da *izin vermek* (İslamoğlu, 35. Fâtır 36.), *tecelli etmek* (İslamoğlu, 40.Gâfir, 78.), *çözümlmek* (Esed, 10.Yunus, 19.) gibi kökün anlam yelpazesinde yer almayan karşılıklarla Türkçe'ye çevirmişlerdir. Kanaatimizce bu kelimeler ayetlerin geçtiği bağlam ve kökte mevcut olan anlamlar dikkate alınarak Türkçe'ye çevrilirse meydana gelebilecek anlamsal noksanlık ve yanlışlıklar ortadan kalkmış olacaktır. Şimdi bu anlam grubunda *KDY* köklü kelimelerin geçtiği ayetlerin bazılarının incelemesine geçebiliriz.

¹⁸⁶ *KDY* köklü türevlerin yer aldığı bu anlam grubundaki ayetlerin Türkçe çevirileri tezin sonunda sayfa 195-198'dedir.

19. Meryem Sûresi 71. Ayet:

وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا

“ Sizden hiç kimse yoktur ki, oraya varmayacak olsun. Çünkü (bu durum) Rabbinin katında (hükmolunmuş) **hükmü verilmiş** nihâî bir karardır ” 19/71 *

19. Meryem sûrenin 66. ayetinden itibaren ölüm sonrası hayata ilişkin ahvâl anlatılmaktadır. Müfessirler, sûresinin 71. ayetine ve ayette geçen *KDY* köklü مَقْضِيًّا kelimesine şu izahları getirmektedirler:

Taberî’ye göre, ayette Allah c.c.’ın Hz. Peygamber’in şahsında insanlığa olan hitabı şöyle anlaşılmaktadır: “ Ey İnsanlar! Sizden, cehenneme uğramayacak hiç kimse yoktur. Muhammed! Rabbinin cehennemi onlara göstermesi, katında verilmiş bir karardır, Allah bu durumu Ummu’l Kitab’da zorunlu kılmış ve bu şekilde karar vermiştir.” Taberî, ayette geçen حَتْمًا kelimesinin; قضاء (hüküm) anlamında (كان على ربك) kullanıldığını aktarmaktadır. Taberî, ayrıca ayetin “ Sizden hiç kimse yoktur ki, oraya varmayacak olsun ” kısmına Hz. Peygamberin hadîs-i şerifleri ve ilim ehlinin görüşlerine yer vererek çeşitli izâhlar getirmektedir.¹⁸⁷

Zemahşerî, (insanların cehenneme) varmalarının Allah katında bir zorunluluk olduğunu, Allah’ın böyle hüküm verdiğini ve bunun dışında başka bir durumun olmayacağını, bunun kesin olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁸

İbnu’l Cevzî de ayette geçen حَتْمًا kelimesinin zorunluluk, kesinlik, değişmezlik ifade eden bir hüküm, karar anlamına geldiğini, حَتْمًا مَقْضِيًّا ifadesinin ise,

¹⁸⁷ Taberî, *a.g.e.*, XV, 590-606.

¹⁸⁸ Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 43-46.

Allah'ın insanlar hakkında verdiği, değişmez ve kesin olan hükmü ifade ettiğini zikretmektedir.¹⁸⁹

Kurtubî, وَارْدُهَا ifadesinin anlaşılması noktasında ilgili hadis rivâyetlerini kapsamlı bir şekilde nakletmektedir. Kurtubî'ye göre ayetteki حَتْمًا kelimesi, “*nihai, kesin bir karardır*” anlamında kararın kesinliğini, nihâîliğini ifade etmektedir. Ayette geçen مَقْضِيًّا kelimesi de “Allah hakkınızda ona (cehenneme varmanıza) hükmetmiştir.” anlamına gelmektedir. İbn Mes'ûd'a göre de bu durum, Allah'ın üzerine gerçekleştirmesi vâcib olan bir yemin konumundadır.¹⁹⁰

Ebû Hayyân'a göre ayetteki مِنْكُمْ karînesinden, hitâbın -zâhirde- insanlığın tamamını kapsadığını anlamak mümkündür. Ancak, الْوُرُود / uğramak, tüm insanların (cehenneme) girmesi / الدَّخُول anlamına gelmemektedir. İbn Mes'ûd ve aynı istikâmette görüş bildirenlere göre, وَارْدُهَا ifadesi صَرَاط açısından değerlendirildiğinde, tüm insanlık için geçerlidir, çünkü (insanların geçeceği) صَرَاط, cehennemin üzerinde kurulmuştur. Ayrıca İbn 'Abbâs, İkrime ve bir grubun görüşüne göre مِنْكُمْ ifadesi daha önce geçen zamirlere bağlanılarak gâib sîğasında مِنْهُمْ şeklinde okunabilmektedir.

وَارْدُهَا ifadesinden özellikle kâfirlerin (cehennemin) etrafında dizleri üzerine çökmeleri durumu da anlaşılmaktadır. Ayette كَان 'nin ismi gizli olup وَارْدُهَا 'ya

¹⁸⁹ İbnu'l Cevzî, *a.g.e.*, V, 254-257.

¹⁹⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, 491-499.

râcîdir. Dolayısıyla, *onların (cehenneme) uğramaları, hükmü verilmiş zorunlu bir karardır* anlamına gelmektedir.¹⁹¹

Ebû's-Suûd, *واردھا* ibaresinin ona (cehenneme) *varacak, ulaşacak* anlamına geldiğini belirtmektedir. Müminlerin orada olması ise, (cehennemin) dehşetini ve yakıcılığını kaybedip, söndüğünde oradan geçmeleri şeklindedir. Bu görüş Câbir'den rivayet edilen şu hadîs-i şerife dayandırılmaktadır: “Cennet ehli, cennete girdiklerinde, birbirlerine : - Rabbimiz bize cehenneme uğranılacağını va'detmemiş miydi? - deyince onlara şöyle denilecektir: “Siz ona uğradınız, (ama) şiddetini kaybedip, etkisiz hale gelmişken.” Nitekim bu durum [muminlerin cehennemden (azâbından) uzaklaştırılacaklarının bildirildiği] 21.Enbiyâ sûresi 101. ayette¹⁹² de geçmektedir. Ebû's-Suûd ayetin *كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا* kısmını da şöyle açıklamaktadır:

“Onların cehenneme uğramaları, Allah ‘ın kesin bir şekilde karar verdiği bir durum, hükümdür. ”¹⁹³

Âlûsî de ayette geçen *وَارْدُهَا* ibaresiyle ilgili rivayetleri naklettikten sonra ayetin *كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا* kısmıyla ilgili İbn ‘Abbâs’ın rivayetini delil getirerek; (cehenneme) varmanın zorunlu, gerekli bir durum olduğunu ancak buradan anlaşılması gerekenin; söz konusu durumun meydana gelmesindeki gereklilik, zorunluluk olduğunu, yoksa ehl-i sünnetin görüşüne göre Allah’ın zâtı için böyle bir zorunluluğun söz konusu olmadığını ifade etmektedir. Âlûsî, ayette geçen *مَقْضِيًّا*

¹⁹¹ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VI, 197.

¹⁹² 21.Enbiya 101: “إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ”

¹⁹³ Ebû's-Suûd, *a.g.e.*, III, 596-597.

kelimesinin *meydana gelmesine kesin olarak karar verilmiş* anlamına geldiğini belirtmektedir.¹⁹⁴

19. Meryem sûresi 71. ayette geçen *KDY* köklü مَقْضِيًّا kelimesine Türkçe çevirilerde de şu karşılıklar¹⁹⁵ verilmektedir:

Elmalılı: “ İcinizden hiçbirisi istisnâ edilmemek üzere mutlaka herkes cehenneme varacaktır. Bu, Rabbinin katında **kesinleşmiş** bir hükümdür.”

Ateş: “ İcinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin üzerine aldığı **kesin** borçtur.”

Kazıcı-Taylan: “Sizden hiçbiriniz istisnâ edilmeksizin Cehennem’e uğrayacaktır. Bu, rabbinin katında **kesinleşmiş** bir hükümdür.”

Bulaç: “ Sizden ona girmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin **kesin olarak üzerine aldığı** bir karardır.”

D.Vakfi: “ İcinizden, oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için **kesinleşmiş** bir hükümdür.”

Öztürk: “ İcinizden oraya uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu, Rabbin üzerinde **kesinleşmiş** bir hükümdür.”

Esed: “ Ve sizin her biriniz onu görebilecek bir noktaya varacaksınız: Bu, Rabbin katında **yerine getirilmesi gerekli** bir hükümdür.”

Diyanet: “ (Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, **kesin olarak hükme bağlanmış** bir iştir.”

Döndüren: “ İcinizden cehenneme uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu Rabb’in için **kesinleşmiş** bir hükümdür.”

¹⁹⁴ Âlûsî, *a.g.e.*, XVI, 121-123.

¹⁹⁵ Ayette / ayetlerde geçen *KDY* köklü kelimelerin çevirilerdeki anlamı italik koyu renkte verilmiştir.

Hamidullah: “ Sizden, oraya uğramayacak yoktur. Bu, Rabb’inin katında **kesinleşmiş** bir karardır.”

Akdemir: “ Sizden hiç kimse yoktur ki, oraya varmayacak olsun; çünkü bu, bizzat Rabbinin **gerçekleşmesini üstlendiği** bir karardır.”

İslamoğlu: “Kaçış yok, mutlaka her biriniz oraya takdim edileceksiniz: bu Rabbinin katında **kesinleşmiş** bir hükümdür.”

مَقْضِيًّا kelimesine; incelediğimiz Türkçe çevirilerin 7’sinde *kesinleşmiş*, 1’inde *kesin*; diğerlerinde ise *gerçekleşmesini üstlendiği*; *kesin olarak üzerine aldığı*; *yerine getirilmesi gerekli*; *kesin olarak hükme bağlanmış* şeklinde karşılıklar verilmiştir. Çevirilerde genel olarak مَقْضِيًّا kelimesinin anlamı حَتْمًا kelimesinin anlamıyla mezc edilerek verilmiştir. Ayetin Türkçe tercümelerinde *KDY* köklü türevin yer aldığı ifadeye verilen *kesinleşmek* şeklindeki karşılıkların حَتْمًا kelimesinin içerdiğini anlamdan kaynaklanmakta olduğu görülmektedir. Aslında حَتْمًا kelimesi, *nihâî hüküm*, *karar* anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla ayette geçen *KDY* köklü مَقْضِيًّا kelimesinin, حَتْمًا kelimesinin anlamıyla karıştırılmadan *hükmolunmuş / hükmü verilmiş / hükme bağlanmış* şeklinde bir karşılıkla Türkçe’ye tercüme edilmesinin isâbetli olacağını düşünmekteyiz.

35. Fatır Sûresi 36. Ayet:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَافِرٍ

“ İnkâr edenlere gelince; onlar için cehennem ateşi olacaktır. Ne ölmeleri için **hüküm verilecek** ne de onlardan cehennem azâbı hafifletilecektir. İşte Biz, nankörlerden her birini böylece cezalandıracağız. ” 35/36 *

Daha önceki ayetlerde cennetliklerin durumları ve konuşmalarından söz edildikten sonra, bu ayette de “O inkâr edenlere gelince, onlar için cehennem ateşi vardır.” ifadesi ile cehennemlikler ve onların durumları anlatılmaya başlanmaktadır. Müfessirler 35. Fâtır Sûresi 36. ayete ve ayette geçen *KDY* köklü ... لَا يُقْضَىٰ ibaresine şu izâhları getirmektedirler:

Taberî’ye göre; Allah (c.c.)’ı ve O’nun peygamberini inkâr edenler için - ne cennetten ne de nimetlerinden hiçbir şey nasîb olmadan- ebedî olarak kalacakları cehennem azabı vardır. Taberî, ayetin فَيَمُوتُوا عَلَيْهِمْ يُقْضَىٰ kısmını “Onların ölümlerine hüküm verilmez ki ölsünler” şeklinde anlamlandırmaktadır. Taberî ’ye göre ayette, ölümün inkârcılar için bir rahatlama olduğu, ancak böyle bir hüküm verilmediği (ölemedikleri) için herhangi bir rahatlama, ferahlık hissedemeyecekleri, dolayısıyla cehennem azabının da kendilerinden hafifletilmeyeceği bildirilmektedir. Ayetin devamında “İşte biz, Rabbinin rahmetine karşı nankörlük eden herkesi kıyamet gününde böyle cezalandırırız.” ibaresinde ise kıyamet günü Allah’ın nimetlerini bile bile inkâr eden herkesin, dünyada işledikleri kötülükler sebebiyle cehennem ateşine girerek yaptıklarının karşılığını bulacağı anlatılmaktadır.¹⁹⁶ Görülmektedir ki,

¹⁹⁶ Taberî, *a.g.e.* , XIX, 381-383.

inkârcılar hakkında ölüm hükmü verilmediğinden onlar ölememekte, dolayısıyla da elim bir azâb içersinde (ölmeksizin) kıvranıp durmaktadırlar.

Ebû's-Suûd ise ayetin لا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا kısmını, haklarında ikinci bir ölüme hükmolunmaz ki ölüp rahatlasınlar şeklinde açıklamaktadır. Ebûs-Suûd, ayetin sonunda inkârcılar için kullanılan كَفَرُوا kelimesinin (onların Allah'ı ve Rasûlü'nü inkârda ileri gitmeleri sebebiyle) mubâlağa sîğasında geçtiğini söylemektedir.¹⁹⁷

Âlûsî'ye göre de inkâr edenler için cehennem azabı vardır ve ikinci bir ölümle hükmolunup ölmeyecekler, dolayısıyla da ölmek suretiyle cehennem azabından tamamıyla kurtulup rahatlayamayacaklardır. Ayette geçen لا يُقْضَىٰ ibâresi - لا يموتون (Öldürülmezler / ölmezler ki) anlamı verilmeden ma'lûm fiil formunda, لا يقضي (hüküm vermez ki) şeklinde de yorumlanmıştır. Çünkü فَيَمُوتُوا ibaresi *rahata kavuşacaklar* şeklinde açıklanmaktadır. Ayette فَيَمُوتُوا ibaresi gizli bir أُن ile لا يُقْضَىٰ... ibâresinin cevabı olarak mansubtur. Burada ifade edilmek istenen, müsebbibin ortadan kalkmasıyla sebebin de geçersiz olması, yani ölümle hükmedilmeyince ölümün de gerçekleşmemesi, meydana gelmemesi durumudur. Ayetin وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا kısmı; inkâr edenler için söz konusu olan cehennemin ateşi azaldıkça, arttırılır şeklinde anlaşılmaktadır. Burada da anlatılmak istenen, azabın devamlılığıdır. Âlûsî'ye göre onların (inkârcıların), dondurucu bir soğukla ya da benzeri bir şekilde cezalandırılmaları (azabın devamlılığı noktasında) aykırılık teşkil etmez.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, IV, 486.

¹⁹⁸ Âlûsî, *a.g.e.*, XXII, 200.

Elmalılı da ayette ... لَا يُقْضَىٰ ibâresinde geçen *KDY* köküne, *hüküm verilmez ki* karşılığını vermiştir. Elmalılı'ya göre ayetin anlamı şöyledir: “ İnkâr edenlere gelince, onlara cehennem ateşi vardır. Hüküm verilmez ki ölsünler, kendilerinden biraz azab da hafifletilmez. İşte biz her nankörü böyle cezalandırırız. ”¹⁹⁹ 35. Fâtır Sûresi 36. ayette geçen *KDY* köklü لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا ifadesine Türkçe çevirilerde de şu karşılıklar verilmektedir:

Elmalılı: “ İnkâr edenlere gelince, onlara cehennem ateşi vardır. **Hüküm verilmez** ki ölsünler, kendilerinden biraz azâb da hafifletilmez. İşte biz her nankörü böyle cezalandırırız.”

Ateş: “ Nankörlere de cehennem ateşi vardır. (Orada) Onlara ne (ölümle) **hükmedilir** ki, ölsünler ve ne de onlardan cehennem azâbı biraz hafifletilir. İşte biz her nankörü böyle cezâlandırırız.”

Kazıcı-Taylan: “ Kâfirlere ise Cehennem ateşi vardır. Orada **öldürülmezler** ki ölsünler (de kurtulsunlar). Üzerlerinden cehennem azâbı hafifletilmez. İşte biz, nimete nankörlük edenleri böyle cezalandırırız.”

Bulaç: “ İnkâr edenlere gelince, onlar için de cehennem ateşi vardır. Onlar için ne, **karar verilir ki** böylece ölüversinler, ne de kendilerine onun azâbından (bir şey) hafifletilir. İşte biz, her nankör olanı böyle cezalandırırız.”

D.Vakfı: “ İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. **Öldürülmezler ki** ölsünler, cehennem azâbı da onlara biraz olsun hafifletilmez. İşte biz, küfürde ileri giden her nankörü böyle cezalandırırız.”

Öztürk: “ İnkâr edenlere de cehennem ateşi var. **Ne haklarında hüküm verilir** ki ölsünler ne de azapları hafifletilir. İşte böyle cezalandırırız tüm nankörleri biz.”

¹⁹⁹ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *a.g.e.*, VI, 385.

Esed: “ Hakkı inkâra şartlanmış olanlara gelince; onları bir cehennem ateşi beklemektedir; (orada) ne **hayatlarına son verilip** öldürülürler, ne de içine atıldıkları o (ateşin) azâbı hafifletilir. İşte biz şükürden uzak duranları böyle cezalandırırız.”

Diyanet: “ İnkâr edenler için ise cehennem ateşi vardır. **Öldürülmezler** ki ölsünler. Kendilerinden cehennem azâbı da hafifletilmez. İşte biz her nankörü böyle cezalandırırız.”

Döndüren: “ İnkâr edenlere gelince, onlar için, cehennem ateşi vardır. Ölmelerine **karar verilmez** ki ölsünler! Cehennem azâbı da onlara hafifletilmez. İşte biz küfürde ileri giden herkesi böyle cezalandırırız.”

Hamidullah: “ Ve inkârcılara gelince, onlar için, Cehennem ateşi vardır. Ölmelerine **karar verilmez** ki ölsünler, cezası kendilerinden hafifletilmez. Her inkârcıya, işte böyle karşılık vereceğiz!”

Akdemir: “ İnkâr edenlere gelince; onlar için cehennem ateşi olacaktır. Ölmeleri için **hayatlarına son verilmeyecektir**. Onlardan cehennem azâbı da hafifletilmeyecektir. İşte Biz, nankörlerden her birini böylece cezalandıracağız.”

İslamoğlu: “ İnkârda ısrar edenlere gelince: Onlar cehennem ateşine mahkum olacaklar. **İzin verilmez** ki ölsünler. Dahası azapları kısmen dâhi hafifletilmez: İşte Biz her bir nankörü böyle cezalandırırız.”

35. Fâtır Sûresi 36. Ayette geçen لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ ifadesi; incelediğimiz çevirilerin 5’inde **öldürülmek** / **hayatlarına son verilmek** vb, 1’inde de **izin verilmek**, 6’sında da (ölmelerine) **karar verilmek** / **hüküm verilmek** vb, karşılıklarla Türkçe’ye çevrilmiştir. *KDY* köklü bu ifadeye, çevirilerin 6’sında **hüküm vermek** anlamı verilerek, bağlama uygun bir şekilde Türkçe’ye aktarılmıştır. Verilen karşılıkların 5’inde قُضِيَ fiilinin عَلَى harf-i cerriyle taşıdığı **öldürmek**, birinde de - *KDY* kökünde

mevcut olmayan - *izin vermek / verilmek* anlamının tercih edildiği görülmektedir. Biz bu ayetin çevirisinin, *KDY* kökünün taşıdığı, *karar / hüküm vermek* anlamı göz önünde bulundurarak yapılmasının kontekste uygun olacağı kanısındayız.

40.Gâfir Sûresi 20. Ayet:

وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“ Allah adaletle **hükmeder**; onların, O’nun dışında çağırdıkları ise hiçbir konuda **hükmedemezler**; çünkü Allah, çok iyi işiten, çok iyi görendir. ” 40/20

Müfessirler 40.Gâfir Sûresi 20. ayete ve ayette geçen *KDY* kökünden türemiş

يَقْضِي ve يَقْضُونَ (لا) fiillerinin yer aldığı ibarelere şu izahları getirmektedirler:

Taberî ayeti şöyle açıklamaktadır: “Allah adâletle hüküm verir. Allah’ın iyiliğe iyilikle, kötülüğe de kötülükle karşılık vermeye gücü yeter. (Muhammed’in) kavmindeki müşriklerin Allah’ın dışında kulluk ettikleri ilahlar ve putlar, hiçbir şeyle ilgili hüküm veremezler. Çünkü onlar hiçbir şeyi bilemezler, onların hiçbir şeye de gücü yetmez.” Taberî göre, Allah bu ayetle sanki onlar için şöyle buyurur: “Her şeye gücü yetene kulluk edin. Yaptıklarınızdan hiçbir şey O’na gizli kalmaz. İyi olanlarınıza karşılığında iyilik, kötülüğün karşılığında da kötülük verir. Bunu, hiçbir şeyi bilmeyen ve hiçbir şeye gücü yetmeyenler değil, Allah gerçekleştirir. ” Taberî, bir önceki ayetle de irtibat kurarak, Allah’ın - gözlerin hıyaneti ve göğüslerin gizledikleri hakkında - adâletle hüküm verdiğini, yakınında bulunan haramlardan sakınarak yüz çevirenlere, (bunun) karşılığını en iyi şekilde vereceğini, diğer taraftan - gücü yettiği halde (sakınmayarak) - iğrenç, çirkin işleri işlemeye azmeden ve (bu çirkinliklerden) gözünü çevirmeyenlere de karşılığını vereceğini bildirmektedir. Taberî, ayetin إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ kısmını: “Allah, içinizden geçirdiklerinizi işitir,

yaptıklarınızı - her yönüyle ihâta ederek ve teker teker hesap ederek - görür. Hesap günü yaptıklarınızın karşılığını buna göre verir ” şeklinde açıklamaktadır.²⁰⁰

İbn Ebî Hâtim, ayette geçen وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ ibaresini açıklarken; Allah’ın adâletle *hüküm verdiği*, dolayısıyla kötülüğe kötülükle, iyiliğe de iyilikle karşılık vermeye gücünün yettiğini ifade etmektedir.²⁰¹

Zemahşerî, Allah’ın adâletle *hüküm verdiği*, haksızlık yapmaktan müstağnî olduğunu, ilahların hiçbir şey için hüküm veremeyeceğini, bu ayetin de onlarla alay ettiğini, çünkü kudreti olmayan varlıklar için *hükmediyor* ya da *hükmetmiyor* şeklinde bir nitelemde bulunulamayacağını söylemektedir. Ayrıca Zemahşerî, ayette geçen يَدْعُونَ fiilinin, muhâtab sîğasında تَدْعُونَ şeklinde de okunabileceğini belirtmektedir.²⁰²

İbnu’l Cevzî de ayette geçen وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ ibaresinin yorumunda; Allah’ın adâletle karar vererek iyiliğin ve kötülüğün karşılığını vereceğini söylemektedir. İbnu’l Cevzî, ayetin devamındaki لَا يَقْضُونَ شَيْءٍ ifadesini de; *ilahlar hiçbir şey hakkında ne hüküm ne de karşılık verebilir* şeklinde açıklamaktadır. İbnu’l Cevzî’ye göre Allah bu hitabla kendisinin diri olduğuna dikkat çekmektedir. Şüphesiz ki, ancak diri olarak emredebilir ve hüküm verebilir. Bu gerçekliği ayetin sonunda Allah c.c.’ın السَّمِيعُ ve الْبَصِيرُ isim ve sıfatlarının zikredilmesi te’yid etmektedir. Çünkü bu iki özellik sadece diri olan bir varlık için geçerlidir.²⁰³

²⁰⁰ Taberî, *a.g.e*, XX, 303-305,

²⁰¹ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, X, 3266.

²⁰² Zemahşerî, *a.g.e*, V, 339.

²⁰³ İbnu’l Cevzî, *a.g.e*, VII, 214.

F.Râzî ise Allah'ın adâletle *hüküm vermesinin*, (günahkârlarda) korkunun büyümesine yol açtığını, çünkü hükmedenin (Allah'ın) bütün yönleriyle her şeyi bildiğini ve küçük-büyük her şeyle ilgili adaletle hüküm verdiğini, günahkârların korkularının en üst seviyeye çıkmasının sebebinin de bu olduğunu ifade etmektedir. F.Râzî, kâfirlerin kendilerinden azâbın uzaklaştırılması için putların şefa'atine umut bağladıklarını, ancak Allah (c.c)'ın, onların (putların) hiçbir faydası olamayacağını beyân buyurduğunu bildirmektedir.²⁰⁴

Ebû Hayyân ayette geçen *والله يَقْضِي بِالْحَقِّ* ibaresini şöyle açıklamaktadır:“ Bu (hitâb) güçlü bir korkuyu, çekinceyi gerektirir. Çünkü hükmeden (Allah), insanların O'ndan gizledikleri tüm ahvâli, en ince detayına kadar bilmektedir ve ona göre de adâletle hüküm vermektedir.” Ebû Hayyân'a göre ayetin *والذين يدعون من دونه لا يقضون بشيء* kısmında, (müşriklerin) putlarının yerilmesi ve hafife alınması söz konusudur. Ayrıca güç ve küdretle nitelendirilmeyen (putlar) için hükmeder ya da hükmedemez şeklinde bir şey söylenemeyeceği de anlatılmaktadır. Ebû Hayyân daha önce Zemahşerî'nin de ifade ettiği gibi ayette geçen *يَدْعُونَ* fiilinin, muhâtab sîğasında *تَدْعُونَ* şeklinde okunabileceğini çeşitli kırâat imamlarının isimlerini zikrederek nakletmektedir. Ebû Hayyân, ayetin son kısmındaki *إن الله هو السميع البصير* ibâresinin bir önceki *(يعلم خائنة الأعين وما تخفي الصدور)* ayeti açıklamakta olduğunu, burada Allah'ın onların yaptıklarını gördüğünü, söylediklerini de işittiğini beyân buyurmasının, onlar için bir tehdid anlamına geldiğini söylemektedir.²⁰⁵

²⁰⁴ F.Râzî, *a.g.e.*, XXVII, 53

²⁰⁵ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VII, 439.

İbn Kesîr de وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ ifadesine, Allah adâletle hüküm verir, dedikten sonra diğer müfessirler gibi, Allah'ın iyiliğe iyilikle, kötülüğe de kötülükle karşılık vermeye gücünün yettiği izahını getirmektedir İbn Kesîr ayetin لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ kısmına ilişkin: “Onlar (putlar, müşriklerin Allah’a eş koştukları) hiçbir şeye sahip değildirler ve hiçbir şey hakkında da hüküm veremezler.” yorumunu getirmektedir. İbn Kesîr, ayetin إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ kısmıyla ilgili olarak da şunları söylemektedir: “ Allah yarattıklarının sözlerini işitir, onları görür. Dilediğini hidâyete ulaştırır, dilediğini saptırır. Tüm varlıklar hakkında adâletle hükmeden O’dur.”²⁰⁶

Ebu’s-Suûd ise ayetin açıklanması sadedinde şunları söylemektedir: “O (Allah), mutlak hüküm sahibidir. Bir şey hakkında ancak hak ve adâletle hüküm verir. O’nun dışında taptıklarınız hiçbir şey hakkında karar veremez.” Ebu’s-Suûd ayette putlara ilişkin bir istihzânın söz konusu olduğunu, cansız varlıklar hakkında hükmeder ya da hükmedemez şeklinde bir şey söylemenin mümkün olmayacağını ifade etmektedir.²⁰⁷

Âlûsî’ye göre Allah c.c. haksızlık yapmaktan müstağnîdir ve adâletle hüküm vermesi O’nun sıfatlarındandır. Ayette اللَّهُ lafzının (öznenin) önce gelmesi anlamı güçlendirmek içindir. Âlûsî, bu ayetle Mekkeli müşriklerin ilahlarıyla alay edildiğini, çünkü cansız varlıklar için hüküm verir ya da veremez diye bir şeyin söylenemeyeceğini belirtmektedir. Âlûsî’ye göre ayetin إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ kısmında göğüslerde gizleneni ve gözlerin hainliğini bilen Allah olduğu ve adâletle hüküm verdiği anlatılmaktadır. Ayette, bunun aksini söyleyen ve buna göre hareket edenler

²⁰⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, 182.

²⁰⁷ Ebu’s-Suûd, *a.g.e.*, V, 13.

için bir tehdit, Allah'tan başka tapınılan varlıkların konumuna ilişkin de bir engelleme söz konusudur. Ayrıca hükmedenin işiten ve gören olması gerektiğine de işaret edilmektedir.²⁰⁸ 40.Gâfir Sûresi 20. ayette geçen *KDY* köklü يَقْضِي ve يَقْضُونَ (لا) ifadelerine Türkçe çevirilerde de şu karşılıklar verilmektedir:

Elmalılı: “ Allah ***hakkı yerine getirir***. Onların O'ndan başka yalvardıkları ise ***hiçbir şeyi yerine getiremezler***. Çünkü hakkıyla işiten ve gören ancak Allah'tır.”

Ateş: “ Allâh, hak ile ***hükmeder***. O'ndan başka yalvardıkları (tanrılar) ise hiçbir ***hüküm veremezler***. Çünkü işiten, gören yalnız Allah'tır.”

Kazıcı-Taylan: “ Allah, hak ve adâletle ***hükmeder***. (Kâfirlerin) Allah'tan başka taptıkları şeyler ise hiçbir şeye ***hükmedemezler***. Allah, işitici ve görücüdür.”

Bulaç: “Allah hak ile ***hükmeder***. Oysa O'nu bırakıp taptıkları hiçbir şeye ***hükmedemezler***. Şüphesiz Allah, işitendir, görendir.”

D.Vakfı: “Allah, adaletle ***hükmeder***. O'nu bırakıp taptıkları ise, hiçbir şeye ***hükmedemezler***. Şüphesiz Allah, hakkıyla işiten ve görendir.”

Öztürk: “ Allah, hak ile ***hükmeder***! O'nun dışında yakardıkları ise hiçbir şeyle ***hükmedemezler***. Allah'tır mutlak Semî', mutlak Basîr...”

Esed: “ Allah hakikate ve adâlete göre ***hükmeder***; O'nu bırakıp yalvardıkları şu (varlık)lar ise hiçbir ***hüküm veremezler*** çünkü yalnız Allah'tır her şeyi işiten, her şeyi gören.”

Diyanet: “ Allah, hak ve adâletle ***hükmeder***. Allah'tan başka taptıkları ise hiçbir ***hükümde bulunamazlar***. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”

²⁰⁸ Âlûsî, a.g.e, XXIV, 60.

Döndüren: “ Allah, adâletle **hükmeder**. O’nu bırakıp taptıkları ise hiçbir şeyle **hükmedemezler**. Çünkü her şeyi işiten, gören yalnız Allah’tır.”

Hamidullah: “ Ve Allah, adâletle **karar verir**. Oysa, O’nun dışında yalvardıkları, hiçbir şeye **karar veremezler**. Evet, O’dur Allah, duyan, gören. ”

Akdemir: “ Allah adaletle **hükmeder**; onların, O’nun dışında çağırdıkları ise hiçbir konuda **hükmedemezler**; çünkü Allah, çok iyi işiten, çok iyi görendir.”

İslamoğlu: “ Ama Allah **hükümünde hakkâniyeti gözetir**, O’nu bırakıp da yalvarıp yakardıklarıysa hiçbir şey hakkında **hüküm veremezler**: çünkü sadece Allah her şeyi işitendir, her şeyi görendir.”

Görüldüğü üzere ayette geçen يَفْضِي ve يَفْضُونَ (لا) ifadeleri, incelediğimiz çevirilerin 10’unda *hüküm vermek*, birinde *yerine getirmek*, birinde de *hakkâniyeti gözetmek*, karşılığıyla Türkçe’ye çevrilmiştir. Çevirilerin 10’unda *KDY* köklü ifadelerle *hüküm vermek* anlamı verilerek, bağlama uygun bir şekilde Türkçe’ye aktarılmıştır. Diğer ikisinde verilen karşılıklar, her ne kadar kökün ayetteki bağlamına ters düşmese de direkt olarak mânayı yansıtmamaktadır.

Böylece bu anlam grubunda belirlenen ayetlerin incelenmesi sona ermiş, *KDY* kökünün *Tamamlamak*, *Bitirmek* anlamında kullanıldığı ayetlerin inceleneceği kısma gelinmiştir.

2.2.2. *KDY* Kökünün *Tamamlamak, Bitirmek* Anlamında Kullanımı:

KDY köklü kelimeler Kur'ân'da onsekiz yerde tamamlamak / bitirmek anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanımı, şu altbaşlıklar altında incelemek mümkündür: a) [Allah] bir işi / durumu, bitirmek, sonuçlandırmak. b) Bir işi / faaliyeti / görevi tamamlamak, bitirmek, sonlandırmak. c) Süreyi / zamanı tamamlamak, bitirmek, doldurmak.

2.2.2.a. *KDY* Kökünün *[Allah] Bir İş / Durumu Bitirmek, Sonuçlandırmak* Anlamında Kullanımı:

KDY köklü türevler, Kur'ân-ı Kerim'de yedi yerde bir işi, durumu, bitirmek, sonuçlandırmak anlamında²⁰⁹ kullanılmaktadır. Kökün bu anlamda kullanımının geçtiği ayetler şunlardır: 2.Bakara 210; 6. En'am 6,58; 11. Hud 44; 12.Yusuf 41; 14.İbrahim 22; 19. Meryem 39.

Sözü edilen ayetlerde *KDY* köklü türevler, الأمر kelimesiyle terkip oluşturarak; beş kez قَضَى الْأَمْرَ, iki kez de [Te'kât Lâm (ل) 'ıyla] لَقَضَى الْأَمْرَ şeklinde Kur'ân'da geçmektedir. Bu terkiplerdeki tüm türevler (fiiller) edilgen çatılıdır. Bu ifadelerin geçtiği cümlelerde الأمر kelimesi nâib-i fâili konumunda olup aslında fâilin Allah c.c. olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu türevlerin anlam içeriğinin, الأمر kelimesine verilen mânâyla birlikte şekillendiğini görmekteyiz. Zira zikredilen ayetlerde iş / durum vb. anlamlarla Türkçeleştirilen الأمر kelimesi, Kurtubî'ye göre أمر fiilinin mastarı olmayıp çoğulu الأمور olan kelimenin tekilidir ve Kur'ân'da 14 farklı

²⁰⁹ *KDY* köklü türevlerin yer aldığı bu anlam grubundaki ayetlerin tamamının Tükçe çevirileri tezin sonunda sayfa 198-199'dadır.

anlamda kullanılmaktadır²¹⁰ *Din; Söz, Buyruk; Azap; Kıyamet; İş/işler; Günah; Durum, Fiil* anlamları Kur’ân’da الْأَمْرُ kelimesinin karşılıklarından bazılarıdır.

İncelediğimiz Kur’ân çevirilerinde yukarıda zikredilen ayetlerde geçen *KDY* köklü ifadelerin çoğu, *iş bitirilirdi, iş bitmiş olurdu, iş sonuçlanmış olurdu, iş tamam oldu, iş olup bitti* vb şekilde karşılıklar verilerek Türkçe’ye aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra *kesinleşmek*, (Akdemir,2/210; İslamoğlu, 12/41, 19/39; Hamidullah, 12/41), *karar vermek / hüküm vermek/ kararlaştırmak*, (Akdemir, 12/41; Esed, 2/210, 6/58, 19/39; Öztürk,12/41) *hüküm/emir yerine gelmek*, (Esed, 11/44, 14/22; Elmalılı, 11/44; Hamidullah,19/39) vb. karşılıklarla Türkçe’ye çevirildiği de görülmektedir. Geçtikleri bağlam çerçevesinde düşünüldüğünde, sözü edilen *KDY* köklü türevlerden oluşan terkiplerin; *bir durumu, işi sonuçlandırmak, bitirmek, sona erdirmek* anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Şimdi bu anlam grubunda yer alan ayetlerin bazılarının incelemesine geçebiliriz.

11. Hûd Sûresi 44. Ayet:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا
لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“ Sonunda, yere : “ Ey yer! Suyunu çek!” , göğe de : “ Ey gök! Sen de tut! ” denilmiş, böylece iş **bitirilmiş** ve gemi de Cûdi’ye oturmuştu. [İşte o zaman]: “ Zulmeden halk, gözden ırak olsun!” denilmişti.” 11/44 *

Sûrenin 25. ayetinden 50. ayetine kadar Hz. Nûh’un kıssasından bahsedilmektedir. Hz. Nûh, peygamber olarak tebliğ görevini yerine getirmiş, ancak halkı ona inanmayarak her türlü eziyeti yapmış, hatta Hz. Nûh’dan kendilerine azâb

²¹⁰ El-Emr / الْأَمْرُ kelimesinin Kur’an’daki anlamlarına bkz: Kurtubî, a.g.e.. II, 337-338.

getirmesini²¹¹ isteyecek kadar ileri gitmişlerdir. Nitekim 36. ayette bu gerçekliğin nihâî tesbiti yapılarak daha önce inananlar hariç hiç kimsenin inanmayacağı haber verilmekte ve Hz. Nûh'tan üzülmemesi istenmektedir. Sûrenin 37. ayetinden itibaren de Nûh Tûfânı olarak bilinen olaya ilişkin gelişmeler anlatılmaktadır. Süreç Allah c.c.'ın Hz. Nûh'a kendisini ve inananları kurtaracak olan gemiyi inşa etmesini emretmesiyle başlamakta, 44. ayetle de sona ermektedir. Sonraki ayetlerde (45-49) Nûh tûfanının sona ermesiyle gelişen durumlara ilişkin ilâhî tespit, ikâz ve beyânlar bulunmaktadır. Müfessirler 11. Hûd Sûresi 44. ayete ve ayette *KDY* köklü türevin geçtiği ... فُضِيَ الْأَمْرُ... ibâresine şu izâhları getirmektedirler:

İbn 'Abbâs göre ayette geçen *KDY* köklü ifade; Nûh kavminin helâk edilmesi, bu işin bitirilmesi dolayısıyla kurtulmanın kurtulması, yok olanın da yok olması anlamına gelmektedir.²¹²

Taberî فُضِيَ الْأَمْرُ ifadesini; Allah'ın buyruğunun gerçekleştirilmesi, Nûh kavminin yok edilmesiyle işin sona ermesi şeklinde açıklarken,²¹³ İbn Ebî Hâtim, bu ifadeyi Nûh kavminin helâk edilmesi şeklinde izâh etmektedir.²¹⁴

Zemahşerî'ye göre فُضِيَ الْأَمْرُ ibâresi, Allah'ın Hz. Nûh'a kavminin helâk olmasıyla ilgili verdiği sözün gerçekleşmesidir.²¹⁵

İbn Cevzî, ayetteki فُضِيَ الْأَمْرُ ifadesini, İbn 'Abbâs'ın: boğulanın boğulması, kurtulmanın da kurtulması; Mücâhid'in: Nûh kavminin helâk edilmesi; İbn Kuteybe'nin: işin tamamlanması, bitirilmesi; İbn el-Anbârî'nin de Nûh kavminin

²¹¹ 11. Hûd, 32. ayet: ... فَأَتَيْنَا بِمَا تَعَلَّلْنَا إِنَّ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ.

²¹² İbn 'Abbâs, *a.g.e.* s. 226.

²¹³ Taberî, *a.g.e.*, XII, 419.

²¹⁴ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VI, 2037.

²¹⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 203.

tamamen yok olması şeklinde anladıklarını nakletmektedir. Cevzî'ye göre kıssa, Nûh kavminin yok edilmesini açıklayan (sebebi) göstermektedir ki, bu da الأمر kelimesinin niteliğinin anlaşılması bakımından fayda sağlamaktadır.²¹⁶ Yani Nûh kavmi; Allah'a imân etmemiş, inançsızlıkta haddi aşmış ve Allah'a inananları küçük ve hakîr görmüş bu sebeble de imân edenleri dışında tamamiyle yok edilmiştir.

F. Râzî'ye göre ayette yer alan قُضِيَ الْأَمْرُ ifadesiyle anlatılmak istenen; (Allah'ın) ezelde kesin ve nihâî bir kararla (bu durumu) planlaması ve hüküm vermesi, Allah'ın hüküm verdiği her şeyin de vaktinde meydana geleceğine dikkat çekilmesidir. Çünkü yerde ve gökte O'nun hükmünü reddedecek ya da hükmünün gerçekleştirilmesine engel olabilecek hiçbir varlık yoktur.²¹⁷

Kurtubî, ayette geçen قُضِيَ الْأَمْرُ ifadesinin; işin sağlam bir şekilde bitirilmesi anlamına geldiğini, buradan da Nûh kavminin bütünüyle ve kesin bir şekilde helâk edildiği sonucuna ulaşıldığını söylemektedir. Kurtûbî, tûfanın kırk yıl öncesinden Nûh kavminin kadınlarının -helâk edilenler arasında küçük (mükellef olmayan kimseler) çocuklar olmaması için- Allah c.c. tarafından kısırlaştırıldığı şeklindeki rivâyeti sıhhatli bulmamaktadır. Ona göre doğru olan; tıpkı kuşların ve yırtıcı hayvanların helâk edildiği gibi çocukların da bu tûfân esnasında helâk edilmesidir. Çünkü suda boğulmak; çocuklar, hayvanlar ve kuşlar için bir ceza değildir. Bilakis onlar ecelleriyle ölmüşlerdir. Kurtubî, tûfandan gemiye binen, imân etmiş kimselerin dışında hiç kimsenin kurtulamadığını, bir kadın ve çocuğunun durumunun anlatıldığı şu rivâyeti aktararak açıklamaktadır: “ Su, yollarda çoğalıp artınca yavrusunu oldukça seven bir çocuk annesi, evlâdının boğulmasından korkarak onu alıp dağa

²¹⁶ İbn Cevzî, *a.g.e.*, IV, 11-112.

²¹⁷ F.Râzî, *a.g.e.*, XVII, 243-244.

çıkardı ve dağın üçte birine kadar tırmandı. Su, kadının bulunduğu yerin seviyesine ulaşınca, kadın dağın üçte ikisine kadar tırmandı, su oraya da ulaşınca, kadın dağın tepesine kadar çıktı. Suyun seviyesi kadının boynuna kadar yükselince, kadın elleriyle oğlunu havaya kaldırdı ve nihayet su onu alıp götürdü.” Kurtubî, şayet Allah onlardan herhangi bir kimseyi esirgeyecek olsaydı, bu çocuğun annesini esirger, tûfandan onu kurtarırdı, demektedir.²¹⁸

Ebû Hayyân da eserinde قُضِيَ الْأَمْرُ ibâresinin anlamı üzerinde dururken, daha önce İbn Cevzi’ nin başvurduğu kaynaklarda (İbn ‘Abbâs, Mücâhid, İbn Kuteybe, İbn el-Anbârî ve Zemahşerî’de) zikredilen açıklamalara yer vermektedir. İbn Hayyân tûfan sonrası geminin, Muharrem ayının âşûrâ gününde (Cuma günü) Cûdî dağının üzerine oturduğu (yerleştiği) bilgisini İbn ‘Abbâs, Dahhâk ve diğerlerine atfederek aktarmaktadır.²¹⁹

İbn Kesîr ise قُضِيَ الْأَمْرُ (işin bitirilmesi) ifadesini yeryüzünde Allah’ı inkâr edenlerin hiç kimse kalmayacak şekilde tamamıyla yok edilmesi anlamına geldiğini söylemektedir.²²⁰ Nitekim Hz. Nûh, kavminin doğru yola gelmesi için olanca çabayı göstermiş ancak onlar, inançsızlıklarından vazgeçmeyerek tanrılarını! terketmeme konusunda direnmişlerdir. Nihâyet Hz. Nûh onlardan ümidini kesmiş ve Allah’a şöyle seslenmiştir: “Rabbim! Yeryüzünde inkâr edenlerden hiç kimse bırakma! Eğer Sen onları (yeryüzünde) bırakacak olursan, onlar, senin kullarını doğru yoldan saptırırlar; çünkü [onların oluşturduğu topluluk], ancak ahlâksız ve inkârcı kimse üretir.”²²¹

²¹⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 127.

²¹⁹ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, V, 229.

²²⁰ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 440.

²²¹ 71. Nûh sûresi 26-27. ayetler.

Ebu's-Suûd ve Âlûsî de ayette geçen *KDY* köklü *قُضِيَ الْأَمْرُ* ibaresinin; işin bitirilmesi, tamamlanması anlamına geldiğini söylemektedir. Yine bu iki müfessir *قُضِيَ الْأَمْرُ* ifadesinin, Allah'ın Hz. Nûh'a olan -kendisi ve beraberindeki inananları kurtaracağı, kavmini de helâk edeceğine dair- va'dinin gerçekleştirilmesi anlamında kullanıldığını da ifade etmektedir.²²² 11. Hûd Sûresi 44. ayete Türkçe çevirilerde de şu karşılıklar verilmektedir:

Elmalılı: "Allah tarafından denildi ki: "Ey yeryüzü suyunu yut! Ey gökyüzü sen de suyunu kes!" Ve sular çekildi. **Emir yerine gelmiş oldu.** Gemi de Cûdî dağı üzerine oturdu. O zalim kavme böylece dünyadan uzak olun denildi."

Ateş: " Ey yer, suyunu yut ve ey gök tut!" denildi. Su azaldı, **iş bitirildi.** (Gemi) Cûdî'ye oturdu. "Haksızlık yapan kavim yok olsun!"denildi."

Kazıcı-Taylan: "Allah'ın emri olarak: " Ey arz, suyunu yut ve ey gök sen de suyunu kes" denildi. Su çekildi ve **iş tamam oldu.** Gemi de Cûdî Dağı üzerinde karaya oturdu. O zaman " Zalimler Allah'ın rahmetinden uzak olsun" diye nidâ edildi."

Bulaç: "Denildi ki: "Ey yer, suyunu yut ve ey gök, sen de tut." Su çekildi, **iş bitiriliverdi**, (gemi de) Cûdî (dağı) üstünde durdu ve zalimler topluluğuna da: "Uzak olsunlar" denildi."

D.Vakfî: "(Nihayet) "Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut!" denildi. Su çekildi; **iş bitirildi**; (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine yerleşti. Ve: "O zalimler topluluğunun canı cehenneme!" denildi."

²²² Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, III, 59; Âlûsî, *a.g.e.*, XII, 61.

Öztürk: “Ve denildi: “Ey yer! Suyunu yut ve ey gök, sen de tut.” Ve su çekildi. **İş bitirilmişti**. Gemi, Cûdi üzerine oturdu ve haykırıldı: "O zalimler topluluğu geri gelmez olsun!”

Esed: “Ve derken, “Ey yer, suyunu yut!” denildi; "Ey gök, (yağmurunu) durdur!" Ve böylece sular çekildi, **(Allah'ın) hükmü yerine geldi**, gemi Cudi Dağı'na oturdu. Ve böylece, zulmeden bu halk için "uzak olsunlar!" sözü söylenmiş oldu.”

Diyanet: “ Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu” denildi. Su çekildi, **iş bitirildi**. Gemi de Cûdî'ye oturdu ve “Zalimler topluluğu, Allah’ın rahmetinden uzak olsun!” denildi.”

Döndüren: “Denildi ki:” Ey yer! Suyunu yut ve Ey gök sen de suyunu tut!” Sular çekildi, **iş bitirildi**. (Gemi de) Cûdî dağının üzerinde karaya oturdu. O zalimler toplumuna böylece, “ Dünyadan uzak olun!”, denildi.”

Hamidullah: “ Ve “Ey yer! Suyunu çek!, ve “Ey gök! Sen de tut!” denildi. Su çekildi, **iş bitirildi**; gemi Cûdî'ye oturdu ve o hâin halka, “ Kahrolun!” denildi.”

Akdemir: “ Sonunda, yere : “ Ey yer! Suyunu çek!”, göğe de : “Ey gök! Sen de tut! ” denilmiş, böylece **buyruk gerçekleşmiş** ve gemi de Cûdi'ye oturmuştu. [İşte o zaman]: “ Zulmeden halk, gözden ırak olsun!” denilmişti. ”

İslamoğlu: “ Nihayet denildi ki: “ Ey yer, suyunu yut! Ve ey gök, suyunu tut!” Ve sular çekildi ve **hüküm infaz edildi**, sonunda gemi Cûdî üzerine oturdu. Ve kendilerine kıyan toplum için” Olmaz olsunlar!” denildi.”

Yukarıda aktarılan çevirilerin 7’ sinde *KDY* köklü ibare (قُضِيَ الْأَمْرُ); *iş bitirildi* diğerlerinde ise *iş tamam oldu*, *buyruk gerçekleşti*, *emir / hüküm yerine geldi*, *hüküm infaz edildi* şeklinde Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Türevin geçtiği ayetin bağlamını incelediğimizde, Nûh tûfanı sürecinin sona erişinin anlatılmakta olduğunu

görüyoruz. Dolayısıyla ayette geçen *KDY* köklü türevin; *bitirmek*, *sonuçlandırmak* vb karşılıklarla tercüme edilmesi doğru olacağını düşünmekteyiz.

14. İbrahim Sûresi 22. Ayet:

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقُّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“[İnsanlar arasında yargılama] iş(i) **bitirildiğinde**, şeytan [onlara]:“Allah size gerçeği söz vermişti. Ben de size söz vermiştim; ama ben sözümde durmadım. Aslında üzerinizde hiçbir gücüm yoktu. Sadece sizi çağırıyordum. Siz de çağırma karşılık veriyordunuz. Bu yüzden beni değil ama kendinizi kınayın. Artık ne ben sizi kurtarabilirim ne siz beni kurtarabilirsiniz. Aslında ben, daha işin başında beni Allah’a ortak koşmanıza karşı çıktım. ” diyecektir. Zalimler, kuşkusuz, çok acı veren bir azaba uğrayacaktır. ” 14/22 *

İbrahim sûresi 22. ayette şeytan ve ona uyanlar arasındaki diyalog anlatılmaktadır. Bir önceki ayette de büyüklük taslayan inkârcılarla, onlara uyanlar arasında geçen diyalogdan bahsedilmektedir. İki ayet birlikte incelendiğinde, inkârcılarla şeytanın, insanları saptırma konusunda birlikte hareket ettikleri anlaşılmaktadır. İnsanların doğru yoldan saptırılmasında rol oynayan Şeytan ve onun izinden giden inkârcılar işin bitirilip her şeyin âyân beyân ortaya çıktığı hesap günü, insanları yüzüstü bırakıp kenara çekilmekte, ne kendilerine ne de saptırdıkları insanlara bir faydalarının dokunamayacağını açıkça itirâf etmektedirler. Ayette geçen Şeytan, şeytanların başı olan İblis’tir. Müfessirler 14. İbrahim Sûresi 22. ayete ve ayette *KDY* köklü türevin geçtiği ... قُضِيَ الْأَمْرُ ibâresine şu izâhları getirmektedirler:

İbn Ebî Hâtim, ayetin izâhında Ukbe b. ‘Âmir’den rivâyet edilen hadîs-i şerîfi aktarmaktadır. Hadîs-i şerîfin baş tarafında, Allah c.c’ın kıyamet günü evvelkiler ve sonrakiler olmak üzere tüm insanlığı huzurunda toplayacağı, sonra da aralarında hüküm vereceği ve böylece işin bitirileceğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla ayette geçen *KDY* köklü *قُضِيَ الْأَمْرُ* ifadesi de (yargılanarak) işin bitirilmesi, sonuçlandırılması şeklinde anlaşılmaktadır. Hadîs-i şerîfin devamında müminlerin ve kâfirlerin şefa‘at arayışı içersine girecekleri detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.²²³

Zemahşerî’ye göre, ayette geçen *قُضِيَ الْأَمْرُ* ifadesi, işi kesip bitirmek anlamında kullanılmaktadır. Buradaki *الْأمر* kelimesi (kıyamet günü verilecek olan) hesap manasınadır. Hesabın görülmesiyle yani işin neticeye bağlanıp sonuçlandırılmasıyla iki gruptan biri cennete diğeri ise cehenneme giriş yapacaktır.²²⁴

İbn Cevzî *قُضِيَ الْأَمْرُ* ifadesinin, işin bitirilmesi anlamında kullanıldığını söylemektedir. Cevzî’ye göre işin bitirilmesiyle cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girecektir. Cehennemlikler bir araya gelerek İblis’i kınamaya başladığı sırada İblis ortaya çıkacak ve onlara, ayette “iş bitirilince şeytan der ki...” diye Allah tarafından haber verilen sözleri söyleyecektir.²²⁵

F. Râzî de ayette geçen *قُضِيَ الْأَمْرُ* ifadesinin, İbn Cevzî ve diğer müfessirlerin de ifade ettiği gibi, cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de cehenneme yerleşmesi anlamına geldiğini söylemektedir. Râzî, cehennemlikler toplanarak İblis’i

²²³ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 2240.

²²⁴ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 374.

²²⁵ İbn Cevzî, *a.g.e.*, IV, 357.

kınamaya, azarlamaya, hakkında ileri geri konuşmaya başladıklarında İblis'in ortaya çıkarak, ayette Allah'ın bildirdiği sözleri söyleyeceğini zikretmektedir. Râzî, قُضِيَ الْأَمْرُ ifadesinin hesabın sona ermesi anlamına da geldiğini söylemektedir. Ancak Râzî ilk görüşü buna tercih etmektedir. Çünkü kıyamet ehlinin işlerinin sonu; inananların cennete, kâfirlerin de cehenneme yerleştirilmesidir. Oysa işler hesaptan sonra da devam etmektedir.²²⁶

Kurtubî de قُضِيَ الْأَمْرُ ifadesinin; cennet ehlinin cennette, cehennem ehlinin de cehennemde olması / yer alması; işin bu şekilde sonuçlanması, neticelenmesi anlamına geldiğini ifade etmektedir.²²⁷

Zemahşerî gibi Ebû Hayyân'a göre de قُضِيَ الْأَمْرُ ifadesi, işi kesip bitirmek anlamındadır ki bundan da kastedilen insanların hesaba çekilmesidir. Ebû Hayyân, ayetin إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقُّ kısmının; Allah'ın ölümden sonra dirilişi, cenneti, cehennemi, itaatkârların sevabını, isyankârların cezasını vereceğine dair söz vermesi anlamına geldiğini, nitekim bu sözün de Allah tarafından yerine getirildiğini söylemektedir. Oysa şeytan bunların olmayacağına dair söz vermiş, sözünde de durmamıştır. Yine Ebû Hayyân da hesabın görülüp işin sonuçlandırılmasıyla iki gruptan birinin cennete diğeri ise cehenneme giriş yapacağını bildirmektedir.²²⁸

Ebu's-Suûd ve Âlûsî de ayette geçen قُضِيَ الْأَمْرُ ifadesinin; işin sağlam bir şekilde bitirilmesi anlamına geldiğini ifade etmektedirler. Bu iki müfessire göre de işin bitirilmesi yani hesabın görülmesi; cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de

²²⁶ F.Râzî, *a.g.e.*, XIX, 112.

²²⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 127.

²²⁸ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, V, 408.

cehenneme girmesidir.²²⁹ Ukbe b. ‘Âmir’den rivâyet edilen şefa‘at hadisinde anlatıldığı üzere; Kâfirler, Peygamber efendimizin müminlere şefa‘at ettiğini görünce şeytana gelecekler ve ona: Müminler kendilerine şefa‘at edecek olan kimseyi buldular, Kalk! Sen de bize şefa‘at et! Çünkü bizi saptıran sensin! diyeceklerdir. İbn Cerir ve diğerlerinin ifadelerine göre; Şeytan bunun üzerine ateşten bir minbere çıkarak ayette haber verilen *إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقَّ...* sözleri söyleyecektir.²³⁰

14.İbrahim Sûresi 22. ayette geçen *KDY* köklü *الْفُضْيَا* ifadesine Türkçe çevirilerde de şu karşılıklar verilmektedir:

Elmalılı: “ ***İş bitince*** Şeytan onlara şöyle diyecek: “ Şüphesiz ki Allah size gerçek olanı vaad etti, ben de size va‘d ettim, ama sonra caydım! Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ancak ben sizi (küfür ve isyana) çağırdım, siz de geldiniz. O halde beni kınamayın, kendi kendinizi kınayın! Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Ben, önceden beni Allah'a ortak koşmanızı da kabul etmemiştim.” Doğrusu zalimler için acı bir azab vardır!”

Ateş: “ ***İş bitirildikten*** sonra şeytân (onlara) şöyle dedi: “Allâh size gerçek va'detti, ben de size va'dettim ama ben sözümünden caydım! Benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Sadece sizi (küfür ve isyâna) davet ettim. Siz de benim da'vetime koşunuz. O halde beni kınamayın, kendi kendinizi kınayın! Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Ben, önceden beni (Allah'a) ortak koşmanızı da tanımamıştım zaten. Doğrusu zâlimler için acı bir azâb vardır! ”

Kazıcı-Taylan: “ ***İş bitince*** Şeytan onlara: “ Şüphesiz Allah size sözün doğrusunu söyledi. Ben de size vaad ettim. Fakat vaadimde yalancı çıktım. Benim

²²⁹ Ebu’s-Suûd, *a.g.e.*, III, 254 ; Âlûsî, *a.g.e.*, XIII, 207-208.

²³⁰ Âlûsî, *a.g.e.*, XIII, 208.

sizin üzerinizde kudret ve nüfuzum da yoktur. Ancak sizi davet ettim. Siz de icâbet ettiniz. Beni kınamayı, kendinizi kınayın Ne ben size, ne de siz bana yardım edebilirsiniz. Beni evvelce (Allah’a) ortak koşmanızı da tanımamıştım. Muhakkak zâlimlere acıklı bir azap vardır.” der.”

Bulaç: *İş hükme bağlanıp bitince*, Şeytan der ki: “ Doğrusu, Allah, size gerçek olan va'di va'detti, ben de size vaadde bulundum, fakat size yalan söyledim. Benim size karşı zorlayıcı bir gücüm yoktu, yalnızca sizi çağırdım, siz de bana icâbet ettiniz. Öyleyse beni kınamayın, siz kendinizi kınayın. Ben sizi kurtacak değilim, siz de beni kurtacak değilsiniz. Doğrusu daha önce beni ortak koşmanızı da tanımamıştım. Gerçek şu ki, zalimlere acı bir azab vardır.”

D.Vakfı: “ (*Hesapları görülüp*) *iş bitirilince*, Şeytan diyecek ki: “ Şüphesiz Allah size gerçek olanı vâdetti, ben de size vâdettim ama, size yalancı çıktım. Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ben, sadece sizi (inkâra) çağırdım, siz de benim davetime hemen koştunuz. O halde beni yermeyin, kendinizi yerin. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Kuşkusuz daha önce ben, beni (Allah'a) ortak koşmanızı reddettim.” Şüphesiz zalimler için elem verici bir azap vardır.”

Öztürk: “ *İş bitirilince* Şeytan onlara şöyle dedi: “Allah size hak bir vaatle vaatle bulundu, ben ise vaat ettim ama vaadimden caydım. Benim sizin üzerinizde bir sultam yoktu. Sizi davet ettim, siz de bana uydunuz. Hepsi bu. Şimdi beni kınamayı bırakın da öz benliklerinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Aslında ben sizin, daha önceden beni şirk aracı yapmanıza karşı çıkmıştım. Zalimler için acıklı bir azap öngörülmüştür.”

Esed: “ Ve *her şey olup bittikten, hüküm yerine geldikten sonra* Şeytan: “Gerçek şu ki, Allah size gerçekleşmesi kaçınılmaz bir söz vermişti! Bense (her fırsatta) size birtakım sözler verdim ama sizi hep yüzüstü bıraktım. Yine de benim sizin üzerinizde gerçekte bir nüfuzum yoktu: Sizi sadece çağırıyordum; siz de (bu çağrıya) icabet ediyordunuz. Bunun içindir ki, beni suçlamayın, yalnızca kendinizi suçlayın. Ne ben sizin imdadınıza yetişecek durumdayım; ne de siz benim imdadıma yetişebilecek kimselersiniz; çünkü bakın ben, sizin vaktiyle beni (Allah'a) ortak koşmanızda bir doğruluk payı olduğunu her zaman reddetmişimdir”. Doğrusu, tüm zalimleri çok can yakıcı bir azap beklemektedir.”

Diyanet: “ *İş bitirilince* Şeytan da diyecek ki: “ Şüphesiz Allah, size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O hâlde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah’a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır.”

Döndüren: “İş olup bitince şeytan diyecek ki: “Şüphesiz, Allah size sözün doğrusunu söyledi, ben de size söz verdim ama sonra caydım. Bneim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Yalnızca sizi çağırdım, siz de hemen bana uydunuz. Öyleyse, kusuru bana yüklemeyin, kendinizi kınayın! Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaracak değilsiniz! Beni, (Allah’a) ortak koşmanızı, daha önce de kabul etmemiştim.” Doğrusu zalimler için yakıcı bir azap vardır.”

Hamidullah: “ Ve *İş olup bitince*, Şeytan diyecek ki: “ Evet, Allah, size gerçeği söz vermişti; oysa ben de size söz verdim ama, sonra caydım. Ve sizin üzerinizde herhangi bir güce sahip miydim? Yalnızca çağırdım, siz de bana uydunuz.

Öyleyse, beni kınamayın. Artık ben, sizi kurtaramam, siz de beni kurtaracak değilsiniz. Beni ortak koşmanızı, daha önce kabul etmemiştim.”

Akdemir: “ İnsanlar arasında yargılama işine **son verildiğinde**, şeytan [onlara]: “Allah size gerçeği söz vermişti. Ben de size söz vermiştim; ama ben sözümde durmadım. Aslında üzerinizde hiçbir gücüm yoktu. Sadece sizi çağırıyordum. Siz de çağırma karşılık veriyordunuz. Bu yüzden beni değil ama kendinizi kınayın. Artık ne ben sizi kurtarabilirim ne siz beni kurtarabilirsiniz. Aslında ben, daha işin başında beni Allah’a ortak koşmanıza karşı çıkmıştım. ” diyecektir. Zalimler, kuşkusuz, çok acı veren bir azaba uğrayacaktır. ”

İslamoğlu: “ Ve **hüküm kesinleşip iş bitince** Şeytan dedi ki : “İşte haikat: Allah size gerçekleşmesi kesin olan bir söz vermişti, ben de size söz vermiştim: fakat size verdiğim sözü tutmadım. Zira benim sizin üzerinizde yaptırım gücüm bulunmamaktaydı. Ne var ki sizi sadece davet ediyordum, siz de benim davetime yumuluyordunuz. Dolayısıyla beni suçlamayın, asıl kendinizi suçlayın! Ne ben sizin imdadınıza yetişecek durumdayım, ne de siz benim imdadıma. İşin gerçeği ben, sizin daha önce beni, Allah’a ortak koşma girişimlerinizi de zaten [baştan beri] benimsememişim.”

Yukarıda aktarılan çevirilerin 4’ ünde *KDY* köklü ibare (لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ); *iş bitirildikten sonra / bitirilince*, 6’sında (*iş olup / iş hükme bağlanıp / hüküm kesinleşip iş) bitince*, diğerlerinde ise *işine son verildiğinde / her şey olup bittikten, hüküm yerine geldikten sonra* şeklinde Türkçe’ye tercüme edilmiştir. *KDY* kökünün türevi olan قُضِيَ kelimesi meçhul (edilgen) yapıda müteaddi bir fiildir. Kökün geçtiği bağlamı, taşıdığı anlamı ve yapısı dikkate alındığında ayette geçen *KDY* köklü türevin; *bitirmek, sonuçlandırmak* vb karşılıklarla tercüme edilmesinin uygun olacağı

düşünülmektedir. Böylece bu anlam grubunun ilk alt başlığında yer alan *KDY* köklü türevlerin geçtiği ayetlerin incelemesi sona ermiştir. Şimdi anlam grubunun diğer altbaşlığında yer alan ayetlerin incelemesine geçilebilir.

2.2.2.b. *KDY* Kökünün *Bir işi / faaliyeti / görevi tamamlamak, bitirmek, sonlandırmak* Anlamında Kullanımı:

KDY köklü türevler Kur'ân-ı Kerîm'de yedi yerde bir eylemi / fiili / görevi, vazifeyi, durumu *tamamlamak, bitirmek, sonlandırmak (sona erdirmek)* anlamında²³¹ kullanılmaktadır. Kökün bu anlamda kullanımının geçtiği ayetler şunlardır: 2.Bakara 200; 4. Nisâ 103; 20.Tâhâ 114; 22.Hacc 29; 46.Ahkâf 29; 62.Cum'a 10; 69.Hâkka 27. *KDY* köklü türevler sözü edilen ayetlerde 46.Ahkâf sûresi 29 ayetin dışında (فَلَمَّا) kelimeleriyle birlikte kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu türevlerin kullanıldıkları bağlam ve ilişkili oldukları kelimelere göre anlam alanı oluşturdıklarını söylemek mümkündür.

Yukarıdaki ayetlerden 2.Bakara 200; 4. Nisâ 103; 20.Tâhâ 114; 46.Ahkâf 29. ve 69.Hâkka 27'de geçen *KDY* köklü türevleri mütercimler genel olarak *bitirmek, tamamlamak* şeklinde çevirmişlerdir.

2.Bakara 200. ayetteki *KDY* türevini Kazıcı-Taylan *yerine getirmek* şeklinde çevirmiştir. 4. Nisâ 103'teki türevi İslamoğlu *edâ etmek* şeklinde; 20.Tâhâ 114'de geçen türevi de Esed ve İslamoğlu *ulaştırmak* şeklinde tercüme etmişlerdir. 46.Ahkâf 29. ayetteki türeve Ateş, Kazıcı-Taylan ve Öztürk *bitirmek*, diğerleri ise *bitmek* karşılığını vermişlerdir. Akdemir, Ateş, Bulaç, İslamoğlu, Diyanet, Elmalılı

²³¹ *KDY* köklü türevlerin yer aldığı bu anlam grubundaki ayetlerin Tükçe çevirileri tezin sonunda sayfa 199-200'dedir.

69.Hakka 27’de geçen türeve *bitirmek* anlamı verirken diğer mütercimler de *sonu olmak, bitmek* gibi anlamlar vermişlerdir.

62.Cum’a 10. ayette *KDY* köklü türev الصلاة kelimesiyle birlikte geçtiği için mütercimler genelde çeviriyi *namazın kılınması* şeklinde yapmışlardır. Türkçe’de *namazı kılmak* ifadesi, namaz ibadetini tamamlayıp bitirmek anlamında da kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu ayette geçen türevin *namazı kılmak* ya da namaz(ı) (ibadetini) *sona erdirmek, bitirmek, tamamlamak* şeklinde tercüme edilmesi yanlış olmamaktadır.

22.Hacc 29. ayette geçen *KDY* kökü تَقْشَهُمْ kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır. Bu ayetin çevirisinde *KDY* köklü türeve sadece Akdemir ve Esed (kısıtlamalara) *son vermek (sonlandırmak, bitirmek)* anlamı vermiştir. Diğer mütercimler ise; (kirleri(ni) gidermek, atmak, kirlerini giderip temizlemek, (kirlerden) arınmak vb.karşılıklarla Türkçe’ye tercüme etmişlerdir.

Geçtikleri bağlam ve birlikte kullanıldıkları kelimeler çerçevesinde bakıldığında yukarıdaki ayetlerde geçen *KDY* köklü türevlerin; bir işi / faaliyeti / görevi bitirmek, sonlandırmak, tamamlamak anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Şimdi bu anlam grubunda yer alan ayetlerden biri olan 22.Hac Sûresi, 29. ayetin incelemesine geçebiliriz.

22. Hac Sûresi 29. Ayet:

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ

“ Daha sonra da [hac ile ilgili kalan görevlerini] **sonlandırırsınlar**, adaklarını yerine getirsinler ve bu Eski Ev’i [bir kere daha] tavaf etsinler!” 22/29 *

Sûreye adını veren 27. ayetin de içinde bulunduğu 25-37. ayetlerde; Mescid-i Haram’ın insanlık için önemli bir merkez olduğu belirtildikten sonra Hz. İbrahim’in Kâbe’nin bulunduğu yere yerleştirilmesinden, hacca çağrı ve hac ile ilgili görevlerin (buna Kur’ân’da sadece bu ayette geçen ve menâsik-i hac kapsamında bir kavram haline gelmiş olan التَّفَثُ kelimesi de dahidir.) bitirilip tamamlanmasından, haccın öneminden, adakların yerine getirilmesinden ve kurban ibadetinden bahsedilmektedir. Müfessirler 22. Hac Sûresi 29. ayette geçen *KDY* köklü ... لِيَقْضُوا ...ibâresine şu izâhları getirmektedirler:

İbn ‘Abbâs, ayette geçen (ثُمَّ) لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ ifadesini, *tırnakları kesmek, şeytan taşlamak, traş olmak ve diğer yapılması gereken şeyleri yaparak hac ile ilgili görevlerini tamamlasınlar (bitirsinler, sonlandırınsınlar)* şeklinde açıklamaktadır.²³²

Taberî’nin de ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ ifadesine *hac ibadetine ilişkin yapmaları gereken görevleri bitirsinler, tamamlasınlar* şeklinde bir izâh getirdiği görülmektedir. Taberî’ye göre görevin sonlandırılması için yapılması gereken; saçın traş edilmesi, bıyıkların kısaltılması, şeytan taşlama ve tavaftır. Taberî’nin bu görüşe تَفَثَهُمْ kelimesiyle ilgili “hacda yapmaları gereken her şey” yorumunu yapan İbn Ömer ve “tırnak kesme, tıraş olma, şeytan taşlama vb. hac fiilleri” yorumunu yapan İbn

²³² İbn ‘Abbâs, *a.g.e.*, s.335.

‘Abbâs ve diğer ilk dönem âlimlerinin açıklamalarından ulaştığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Taberî, İbn Zeyd’in تَقْتَضُوا kelimesine حرّم yasaklar(ını), kısıtlamalar(ını) şeklinde izâh getirdiğini naklederek İbn ‘Abbâs’ın da bu kelimeyi traş olmak, tırnakları kesmek ve elbiseleri giymek vb şeyleri yapmak suretiyle ihramı bırakmak (ihramdan çıkmak) şeklinde açıkladığını söylemektedir.²³³

Zemahşerî, التفت kelimesinin kir vb. anlamlar taşıdığını, kelimenin لَيَقْضُوا türeviyle birlikte bıyıkların, tırnakların ve vücudun bazı bölgelerindeki kılların kesilmesi anlamına geldiğini söylemektedir. Zemahşerî’ye göre aslında تَمْ لَيَقْضُوا تَقْتَضُوا ifadesiyle anlatılmak istenen; kirleri giderme (işleminin) bitirilmesi, sonlandırılmasıdır.²³⁴

İbn Cevzî’ye göre التفت kelimesi saç ve tırnakların uzamasından ötürü meydana gelen kirlilik, pislik halidir. Hac ibadetini yapan kimse gerekli temizliği yapamadığından saçı başı dağılmış toz toprak içinde kalmıştır. Kişi hacca ilişkin görevlerini bitirip tamamlayınca traş olmak, tırnakları kesmek ve elbiseleri giymek vb şeyleri yapmak suretiyle ihramdan çıkar. İşte bu, التفت kapsamında olan işlerin sonlandırılması, bitirilmesidir. İbn Cevzî, Zeccâc’dan nakille, dilcilerin التفت kelimesinin anlamını ancak tefsirlerden çıkarabildiğini söyledikten sonra التفت kelimesinin kısıtlamalardan (ihramdan) çıkış anlamına gelebileceğini ifade etmektedir.²³⁵

²³³ Taberî, *a.g.e.*, XVI, 525-528.

²³⁴ Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 189-190.

²³⁵ İbn Cevzî, *a.g.e.*, V, 426-427.

F.Râzî, her ne kadar ثُمَّ لَيَقْضُوا تَفَثَهُمْ ifadesini, *sonra kirlerini gidersinler* şeklinde açıklasa da 2.Bakara sûresinin 117. ayetinin izâhında²³⁶, *KDY* köklü türevlerin farklı anlamlarda kullanılışlarına örnek verirken, 22.Hac sûresi 29. ayette geçen *KDY* köklü türevin; bitirmek, tamamlamak (التَفَثُ kapsamındaki kirlerden temizlenme işini tamamlasınlar) anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla F. Râzî bu ayette geçen لَيَقْضُوا şeklindeki türevin bitirmek, sonlandırmak anlamında kullanıldığı bir biçimde ifade etmektedir.²³⁷

Kurtubî'ye göre ثُمَّ لَيَقْضُوا تَفَثَهُمْ ibâresi, “ kurban bayramı ve hac için kesilen kurbanlıkları kestikten sonra traş olsunlar, şeytanı taşılayıp (ihramda kalmaktan ötürü) üstbaşlarının kirlerini gidersinler ve buna benzer hac işlerinden geri kalanlarını bitirsinler, sona erdirmesinler.” demektir. Kurtubî, el-Hasen'den naklederek; التَفَث kelimesinin ihrama giren kimsenin bakımsızlık sonucu vücudunda meydana gelen kirin pasın giderilmesi, ortadan kaldırılması anlamına geldiğini söylemektedir. Kurtubî, ayrıca Halil b. Ahmed'in التَفَث kelimesini; şeytan taşlamak, traş olmak, saçları kısaltmak, kurban kesmek, tırnakların, bıyığın ve vücudun bazı bölgelerindeki kılların kesilmesi şeklinde açıkladığını nakletmektedir. Kurtubî'ye göre التَفَث kelimesi sözlük anlamı itibariyle kirleri gidermek, vücuttan atmaktır. İslam hukukunda ise hac ya da umre yapan kimsenin; kurbanını kesmesi, saçlarını traş etmesi, vücudunu kirlerden arındırıp temizlenmesi sonra da elbiselerini giymesi, kirlerin giderilmesidir. Kurtubî, التَفَث kelimesi ile ilgili olarak Mâverdî'den şu sözü

²³⁶ F.Râzî, a.g.e., IV, 28-29.

²³⁷ F.Râzî, a.g.e., XXIII, 31.

aktarmaktadır. Salihlerden birisine: “İhramlı olan kimsenin kir, pas içersinde kalmasının anlamı nedir? ” diye sorulunca o da şu cevabı vermiştir: “Bu, Yüce Allah'ın senin kendi nefsinde ihtimam göstermekten yüz çevirdiğini görmesi, nefsinin O'na itaat uğrunda feda etmekte samimi olduğunu bilmesi içindir.”²³⁸

Ebû Hayyân'a göre التفت, ihramlı olan kimsenin ihramdan çıkınca saçını kesmek ve beş şey fitrattandır hadis-i şerifinde²³⁹ bildirilen kişisel bakıma ilişkin temizliği yapmak suretiyle vücudunu kirden pastan arındırması ve bu kapsamda hac ibadetiyle ilgili tüm görevlerin bitirilmesidir. Çünkü التفت (hac ile ilgili kalan görevleri) ancak bundan sonra sonlanlandırılabilir. Ebû Hayyân'ın naklettiğine göre İbn Ömer' e göre de التفت kelimesi hac ibadetiyle ilgili yapılması gereken görevlerin hepsidir.²⁴⁰

İbn Âşûr ise KDY köklü türevin tamamlama, bitirme anlamından hareketle تَمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ ifadesinin kirlerin giderilmesiyle ilgisinin bulunmadığını, التفت kelimesinin hac fiillerinden birinin yapılması hakkında olduğunu ileri sürmektedir. İbn Âşûr bu görüşünü İbn ‘Abbâs ve İbn Ömer’den gelen rivayetlerin te’yid ettiğini söylemektedir.²⁴¹

22.Hacc Sûresi 29. ayete ve ayette geçen تَمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ ifadesine Türkçe çevirilerde de şu karşılıklar verilmektedir:

Elmalılı: “ Sonra **kirlerini giderip temizlensinler**. Adaklarını yerine getirsinler. Kâbeyi tavaf etsinler. ”

²³⁸ Kurtubi, *a.g.e.*, XIV, 378-380.

²³⁹ “Fıtrat beştir veya şu beş şey fitrattandır: Sünnet olmak, kasıklardaki kılları tıraş etmek, tırnakları kesmek, koltuk altı kılları yolmak ve bıyıkları kısaltmak” bkz. İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali h.773-852, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Mektebetu's-Selefiyye, Riyad, 1960, X, 334 (Libas-63).

²⁴⁰ Ebu Hayyân, *a.g.e.*, VI, 339.

²⁴¹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XVII, 248-249.

Ateş: “ Sonra (bıyıklarını, tırnaklarını kesmek, sair temizlik gereklerini yapmak sûretiyle) ***Kirlerini gidersinler***, adaklarını yerine getirsinler ve Eski Ev’i (Kâbe’yi) tavâf etsinler.”

Kazıcı-Taylan: “ Sonra ***kirlerini temizlesinler***. Adaklarını yerine getirsinler. Ve Beyt-i Atîk’i tavaf etsinler.” dedik.”

Bulaç: “Sonra ***kirlerini gidersinler***, adaklarını yerine getirsinler. Beyt-i Atîk’i tavaf etsinler.”

D.Vakfi: “ Sonra ***kirlerini gidersinler***; adaklarını yerine getirsinler ve o Eski Ev’i (Kâbe’yi) tavaf etsinler.”

Öztürk: “ Sonra, ***kirlerini atsınlar***, adaklarını yerine getirsinler, saldırılardan korunmuş / tarihî / yüce evi tavaf etsinler.”

Esed: “Bundan sonra, uymak zorunda oldukları belli birtakım ***kısıtlamalara son versinler***; (varsa) adaklarını yerine getirsinler ve (Dünyanın) bu en eski Mabedini (bir kere daha) tavaf etsinler.”

Diyanet: “ Sonra ***kirlerini gidersinler***, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atîk’i (Kâbe’yi) tavaf etsinler.”

Döndüren: “ Sonra ***kirlerini gidersinler***, adaklarını yerine getirsinler ve Kâbe’yi tavaf etsinler.”

Hamidullah: “ Sonra ***kirlerinden arınsınlar***. Adaklarını yerine getirsinler. Eski Evi tavaf etsinler.”

Akdemir: “ Daha sonra da [hac dolayısıyla maruz kaldıkları] **kısıtlamalara son versinler**, [varsa] adaklarını yerine getirsinler ve bu eski Ev’i [bir kere daha] tavaf etsinler! ”

İslamoğlu: “ En sonunda, zorunlu yasaklar son verip **kirlerini gidersinler**, adaklarını yerine getirsinler ve bu özgürlük Evi’ni tavaf etsinler.”

22.Hac sûresi 22.ayette yer alan **ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ** ifadesi yukarıda aktardığımız çevirilerinin 9’ unda (*kirleri(ni) gidermek, atmak, kirlerini giderip temizlemek, (kirlerden) arınmak* vb.karşılıklarla Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Söz konusu ifadeye Akdemir ve Esed *kısıtlamalara son vermek* anlamı vermiştir. İslamoğlu ise yukarıda verilen anlamların ikisini de birleştirip *zorunlu yasaklara son verip kirlerini gidersinler* şeklinde tercüme etmiştir.

Görülmektedir ki, **ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ** ifadesinin anlamı **التفث** kelimesine yüklenen anlam ekseninde şekillenmektedir. Yukarıda ayetin incelemesinde de görüldüğü gibi tefsirlerde **التفث** kelimesine farklı açıklamalar getirilmektedir. Bu izâhlar istikametinde **التفث** kelimesinin hac menâsiki kapsamında yapılan fiilleri ifade eden bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla ayetin akışını da dikkate aldığımızda **ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ** ibaresinde işaret edilmek istenilenin; menâsiki hac kapsamında **تَفَث** ’in [hacla ilgili (kalan) görevlerin, işlerin] bitirilmesi, sonlandırılması, sona erdirilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Böylece bu anlam grubunun ikinci alt başlığında yer alan **KDY** köklü türevlerin geçtiği ayetlerin incelemesi sona ermiştir. Şimdi anlam grubunun sonuncu altbaşlığına geçilebilir.

2.2.2.c. *KDY* Kökünün *Süreyi / Zamanı Tamamlamak, Bitirmek, Doldurmak*

Anlamında Kullanımı:

KDY köklü türevler Kur'ân-ı Kerîm'de dört yerde süreyi / zamanı *tamamlamak, bitirmek, doldurmak* anlamında²⁴² kullanılmaktadır. Kökün bu anlamda kullanımının geçtiği ayetler şunlardır: 6. En'âm 60; 10.Yûnus 11; 28.Kasas 28, 29.

Söz konusu ayetlerde *KDY* köklü türevler أَجَلَ / أَجَلُهُمْ / الأجلين / الأجل kelimeleriyle birlikte geçmektedir. Dolayısıyla bu kelimeler *KDY* köklü türevlerin anlam sahasında yer alarak kullanıldıkları bağlama göre anlam kazanmaktadırlar.

Kur'ân-ı Kerîm'de أَجَلَ *ECL* kökünden türemiş kelimeler 56 kez geçmektedir. Bunların 54'ü isim, 2'si de fiil formundadır.²⁴³ Bir şeyin süresi, muddeti, belirlenmiş vakti, zaman aralığı, periyodu; belirlenmiş bir müddetin sonu, ölüm, ömür vb manalara gelen أَجَلَ²⁴⁴ kelimesi bu anlam grubunda yer alan *KDY* köklü türevlerle beraber kullanıldığında, süreyi, zaman aralığını (periyot) tamamlamak, bitirmek ya da doldurmak anlamı taşımaktadır.

6. En'âm 60; 10.Yûnus 11; 28.Kasas 28. ve 29.'uncu ayetlerde geçen *KDY* köklü türevlerin أَجَلَ kelimesiyle oluşturduğu ifadeleri, mütercimler genel olarak belirlenmiş / tespit edilmiş *süreyi (eceli), ömrü tamamlamak; süreyi bitirmek tamamlamak, doldurmak vb ifadelerle* Türkçe'ye aktarmışlardır..

6. En'âm sûresi 60. ayetteki يُقْضَى أَجَلٌ مُّسَمًّى ifadesine İslamoğlu: *tayin edilen ömrü yaşamak üzere karşılığını verirken* Kazıcı-Taylan: *ecel-i müsemma gelinceye*

²⁴² *KDY* köklü türevlerin yer aldığı bu anlam grubundaki ayetlerin Türkçe çevirileri tezin sonunda sayfa 200-201'dedir.

²⁴³ 'Abdûlbâki, M. Fuâd, *a.g.e*, s.14-15.

²⁴⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 32.

kadar; Elmalılı ise benzer bir ifadeyle; *ölüm anı gelinceye kadar* ²⁴⁵ karşılığını vermiştir.

10.Yûnus sûresi 11. ayetteki *KDY* türevinin yer aldığı لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ ifadesini; Bulaç, Diyanet, Kazıcı-Taylan, Öztürk *ecellerine hükmedilirdi* vb. şeklinde çevirirken Akdemir, *süreleri bitmiş olurdu*; Esed, *sonu çarçabuk gelmiş olurdu*; İslamoğlu, *hüküm hemen infâz edilirdi*; Elmalılı, da *onların hemen ecellerini getiriverirdi* şeklinde Türkçe'ye çevirmiştir.

28.Kasas sûresi 28.ayette yer alan أَيمًا الْأَحْلِينَ قَضَيْتُ ibaresini Ateş, Bulaç ve Döndüren *iki süreden hangisini yerine getirsem* vb karşılıklarla Türkçe'ye tercüme etmişlerdir. Aynı sûrenin 29. ayetinde yer alan *KDY* türevini ise (الْأَجَلَ kelimesiyle birlikte) mütercimlerin tamamı; süreyi doldurmak, bitirmek, tamamlamak şeklinde Türkçe'ye aktarmışlardır.

Kullanıldıkları konteksi ve أَجَلَ kelimesiyle olan semantik bağı göz önünde bulundurarak yukarıdaki ayetlerde geçen *KDY* köklü türevlerin; süreyi / zamanı *tamamlamak, bitirmek, doldurmak* anlamına geldiğini söylemenin isâbetli olacağını düşünmekteyiz. Şimdi bu anlam grubunda yer alan ayetlerden biri olan 10.Yûnus Sûresi, 11. ayetin incelemesine geçebiliriz.

²⁴⁵ Elmalılı'nın tefsir kısmında لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ ifadesi ecelin tamamlanması şeklinde açıklanmaktadır Bkz. Elmalılı, a.g.e. c. III, 440.

10.Yûnus 11. Ayet:

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَفُقِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“ İnsanların iyi şeyleri elde etme konusunda aceleci davrandıkları gibi, Allah da [yapmış olduklarından dolayı zaten haketmiş oldukları] kötülükleri başlarına musallat etme konusunda aceleci davranmış olsaydı, süreleri **bitirilmiş** olurdu. Ama Biz, Bizimle karşılaşacaklarını ummayanları, taşkınlıkları içinde bocalar bir durumda bırakacağız.” 10/11 *

Bu ayet müşriklerin Hz. Peygambere meydan okuyarak O’ndan kendilerini uyardığı azabı hemencecik getirmesini istemelerine bir cevap niteliğindedir. Ayette Allah’ın bir hikmeti ve rahmeti olarak müşriklere yaptıklarının karşılığı olarak verilecek cezanın belirlenmiş bir süreye kadar erteleneceği bildirilmektedir. Sûrenin 11. ayetiyle bağlantılı olan bir sonraki ayette de insanoğlunun başına sıkıntılı bir durum geldiğindeki ruh hâliyle bu sıkıntıdan (Allah’ın kurtarmasıyla) kurtulduğundaki ruh hâli anlatılmakta, insanın tabiatı gereği nasıl hareket ettiği gözler önüne serilmektedir.

Mukâtil, 10.Yânus sûresi 11. ayetin - “...Ey tanrı, eğer bu (Kur’ân), senin katından gelen bir gerçek ise, o halde üzerimize gökten taş yağdır ya da bize çok acı veren bir azap getir.” ayetinin²⁴⁶ de inmesine sebep olan kişi- en-Nadr b.Hâris hakkında indiği söylemektedir. Mücâhid ise bu ayetin; öfkelenip kızdığında kendisine, malına veya çocuklarına beddua ederek: “Allah’ım onu helak et, Allah’ım bunu ona bereketli kılma, ona lanet et! ya da buna benzer şekilde beddua eden kimse hakkında indiğini söylemektedir. Mücâhid, şayet kişilerin hayır duası kabul olunduğu gibi bedduası da kabul edilecek olursa, şüphesiz onların ecelleri de bitirilir, sona

²⁴⁶ 8.Enfâl Sûresi 32. ayet.

erdirilirdi demektir.²⁴⁷ Müfessirler 10.Yûnus 11. ayete ve ayette *KDY* köklü türevin geçtiği ... لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ ...ibâresine şu izâhları getirmektedirler:

Taberî'ye göre ayette geçen لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ ibaresi, *ecelleri / süreleri bitirilirdi, tamamlanırdı* anlamına gelmektedir. Taberî لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ ifadesinin okunuşunda kıraat âlimleri arasında bir takım farklılıklar bulunduğunu zikrederek; Irak- Hicaz bölgesi kıraat âlimlerinin قَضَى fiilini meçhûl kalıpta الأجل kelimesini de merfû olarak okuduğunu, Şam kıraat ehlinin ise “ Elbette Allah onların ecellerini sonlandırır, bitirirdi.” anlamında, قَضَى fiilini malûm kalıpta الأجل kelimesini de mansup olarak okuduklarını söylemektedir. Taberî, her iki kıraatın (okuyuşun) da mânâ bakımından birbirine uyumlu olduğunu, okuyucunun hangisini okursa okusun bunun doğru olacağını belirtmekte, üzerinde daha çok ittifak sağlandığı için Irak-Hicaz kurrâsının okuyuşunu tercih ettiğini ifade etmektedir.²⁴⁸

İbn ‘Atıyye’ye göre الأجل kelimesi ölüm süresi (ölüme kadar geçecek süre) anlamına gelmektedir. Ayette geçen لَقُضِيَ fiili ise فَرَغَ ve أَكْمَلَ (*tamamlamak, bitirmek*) anlamında kullanılmaktadır. İbn ‘Atıyye bu ayette قَضَى fiilinin إِلَى harf-i cerriyle kullanılarak müteaddî (geçişli) olduğunu ve فَرَغَ (*bitirmek, tamamlamak*) anlamına geldiğini ifade etmektedir. İbn ‘Atıyye’ye göre فَرَغَ fiili, إِلَى harf-i cerrinin yanı sıra ل harf-i cerriyle de geçişli (müteaddî) olabilmektedir.²⁴⁹

Kurtubî ise ayetin izâhını şöyle yapmaktadır: “ İnsanların mükâfat ve hayrın

²⁴⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, X, 461-462.

²⁴⁸ Taberî, *a.g.e.*, XII, 129,132.

²⁴⁹ İbn ‘Atıyye, *a.g.e.*, s.900.

çabucak olmasını istedikleri gibi Allah da insanların cezalarını çabucak vermiş olsaydı, şüphesiz onlar ölürlerdİ. Çünkü insan dünyada zayıf bir varlık olarak yaratılmıştır. Kıyamet gününde böyle olmayıp o gün onlar, sonsuz bir hayat için yaratılacaklardır.” Kurtubî, Allah' c.c. insanlara hayır isteklerinin kabul edilmesinde olduğu gibi, hoşlarına gitmeyen şeylerin yerine getirilmesinde de aynı uygulamayı yapmış olsaydı, onları mutlaka helâk ederdi, derken لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ (Elbette onların ecelleri bitirilirdi.) buyruğunun bu anlama geldiğini ifade etmektedir. Diğer taraftan Kurtubî, İbn İshâk'ın bu ayete ilişkin şöyle bir açıklama getirdiğini nakletmektedir: “Ayetteki bu ifade kâfirler hakkında özel olarak söylenmiştir. Allah dünya hayatında kâfirlere mal-mülk ve çoluk-çocuğu çabucak verdiği gibi, inkârlarının karşılığı olan azâbı da çabucak verecek olsaydı, âhiret azabının çabuklaştırılması için derhal onların ecelleri (yaşam süreleri) bitirilirdi.”²⁵⁰

Ebû Hayyân, ayetteki لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ ifadesindeki *KDY* köklü fiili, İbn ‘Âmir’in لَقَضَى إِلَيْهِمْ أَجْلَهُمْ şeklinde malum okuduğunu, el-‘Ameş’in ise söz konusu türevi daha farklı olarak لَقَضَيْنَا şeklinde okuduğunu ifade ettikten sonra, bu ayette geçen *KDY* kökünden türemiş fiilin (لَقَضَى) *tamamlamak, bitirmek* anlamında kullanıldığını söylemektedir. Ebû Hayyân’ın naklettiğine göre; (nahiv ve tefsir sahasında temeyyüz etmiş olan) el-Hûfî, ayette فَنَذَرَ kelimesinin başında yer alan ف harfinin söze yeniden başlamayı ifade ettiğini söylemektedir. Ayrıca bu kelime (فَنَذَرَ) müşriklerin içinde bulundukları (durumun) kendisiyle bildirildiği bir cevap olup, bunun takdiri de: “Biz (onları.....durumda) bırakırız.” anlamına gelmektedir. Diğer

²⁵⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, X, 461.

tarafından Ebû Hayyân'ın naklettiğine göre Ebu'l-Bekâ, فذر kelimesinin mahzûf bir fiile m'atuf olduğunu, bunun takdirinin ise: “Biz onlara süre tanır, (onları taşkınlıkları içinde bocalar bir durumda) bırakırız.” anlamı taşıdığını söylemektedir.²⁵¹

10.Yûnus sûresi 11. ayete ve ayette *KDY* köklü türevin geçtiği لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ

ifadesine Türkçe çevirilerde de şu karşılıklar verilmektedir:

Elmalılı: “ Eğer Allah, insanlara, hayrı çarçabuk istedikleri gibi, şerri de alelacele verseydi, onların *hemen ecellerini getiriverirdi*. Fakat bize kavuşmayı ummayanları kendi hallerine bırakırız da azgınlıkları içinde bocalayıp giderler.”

Ateş: “ İnsanların, hayrı acele istemeleri gibi, Allâh da onlara şerri acele verseydi, süreleri hemen *bitirilmiş olurdu* Ama biz, bizimle buluşmayı ummayanları bırakırız, azgınlıkları içinde bocalar, dururlar. ”

Kazıcı-Taylan: “ Eğer, Allah insanlara hayrı çarçabuk istedikleri gibi, şerri de alelacele verseydi onlara ecelleri *hükmedilirdi*. Haşr'ı inkâr ve bize kavuşacaklarını ummayanları taşkınlıklarında serseryâne bırakırız.”

Bulaç: “ Eğer Allah, onların hayra ulaşmak için çarçabuk davrandıkları gibi, insanlara şerri de çabuklaştırsaydı, mutlaka ecellerine *hüküm verilirdi*. İşte bize kavuşmayı ummayanları biz böylece taşkınlıkları içinde şaşkınca dolaşır bir durumda bırakırız. “

D.Vakfı: “ Eğer Allah insanlara, hayrı çarçabuk istedikleri gibi şerri de acele verseydi, elbette onların ecelleri *bitirilmiş olurdu*. Fakat bize kavuşmayı beklemeyenleri biz, azgınlıkları içinde bocalar bir halde (kendi başlarına) bırakırız.”

²⁵¹ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, V, 133.

Öztürk: “Allah, insanlara şerri, onların hayrı acele istedikleri gibi çabucak verseydi, ecellerinin onlara ulaşmasına çoktan **hükmedilmiş olurdu**. Ama biz, bize kavuşmayı ummayanları kendi azgınlıkları içinde körü körüne bocalamaya bırakırız.”

Esed: “ (İmdi), eğer, onların iyilik (olarak gördükleri şeyin kendilerine) ulaşmasını aceleyle istedikleri gibi, Allah da insanlara (günahları yüzünden hak ettikleri) şerri tezelden verseydi, **onların sonu çarçabuk gelmiş olurdu!** Ama Biz, Bizimle ergeç karşılaştıklarına inanmayanları o kurumlu azgınlıkları içinde körcesine bocalayıp dururlarken kendi hallerine bırakırız.”

Diyanet: “ Eğer Allah, insanlara onların hemen hayra kavuşmayı istedikleri gibi, şerri de acele verseydi, elbette onların ecellerine **hükmolunurdu**. İşte biz, bize kavuşmayı ummayanları, kendi azgınlıkları içinde bocalar hâlde bırakırız. ”

Döndüren: “ İnsanların hayrı acele istemeleri gibi, Allah da onlara şerri acele verseydi, süreleri hemen **bitirilmiş olurdu**. Fakat biz, bize kavuşmayı ummayanları azgınlıkları içinde bırakırız da bocalayıp dururlar.”

Hamidullah: “ Ve eğer Allah, insanlara iyiliği çabucak istedikleri gibi, kötülüğü çabuklaştırsaydı, süreleri **tamamlanmış** olurdu. Ama, bize kavuşmayı ummayanları, azgınlıkları içinde bocalamaya terk ederiz.”

Akdemir: “ İnsanların iyi şeyleri elde etme konusunda aceleci davrandıkları gibi, Allah da [yapmış olduklarından dolayı zaten haketmiş oldukları] kötülükleri başlarına musallat etme konusunda aceleci davranmış olsaydı, süreleri **bitmiş olurdu** Ama Biz, Bizimle karşılaştıklarını ummayanları, taşkınlıkları içinde bocalar bir durumda bırakacağız. ”

İslamoğlu: “ Eğer onların nimeti istemede acele ettikleri gibi Allah da insanlar için (hak ettikleri) cezayı vermede acele etseydi, onların sonunu getirecek ***hüküm hemen infaz edilirdi***. Şu halde, bizim huzurumuza çıkmaya yüzü olmayanları küstahça taşkınlıkları içersinde debelenmeye terk ederiz.”

10.Yûnus sûresi 11. ayette yer alan *KDY* köklü *لُقِضَ* türevi yukarıda aktardığımız çevirilerinin 4’ ünde *bitirilmiş / tamamlanmış olurdu* şeklinde Türkçe’ye çevrilirken 4’ünde de *hüküm verilirdi / hükmedilirdi / hükmedilmiş olurdu / hükmolunurdu* karşılığı verilerek tercüme edilmiştir. Sözü edilen türeve genel olarak verilen bu iki anlamın dışında incelenen çevirilerde; *bitmiş olurdu; sonu çarçabuk gelmiş olurdu; hüküm hemen infaz edilirdi; hemen ecellerini getiriverirdi* anlamlarını da verilmiştir. Ayetin anlam örgüsü ve *KDY* köklü türevin *أجل* kelimesiyle olan semantik bağı göz önünde bulundurulduğunda *لُقِضَ* türevinin bu kullanımının *süreyi (eceli) / zaman aralığını (periyot) bitirmek, tamamlamak* anlamıyla örtüştüğünü söylemek uygun olacaktır.

Böylece bu anlam grubunun son alt başlığında yer alan *KDY* köklü türevlerin geçtiği ayetlerin incelemesi sona ermiş, *KDY* kökünün *Öldürmek, İşini Bitirmek* anlamında kullanıldığı ayetlerin inceleneceği kısma gelinmiştir.

2.2.3. *KDY* Kökünün *Öldürmek, İşini Bitirmek* Anlamında Kullanımı:

KDY köklü türevler Kur’ân-ı Kerîm’de iki yerde *işini bitirmek / öldürmek (hayatına son vermek, canını almak)* anlamında²⁵² kullanılmaktadır. Kökün bu anlamda kullanımı, 28. Kasas sûresi 15. ve 43. Zuhuf sûresi 77. ayette yer

²⁵² *KDY* köklü türevlerin yer aldığı bu anlam grubundaki ayetlerin Türkçe çevirileri tezin sonunda sayfa 201’dedir.

almaktadır. Her iki ayette de *KDY* köklü türev *على* harf-i cerriyle birlikte geçmektedir.

Bu iki türev tezde incelediğimiz Kur’ân çevirilerinin büyük bir kısmında da; *öldürmek, işini bitirmek* ya da *canını almak* şeklinde tercüme edilmiştir.

28. Kasas sûresi 15. ayette geçen *KDY* köklü türevi, Döndüren ve Elmalılı *ölümüne sebep olmak* şeklinde tercüme ederken, İslamoğlu *hesabını görmek* şeklinde, Kazıcı-Taylan ise (adam) *düşüp öldü* şeklinde çevirmişlerdir. Oysa ayette geçen *KDY* köklü türevin bağlamına baktığımızda *öldürmek, işini bitirmek* vb. bir karşılık verilerek tercüme edilmesi uygun olacaktır. Çünkü burada Hz. Mûsâ’nın kasten bir insanın canını almadığı açık olmakla birlikte ayette sözü edilen kimseye vurması (yumruk atması) ve o kişiyi istemeden öldürmesi de bir vâkıdır. Dolayısıyla *KDY* köklü türeve Kazıcı-Taylan’ın (adam) *düşüp öldü*, Döndüren ve Elmalılı’nın da *ölümüne sebep oldu* şeklinde bir karşılık vererek Türkçe’ye tercüme etmesi, kökün anlamsal muhtevası ve bağlam uygunluğu ve uyumluluğu açısından değerlendirildiğinde pek uygun düşmemektedir. Diğer taraftan İslamoğlu, 43. Zuhuruf sûresi 77. ayetin çevirisinde verdiği dipnotta, bu iki ayette (28. Kasas 15. ve 43. Zuhuruf 77. ayet) geçen *KDY* kökünün aynı anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Ancak 43. Zuhuruf sûresi 77. ayetteki türeve *işimizi bitirsin* anlamını verirken 28. Kasas sûresi 15. ayette geçen türeve aynı anlamı vermeyerek, *hesabını gördü* şeklinde bir karşılık vermiştir.

Bu anlam grubunda yer alan bir diğer ayette (43. Zuhuruf sûresi 77. ayet) geçen *KDY* köklü (emr-i gâib siğâsındaki) türeve mütercimlerin tamamı *işini bitirmek, öldürmek, canını almak* şeklinde bağlamla örtüşen karşılıklar vererek tercüme etmişlerdir.

Geçtikleri konteks çerçevesinde düşünüldüğünde yukarıda sözü edilen iki ayette geçen *KDY* köklü türevlerin; *öldürmek*, *işini bitirmek*, *canını almak* anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Şimdi bu anlam grubunda yer alan 43. Zuhruf sûresi 77. ayetin incelemesine geçebiliriz.

43. Zuhruf Sûresi 77. Ayet:

وَنَادُوا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رُبُّكَ قَالِ إِنَّكُمْ مَعِجُونَ

“ Onlar [cehennemde görevli meleğe]: " Ey Mâlik! Rabbin, bari **canımızı alsın!** " diye sesleneceklerdir. O da [onlara]: “Siz bu şekilde [yaşamaya] devam edeceksiniz!” diye karşılık verecektir. ” 43/77

Sûrenin 68-73. ayetlerinde Allah, kendine inanıp teslim olan kullarına seslenerek, onlar için kıyamet ve sonrası ahiret hayatında korku olmayacağını ve kendisinin bu kullarına her türlü nimeti ihsan ederek onları mükâfatlandıracağını haber vermektedir.74-78. ayetlerde ise Allah'ı inkâr eden ve O'na şirk koşan suçluların durumu anlatılmaktadır. Onların cehennem azabında sürekli kalacakları, azaplarının da hiçbir şekilde azaltılıp hafifletilmeyeceği bildirilmektedir. Nitekim müşriklerde karamsarlık, sıkıntı ve ümitsizliğin had safhada olduğu onların; “ Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin...” şeklindeki feryatlarından anlaşılmaktadır. Yükselen bu feryat karşında görevli meleğin (Mâlik'in) onlara vereceği cevap; orada kalmaya devam edecekleri dolayısıyla da öldürölüp canlarının alınmayacağı şeklindedir.

Müfessirler 43. Zuhruf Sûresi 77. ayete ve ayette *KDY* köklü türevin geçtiği ...

...ifadesine şu izâhları getirmektedirler.

Taberî, ayetin يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ kısmına şöyle bir açıklama getirmektedir:

“Allah mücrimleri cehenneme dâhil ettikten sonra, hak ettikleri sıkıntı / azap onları etkileyecek, bunun üzerine cehennem bekçisi Mâlik’e: “Rabbin bizi öldürsün, işimizi bitirsin!” diye sesleneceklerdir.” Taberî, İbn ‘Abbâs’a dayanarak, Mâlik’in mücrimlerin bu feryadına, bin sene sonra “ Orada kalacaksınız.” şeklinde cevap vereceğini bildirmektedir. Taberî’nin naklettiği farklı rivayetlere göre Mâlik’in mücrimlere cevap verme süresinin; kırk, yüz ya da (İbn ‘Abbâs’dan rivayet edildiği üzere) bin sene olduğunu söylemek mümkündür.²⁵³

Zemahşerî, ayette geçen *KDY* kökünün 28.Kasas sûresi 15. ayette olduğu gibi *öldürmek* anlamında kullanıldığını söylemektedir. Zemahşerî’ye göre لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ifadesinin anlamı “Rabbi’nden bizi öldürmesini talep et, iste!” şeklindedir.²⁵⁴

İbn ‘Atıyye göre cehennem ehli bir ricâ, bir istek talebiyle Mâlik’e seslenerek: (لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ) “Azabımızın tekrar etmemesi için Rabbin bizi bir kez daha öldürsün.” diyeceklerdir. İbn ‘Atıyye, مَالِكُ kelimesini Hz. Peygamberin minberden (ك / kâflı) okuduğunu, cumhurun kıraatının da bu şekilde olduğunu ancak İbn Mes‘ûd, Yahya ve ‘Ameş’in terhîm²⁵⁵ ile okuduklarını nakletmektedir. Ayrıca İbn ‘Atıyye, (Mâlik’in) mücrimlere cevap verme süresinin seksen sene olduğuna ilişkin bir rivayeti de zikretmektedir.²⁵⁶

²⁵³ Taberî, *a.g.e.*, XX, 649-651.

²⁵⁴ Zemahşerî, *a.g.e.*, V, 457.

²⁵⁵ ترخيم : Konuşmada kolaylık sağlaması için isimlerin sonundan bir veya birkaç harfi hazfetmek/ düşürmek, özellikle de münâdâ’da; أَيَا فَاطِمَةُ، أَيَا فَاطِمُ، / يَا مَالِكُ، أَيَا فَاطِمَةُ، misâlinde olduğu gibi. bkz. Zebîdî, *a.g.e.*, XXXII, 238.

²⁵⁶ İbn ‘Atıyye, *a.g.e.*, 1687.

İbn Cevzî de ayette geçen *يَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ* ifadesinin (Rabbın) *bizi öldürsün* anlamında kullanıldığı söylemektedir. Cevzî'ye göre mücrimler içinde bulundukları azaptan kurtulmak maksadıyla Mâlik'i Allah'tan kendilerine ölüm talep etmesi için bir vâsıta kılmaktadırlar. Ancak Mâlik onların bu talebi karşısında bir süre susmaktadır. Bu sükûtun süresi, Abdullah b. Ömer ve Mukâtil'e göre kırk sene; Enes'e göre otuz sene; İbn 'Abbâs'a göre bin sene; K'âb'a göre de yüz senedir. Cevzî, Mâlik'in bu süre zarfında susup cevap vermemesine açıklık getiren iki görüşün bulunduğunu söylemektedir. İlki, Mâlik'in, Allah c.c.'ın kendisine mücrimlere cevap niteliğindeki vahyi göndermesi için susmuş olmasıdır. Diğer ise (mücrimlerin) seslenişi ile cevap arasındaki mesâfe, boyut farkından kaynaklanmaktadır ki, bu da mücrimlerin ne kadar alçak bir seviyede bulunduklarını göstermektedir.²⁵⁷

F.Râzî, ayette mücrimlerin dilinden aktarılan *يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ* ibaresinin hangi tarzda bir isteği ifade ettiği noktasında farklı görüşlerin olduğunu, bu ibaredeki söylemin temennî ya da yardım talebi olarak nitelendirilebileceğini kaydetmektedir. Râzî'ye göre mücrimler (bu ifadeleriyle) artık cezadan kurtuluşun olmayacağını bilmektedirler. Diğer taraftan Râzî ayetin izâhında, İbn 'Abbâs'ın *يَا مَالِكُ* kelimesinden (ك / kâf) harfinin hazfedilerek terhîm ile (يَا مَالٍ) okunmasının -cehennem ehlinin bitkin ve zayıf düştükleri için ancak kelimelerin bir kısmını söyleyebilecek durumda olmalarına delalet etmesi bakımından- (mânâya) güzellik kattığı şeklindeki görüşünü de nakletmektedir.²⁵⁸

²⁵⁷ İbn Cevzî, *a.g.e.*, VII, 329-330.

²⁵⁸ F.Râzî, *a.g.e.*, XXVII, 228.

Ebu Hayyân ayette geçen (لَيَقْضِيَّ عَلَيْنَا رَبُّكَ) ifadesini, İbn ‘Atıyye’nin “Azâbımızın tekrar etmemesi için Rabbin bizi bir kez daha öldürsün.” şeklindeki izâhını tekrar ederek açıklamaktadır. Diğer taraftan Ebû Hayyân göre de 28.Kasas sûresi 15. ayette geçen *KDY* köklü türev de öldürmek anlamında kullanılmaktadır.²⁵⁹

İbn Kesîr de لَيَقْضِيَّ عَلَيْنَا رَبُّكَ ifadesini, “ (Rabbin) Canımızı alsın da içinde bulunduğumuz (sıkıntılı, eziyet verici) durumdan bizi kurtarsın!” şeklinde açıklamaktadır. İbn Kesîr mücrimlerin bu hâlinin Allah c.c tarafından Fâtır ve ‘Âlâ sûrelerinde geçen ayetlerde²⁶⁰ haber verilmekte olduğunu zikretmektedir²⁶¹

Ebû’s-Suûd ve Âlûsî ayette geçen *KDY* türevinin öldürmek anlamında kullanıldığını belirterek لَيَقْضِيَّ عَلَيْنَا رَبُّكَ ifadesinin “Rabb’inden bizim canımızı almasını iste! ” anlamına geldiğini söylemektedirler.²⁶² Âlûsî’ye göre ayette geçen ر kelimesinin zamire eklenmesinin (Allah’ı) inkâr anlamında olmayıp (mücrimlerin Mâlik’i) teşvik (edip acele bir şekilde Allah’tan canlarını almasını istemesini sağlamak) içindir.²⁶³ Ebû’s-Suud, mücrimlerin, ayette geçen يَمَالِكُ لَيَقْضِيَّ عَلَيْنَا رَبُّكَ şeklindeki feryatlarının, onların içinde bulundukları ümitsizliği ve çektikleri ızdırabın şiddetini göstermekte olduğunu ifade etmektedir. Ebû’s-Suûd, bu görüş istikametinde مَالِك kelimesinin terhîm ile okunarak, lafzın tamamının söylenmemesiyle, mücrimlerin acizliği ve zayıflığının simgelenmekte olabileceğini kaydetmektedir.²⁶⁴

²⁵⁹ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VIII, 27-28.

²⁶⁰ 35. Fâtır, 36. Ayet: “İnkâr edenlere gelince; onlar için cehennem ateşi olacaktır. Ne ölmeleri için hüküm verilecek ne de onlardan cehennem azabı hafifletilecektir. İşte Biz, nankörlerden her birini böylece cezalandıracağız. ” ; 87. ‘Âlâ, 11-13. ayetler: “En büyük ateşe girecek olan ve orada ne ölüp kurtulacak ne de [rahat bir hayat] yaşayacak olan en bedbaht ise ondan [öğütten] kaçınacaktır.”

²⁶¹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, 328.

²⁶² Ebû’s-Suûd, *a.g.e.*, V, 95; Âlûsî, *a.g.e.*, XXV, 102.

²⁶³ Âlûsî, *a.g.e.*, a.y.

²⁶⁴ Ebû’s-Suûd, *a.g.e.*, a.y.

Mâlik'in cehennem muhafızı olduğunu belirten Elmalılı, ayetin *وَنَادُوا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ* kısmını; “ Rabbin aleyhimizde hüküm buyuruversin, yani *işimizi bitiriversin* diye bağırmaktadırlar ki öldürüversin de bizi bu azabdan kurtarıversin” şeklinde açıklamaktadır. Elmalılı ayette geçen *(قَالَ إِنَّكُمْ مَأْكُونُونَ)* ifadesinin ise şöyle anlaşıldığını zikretmektedir: “ Her halde siz duracaksınız, kalacaksınız size ölümle vesaire ile kurtuluş yok.”²⁶⁵

İbn Âşûr ise ayette mücrimlerin taleplerinin emr-i gâip sîğasında ifade edilmesini, sırf bu taleplerinin Allah c.c'a duyurulması ya da Allah'ı ta'zîm etmek için kullanıldığını belirtmektedir. İbn Âşûr, Mâlik'in cehennemden sorumlu melek olduğunu dolayısıyla mücrimlerin, çağrılarını Allah'a arz etmek üzere aracılık etmesi için Mâlik'e seslendiklerini söylemektedir. Diğer müfessirlerin ifade ettikleri gibi İbn Âşûr'a göre de ayette geçen *KDY* köklü *لِيَقْضِ* türevi *öldürmek, işini bitirmek* anlamında kullanılmıştır. İbn Âşûr *KDY* kökünün bu anlamda kullanımının aynı zamanda 28.Kasas sûresi 15. ayette de mevcut olduğunu söylemektedir. İbn Âşûr mücrimlerin azap çekmekten kurtulmak için Allah'tan hayatlarını sonlandırarak canlarını almasını istediklerini, bunun üzerine; öldürülmelerini, cehennemden çıkarılmalarını ve daha sonraki muhtemel isteklerini kesin bir şekilde reddeden *orada kalacakları* şeklinde bir cevabın verildiğini söylemektedir.²⁶⁶

43. Zuhurf Sûresi 77. ayete ve ayette geçen *لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ...* ifadesine Türkçe çevirilerde de şu karşılıklar verilmektedir:

²⁶⁵ Elmalılı, *a.g.e.* VII, 62.

²⁶⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.* XXV, 260.

Elmalılı: “ Onlar cehennem bekçisine: “ Ey Mâlik! Rabbin artık **bizi öldürsün.**” diye seslenirler. Mâlik de: “ Siz böylece kalacaksınız.” der. ”

Ateş: “ (Cehennemin muhafızına): "Ey Mâlik, Rabbin bizim **işimizi bitirsin**, (bizi yok etsin, böyle yaşamaktansa ölmek daha iyidir)!" diye seslendiler. (Mâlik) "Siz kalacaksınız (hiçbir sûretle buradan kurtuluş yok)." dedi.”

Kazıcı-Taylan: “ Orada: " Ey Mâlik! Rabbin bizim **canımızı alsın**" diye çağırırlar. Mâlik de: "Siz böyle kalacaksınız" der. ”

Bulaç: “ (Cehennem bekçisine:) "Ey Mâlik (bekçi), Rabbin bizim **işimizi bitirsin**" diye haykırdılar. O: "Gerçek şu ki siz, (burada) kalacak kimselersiniz" dedi.”

D.Vakfı: “ Ey Mâlik! Rabbin bizim **işimizi bitirsin!** diye seslenirler. Mâlik de: Siz böyle kalacaksınız! der.”

Öztürk: “ Şöyle seslenecekler: “ Ey Mâlik! Rabbin **işimizi bitirversin.**" O şöyle diyecek: ” Hep böyle kalacaksınız! ”

Esed: “ Ve onlar: “Ey (cehennemi) idare eden (melek)!" diye seslenecekler, "Bırak Rabbin **işimizi bitirsin!**" (Bunun üzerine) melek, “ Siz artık (bu durumda) kalacaksınız!" diye cevap verecek.”

Diyanet: “ (Görevli meleğe şöyle seslenirler:) “ Ey Mâlik! Rabbin bizim **işimizi bitirsin.**” O da, “Siz hep böyle kalacaksınız” der. ”

Döndüren: “Onlar şöyle seslenirler: “Ey Mâlik! Rabb’in artık **bizi öldürsün.**” Mâlik de: “ Siz böyle kalacaksınız!” der.”

Hamidullah: “ Ve bağıracaklar: ” Ey Mâlik! Rabb’in **canımızı alsın!**” O diyecek: ”Gerçekten siz, böyle kalacaksınız! ”

Akdemir: “ Onlar [cehennemde görevli meleğe]: “ Ey Mâlik! Rabbin, bari **canımızı alsın!** ” diye sesleneceklerdir. O da [onlara]: “Siz bu şekilde [yaşamaya] devam edeceksiniz!” diye karşılık verecektir. ”

İslamoğlu: “ Ve şöyle yalvaracaklar: “ Ey cehennemin bekçisi! Rabbine söyle de bizim **işimizi bitirsin!** ” O şöyle cevap verecek: “Şunu kafanıza sokun: Siz kalıcısınız! ”

Görüldüğü gibi yukarıda incelediğimiz Kur’ân çevirilerinin tamamında, 43. Zuhuf Sûresi 77.ayette geçen *KDY* köklü türeve *canını almak, öldürmek, işini bitirmek* şeklinde anlamlar verilerek bağlama uygun bir çeviri ile Türkçe’ye aktarılmıştır

Böylelikle bu anlam grubunda yer alan *KDY* köklü türevlerin geçtiği ayetlerin incelemesi sona ermiş, *KDY* kökünün *Gerçekleştirmek, yerine getirmek* anlamında kullanıldığı ayetlerin inceleneceği bir sonraki kısma gelinmiştir.

2.2.4. *KDY* Kökünün Gerçekleştirmek, Yerine Getirmek Anlamında Kullanımı:

Kur’ân-ı Kerim’de altı ayette, yedi kez *KDY* köklü türevler *Gerçekleştirmek, Yerine Getirmek* anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanımı, şu altbaşlıklar altında incelemek mümkündür:

- a) Bir İş Gerçekleştirmek / Yerine Getirmek (Yapmak)
- b) Bir İsteği, Arzuyu Gerçekleştirmek /Yerine Getirmek (Amacına Ulaşmak)
- c) Adağı, Sözü Gerçekleştirmek / Yerine Getirmek.

2.2.4.a. *KDY* Kökünün *Bir İşi Gerçekleştirmek / Yerine Getirmek (Yapmak)*

Anlamında Kullanımı:

KDY köklü türevler, Kur'ân-ı Kerîm'in üç yerinde bir işi gerçekleştirmek, yerine getirmek (yapmak) anlamında²⁶⁷ kullanılmaktadır. Kökün bu anlamda kullanımının geçtiği ayetler şunlardır: 8. Enfâl 42,44; 80. 'Abese 23.

Bu ayetlerde geçen türevlerin üçü de الأمر kelimesiyle²⁶⁸ birlikte geçmektedir.

Sözü edilen ayetlerin ilk ikisinde *KDY* köklü türevler, [Lâm-ı Ta'lîl ile birlikte] لِيَقْضِيَ لِمَا يَقْضِ مَا أَمْرُهُ şeklinde, diğerinde ise [Lâm-ı Ta'lîl ile birlikte] لِيَقْضِيَ مَا أَمْرُهُ şeklinde geçmektedir.

Yukarıda zikredilen ayetlerde geçen *KDY* köklü türevlere, Elmalılı²⁶⁹ [*olması (için)*, 8/42], Öztürk [*yürülüğe koymak (için)*, 8/44] ve Hamidullah [*KDY* köklü türevin karşılığı verilmeden ayet tercüme edilmiştir. 8/42] dışında incelediğimiz Kur'ân çevirilerinin tamamında; *bir işi gerçekleştirmek, yerine getirmek* ya da *yapmak* anlamı verilerek Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Geçtikleri bağlam çerçevesinde düşünüldüğünde, sözü edilen *KDY* köklü türevlerin *bir işi gerçekleştirmek, yerine getirmek (yapmak)* anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Şimdi bu anlam grubunda yer alan 8. Enfâl 42. ayetin incelemesine geçebiliriz.

²⁶⁷ *KDY* köklü türevlerin yer aldığı bu anlam grubundaki ayetlerin tamamının Türkçe çevirileri tezin sonunda sayfa 201-202'dedir.

²⁶⁸ الأمر kelimesinin Kur'ân'da taşıdıkları anlamlarla ilgili bkz.s.70.

²⁶⁹ Elmalılı'nın sadeleştirilerek yayınlanan diğer çevirilerinde ayette geçen *KDY* köklü türeve *yerine getirmek* anlamı verilmiştir.Bkz. 06 Nisan 2009<http://www.kuranmeali.org/kuran_meali.aspx?suresi=enfal&ayet=42>

8. Enfâl 42. Ayet:

إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا

كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَا مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ

“ Hani siz [Bedir] vadisinin en yakın yamacında idiniz; onlar da en uzak yamacındaydılar. Kervan ise sizlerden daha aşağıda bulunuyordu. Eğer siz, [savaşmak üzere] sözleşmiş olsaydınız, zamanı konusunda anlaşmazlığa düşerdiniz; ama Allah, -olmasını [dilediği] **bir işi gerçekleştirmesi**, yok olacak olanın delilden dolayı yok olması, yaşayacak olanın da delilden ötürü yaşaması için- [savaşı gerçekleştirmişti]. Kuşkusuz Allah, çok iyi işiten, çok iyi bilendir.” 8/42

8.Enfâl sûresi 42. ayette Bedir savaşında müşriklerin ve müslümanların aldıkları savaş pozisyonu tasvir edilerek, müslümanların konuşlandıkları mevkiide normal şartlarda galip gelmelerinin zorluğuna dikkat çekilmektedir. Sonrasında Allah c.c.’ın müminlere nasıl yardımcı olduğu, sebepleri kolaylaştırarak onları nasıl muzaffer kıldığının arka planına geçilmektedir. Sûrenin 43 ve 44. ayetlerinde bu anlatım devam etmektedir. Müfessirler, 8.Enfâl sûresi 42.ayete ve ayette *KDY* köklü türevin geçtiği ... لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ... ifadesine şu izâhları getirmektedirler.

İbn ‘Abbâs’a göre ayette geçen *KDY* türevi *yerine getirmek* anlamı taşımaktadır. Buna göre İbn ‘Abbâs, لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ibaresini şöyle açıklamaktadır: “ Olması mukadder olan (Hz. Peygamber ve ashabının zafer kazanarak ganimetleri elde etmesi, Ebû Cehil ve arkadaşlarının da hezimete uğrayıp öldürülmeleri) işi Allah’ın *yerine getirmesi için*...”²⁷⁰

²⁷⁰ İbn ‘Abbâs, *a.g.e.*, s.182.

Taberî, لَيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ibaresinin; “Allah’ın olması gereken bir işi *gerçekleştirmek* (Allah’ın ve Rasûlünün yanında olanlara Bedir’de zaferi nasip etmesi, müslümanların ve Allah’ın düşmanlarını da öldürülmek ya da esir edilmeleri suretiyle mahvetmesi) için müslümanları ve müşrikleri birbirinden habersiz bir araya getirmesi.” anlamına geldiğini söylemektedir. Ayrıca Taberî, İbn İshâk’dan gelen rivâyette, bu ayette geçen لَيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا ifadesinin: “Allah c.c. kudretiyle dilediği şeyi (islâmı ve müslümanları güçlü kılması; şirki ve müşrikleri de rezil etmesi) *gerçekleştirmesi için* ... lutfuyla böyle yaptı.” şeklinde de izâh edilmekte olduğunu zikretmektedir.²⁷¹

Zemahşerî’ye göre ayette geçen لَيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ifadesi, (Allah’ın) yapılması gereken bir işi *gerçekleştirmesi için*... anlamını taşımaktadır. Burada *yapılması gereken bir iş*’ten maksat, (Allah’ın planlamasıyla) dostlarının zafer elde etmesi, düşmanlarının ise perişan olmasıdır.²⁷²

İbn ‘Atıyye de KDY köklü türevin geçtiği لَيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا ifadesini; “Allah’ın lütfuyla ezelde belirleyip tayin ettiği bir işi *gerçekleştirmesi*, ortaya çıkarması için...” şeklinde açıklamaktadır.²⁷³

لَيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ibâresi Kurtubî tarafından; “ Allah mü'minleri zafere kavuşturmak ve dini üstün kılmak, yapılması gereken bir işi *yerine getirmek / gerçekleştirmek için* (sizi bir araya getirdi.)” şeklinde izâh edilmektedir. Kurtubî göre لَيَقْضِيَ (yerine getirmek için / gerçekleştirmek için) ifadesindeki ل Lâm harfi (Lâm-ı

²⁷¹Taberî, a.g.e.,XI, 206.

²⁷² Zemahşerî a.g.e., II, 585.

²⁷³ İbn Atıyye a.g.e., s. 803.

Ta'lîl / Sebep Lâmi), hazfedilmiş bir fiile (جَمَعَ) ta'alluk etmektedir. Yani, “Allah böyle bir işi *gerçekleştirmek* için onları bir araya topladı.” anlamına gelmektedir.²⁷⁴

Ebû Hayyân, daha önce görüşlerini aktardığımız Zemahşerî ve İbn ‘Atıyye’e atıfta bulunarak *KDY* köklü türevin geçtiği لَيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ifadesini; “ Sizin hakkınızda ezelde meydana gelmesi planlanan, takdir edilen *bir işi gerçekleştirmek* (için) ...şeklinde açıklamaktadır.²⁷⁵

Ebu’s-Suûd, ayette geçen *KDY* köklü türevin *gerçekleştirmek* anlamı taşıdığına işaret ederek لَيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ibaresini şöyle açıklamaktadır: “ Fakat Allah aranızda (savaşla ilgili) bir buluşma vakti olmadan; yapılması gerekeni (dostlarının zafer elde etmesi, düşmanlarının ise perişan olması) *gerçekleştirmesi* için sizi bu şekilde bir araya getirdi.”²⁷⁶

Âlûsî de türevin geçtiği لَيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا kısmıyla ilgili olarak, Ebu’s-Suûd’un açıklaması istikâmetinde şöyle demektedir: “ Fakat Allah c.c. yapılması gereken / mukadder olan işi²⁷⁷, yani müslümanların nusretini, müşriklerin de kahrını *gerçekleştirmek* için sizi sözleşilmiş bir vakit olmaksızın (müşriklerle) karşı karşıya getirmiştir.”²⁷⁸

Elmalılı’nın da لَيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ibaresine getirmiş olduğu izâh “ *Ve lâkin* (bunu Allah yaptı), -öyle bir sözleşme olmaksızın ve sizi kendinize bırakmaksızın, iki tarafı öyle bir duruma düşürüp birbirine çattırdı ki- *Allah, o fîl*

²⁷⁴ Kurtubi *a.g.e.*, X, 36.

²⁷⁵ Ebû Hayyân *a.g.e.*, IV, 496-497.

²⁷⁶ Ebu’s-Suûd *a.g.e.*, II, 491.

²⁷⁷ Âlûsî, 30. Rum suresi 47. ayette “ İnananlara yardım etmek, üzerimize bir hak olmuştur.” şeklindeki buyruk ile müslümanların zaferine işaret edildiğini belirtmektedir. Âlûsî, *a.g.e.*, X, s. 7.

²⁷⁸ Âlûsî, *a.g.e.*, X, 7.

alanına çıkan emri / o olması gereken işi, -oluş alanına yansıtarak hak ile batılı ayıran ve Allah dostları ile düşmanlarını açık seçik ortaya koyan o furkan-ı yapsın (gerçekleştirsın), bir muhkem kazıyye kılsın, vaad ettiği nusret ve zaferi bir kesin delil ile isbat ve tesbit etsin.” şeklindedir. Yukarıda aktarıldığı gibi Taberi ve Kurtubi *لَيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا* ifadesinden önce *جَمَعَ* / *bir araya getirmek* anlamına gelen hazfedilmiş bir fiil takdir etmişlerdi. Elmalılı da sözü edilen mahzuf fiilin takdirini; *bunu* (bu bir araya getirme işini) *Allah yaptı* şeklinde yapmaktadır. Elmalılı’nın ayetin geneline ilişkin getirdiği izâh ise şöyledir:²⁷⁹

“ Hani bilirsiniz ya! O vakit siz vadinin beri kıyısında, fena bir yerde idiniz, onlarsa öte kıyısında daha müsait bir yerde idiler kervan ve süvarileri de sizden daha aşağıda, -sahilde- idiler. Yani kervan bir taraftan sizin etki alanınızda demekti, fakat diğer cihetten bunlar düşman ordusunun size saldırmasını gerektirecek, aynı zamanda savaşa hırsla girmelerini tahrik edecek bir sebepti. İşte bu durum, sizi korkutuyor ve işinizi güçleştiriyor ve sizin için bir tehlike oluşturuyordu. Hâsılı, gerek asker sayısı, gerek taktik, gerek arazi durumu, gerekse araç, gereç ve donanım bakımından görünüşte düşman güçlü, siz de gayet zayıf bulunuyordunuz. İki ordu arasında her bakımdan büyük bir fark vardı. Öyle ki eğer daha önceden sözleşmiş olsa idiniz, yani o gün orada savaşmak için siz onlara, onlar size vaad etmiş, söz vermiş olsa idiniz, aranızda meydana gelecek bu farkı önceden bilmiş olsa idiniz, o sözünüzde anlaşmazlığa düşerdiniz, mutlaka ihtilaf ederdiniz. Bu vaziyeti görünce cesaret edemez, verdiğiniz sözden döner, zaferden de ümidinizi keserdiniz. Yani onlara üstün gelmeyi düşünmek şöyle dursun, karşılarına çıkmayı bile göze alamazdınız, savaştan kaçınırdınız. Şu halde iş size ve sizin anlayışınıza ve görünürdeki sebeplere bağlı kalsa idi, aradaki bu büyük farklılıklardan dolayı bu başarı ve zaferin meydana gelmesine

²⁷⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, IV, 234.

imkân yoktu. Ve lâkin bunu Allah yaptı, öyle bir sözleşme olmaksızın ve sizi kendinize bırakmaksızın, iki tarafı öyle bir duruma düşürüp birbirine çattırdı ki, Allah, o fiil alanına çıkan emri, o harikulade olayı, o olması gereken işi, oluş alanına yansıtarak hak ile batılı ayıran ve Allah dostları ile düşmanlarını açık seçik ortaya koyan o furkanı yapsın, bir muhkem kazıyye kılsın, vaad ettiği nusret ve zaferi bir kesin delil ile isbat ve tesbit etsin. Tâ ki, helâk olan bir açık belgeye dayalı olarak helak olsun, yaşayan da yine bir açık belgeye dayalı olarak yaşasın. Bedir olayı, Allah'ın öyle açık bir âyeti ve öyle kesin bir belgesidir ki, hem Kureyş müşriklerinin ölümleri ve mağlupları gibi ilâhî emre karşı gelenler ve Resulüne düşmanlık güdenlerin, yani helâk olanların veya olacak olanların ebedi helakine, hem de müslüman gazi ve şehitleri gibi Allah'a ve Rasulüne itaatle maddî anlamda zafer, manevî anlamda ebedî hayat ve kurtuluşa ermek demek olan kurtuluşa gözle görülür ölçüde bir kesin belgedir. Ve artık ne ölünün, ne dirinin, ne kâfirin, ne müminin Allah'a karşı ortaya koyabilecek bir delili ve O'nun hükümlerine itiraz olabilecek bir mazereti yoktur. Ve bu beyyine, bu kesin belge ile de sabittir ki, hiç şüphesiz Allah işitendir, bilendir. Dostlarının ve düşmanlarının her söylediklerini işitir, onların niyyet ve itikatlarını, maksat ve art düşüncelerini bildiği gibi, onlar hakkında ne yapacağını da bilir. Bu âyetin sonu, yukarıda geçen "Onları sen öldürmedin lâkin Allah öldürd" (Enfâl 8/17) âyetinin sonunu hatırlatır ve o sonu tekitli olarak tekrar eder. Hâsılı harikalar ve mucizeler birer tesadüf eseri değiller.”

KDY köklü türevin geçtiği *ولكن ليقضى الله أمراً كان مفعولاً* ifadesi, İbn Âşûr tarafından

da şöyle açıklanmaktadır: “ Fakat siz (müslümanlar) Allah’ın dilediği şeyi (müşriklere karşı zaferinizi) *gerçekleştirmesi* için anlaşılmadan, sözleşmeden geldiniz.” İbn Âşûr, tarafların daha önce bir sözleşme olmaksızın mevkilerine gelmelerini, Allah’ın müslümanlara gösterdiği ihtimamın yansıması olarak

değerlendirildiğini ifade etmektedir.²⁸⁰ Çünkü müslümanlar, müşriklerle sözleşerek karşı karşıya gelmiş olsalardı; onların sayıca, savaş araç gereçleri ve konuşlandıkları mevki bakımından kendilerinden üstün olduklarını görecekle, bu da kendilerinde hayal kırıklığı meydana getirecek ve mağlup olmalarına sebep olacaktı.

8. Enfâl Sûresi 42. ayete ve ayetteki ... وَلَكِنْ لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ... ibâresinde geçen *KDY* köklü türeve Türkçe çevirilerde de şu karşılıklar verilmektedir:

Elmalılı: “ O vakit siz vadinin yakın bir yamacında idiniz, onlarsa uzak yamacında idiler. Kervan da sizden daha aşağıda idi. Öyle ki, şayet onlarla sözleşmiş olsaydınız, öyle bir buluşma yeri için mutlaka anlaşmazlık çıkarırdınız. Fakat olması gereken (zafer)in olması (**gerçekleşmesi**) için Allah böyle takdir etti. Tâ ki, helâk olan apaçık bir delil gördükten sonra helak olsun, sağ kalanlar da yine apaçık bir delilden sonra yaşasın. Kesindir ki Allah, işitendir, bilendir.”

Ateş: “ O gün siz, vâdinin yakın kenarında idiniz, onlar da uzak kenarında idiler. Kervan da sizden daha aşağıda idi. Eğer sözleşmiş olsaydınız dahi, sözleştiğiniz vakitte öyle buluşamazdınız. Fakat Allâh, yapılması gereken **bir işi yerine getirmek için** (sizi böyle buluşturdu) ki helâk olan, açık delille helâk olsun; yaşayan da açık delille yaşasın. Çünkü Allâh, işitendir, bilendir.”

Kazıcı-Taylan: “ Han, siz yakın vadinin yakın bir kenarında, onlar da öteki vadide, kervan ise sizden daha aşağıda idi. Eğer böyle muayyen bir yerde buluşmak konusunda sözleşmiş olsaydınız muhakkak ihtilaf ederdiniz. Fakat işlenmesi lüzumlu olan **emri yerine getirmek için** (Allah böyle yaptı). Ta ki helak olan kişi apaçık bir delilden sonra helak olsun, diri kalan kişi de yine apaçık delil görerek hayatta kalsın,,Allah işitici ve bilicidir.”

²⁸⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.* X, 20.

Bulaç: “ Hani siz vadinin yakın kenarında, onlar uzak yamacındaydılar; kervan ise sizden daha aşağıdaydı. Eğer sözleşseydiniz, kaçınılmaz olarak sözleşme yeri (veya konusu) hakkında anlaşmazlığa düşerdiniz; ancak Allah, olacağı olan **iş** *gerçekleştirmek için* (böyle yaptı). Böylece, helak olacak kişi apaçık bir delilden sonra helak olsun, diri kalacak kişi apaçık bir delilden sonra hayatta kalsın. Şüphesiz Allah, gerçekten işitendir, bilendir.”

D.Vakfı: “ Hatırlayın ki, (Bedir savaşında) siz vâdinin yakın kenarında (Medine tarafında) idiniz, onlar da uzak kenarında (Mekke tarafında) idiler. Kervan da sizden daha aşağıda (deniz sahilinde) idi. Eğer (savaş için) sözleşmiş olsaydınız, sözleştiğiniz vakit hususunda ihtilâfa düşerdiniz. Fakat Allah, gerekli olan emri **yerine getirmesi**, helâk olanın açık bir delille (gözüyle gördükten sonra) helâk olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması **için** (böyle yaptı). Çünkü Allah hakkıyla işitendir, bilendir.”

Öztürk: “ O vakit siz, vadinin beri yamacında idiniz, onlarsa öte yamacında idiler. Kervan sizden daha aşağıda idi. Sözleşmiş olsaydınız buluşma yer ve saatinde ayrılığa düşerdiniz. Ama Allah, olması kararlaştırılan iş **yerine getirmek** istiyordu. Ta ki, ölen beyyine üzerine ölsün, yaşayan da beyyine üzerine yaşasın. Allah elbette ki çok iyi işitir, çok iyi bilir.”

Esed: “ Sizin (Bedir) vadisinin bir ucunda, onların da ta öteki ucunda ve kervanın sizden aşağılarda olduğu o gün(ü hatırlayın). Ve (düşünün ki,) eğer bir savaşın patlak vereceğini bilseydiniz, muhakkak ki, böyle bir meydan okumayı göğüslemekten kaçınırdınız: Ama (her şeye rağmen) Allah, yapılması(nı irade buyurduğu) **iş** *gerçekleştirsın* de yok olup gidecek olan, hakkın açık tecellisiyle yok

olup gitsin, kalıp yaşayacak olan da (yine) hakkın açık tecellisiyle yaşasın diye (savaş böylece olup bitiverdi). Allah her şeyi işiten, her şeyi bilendir.”

Diyanet: “ Hani siz vadinin (Medine’ye) yakın tarafında; onlar uzak tarafında, kervansa sizin aşağıңызdaydı. (Onlar sayıca sizden öylesine fazla idi ki), şâyet buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız (durumu fark edince) sözleşmenizde ayrılığa düşerdiniz (savaşa yanaşmazdınız). Fakat Allah, olacak ***bir işi*** (mü’minlerin zaferini) ***gerçekleştirmek için*** böyle yaptı ki, ölen açık bir delille ölsün, yaşayan da açık bir delille yaşasın. Şüphesiz Allah, elbette hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

Döndüren: “ Hatırlayın o zamanı ki, siz vadinin en yakın kenarında idiniz, onlar da uzak kenarında idiler. Kervan da sizden daha aşağıda idi. Eğer sözleşmiş olsaydınız bile, sözleştiğiniz vakitte öyle buluşamazdınız. Fakat Allah, yapılması gereken ***bir işi yerine getirmesi***, helâk olanın açık bir delille helak olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması için (böyleyaptı). Şüphesiz Allah her şeyi işitendir, bilendir.”

Hamidullah: “ Hani siz, vadiye en yakın ve onlar da en uzak yamaçta idiler. Kervan da sizden daha aşağıdaydı. Eğer buluşmak üzere sözleşseydiniz, zamanını belirlemede anlaşmazlığa düşerdiniz. Ama Allah, gerçekleştirilmesi gereken bir işi yaptı. Helâk olan, bir delille helâk olsun, yaşayan da bir delille yaşasın diye. Ve elbette Allah duyardır, bilendir. ”

Akdemir: “ Hani siz [Bedir] vadisinin en yakın yamacında idiniz; onlar da en uzak yamacındaydılar. Kervan ise sizlerden daha aşağıda bulunuyordu. Eğer siz, [savaşmak üzere] sözleşmiş olsaydınız, zamanı konusunda anlaşmazlığa düşerdiniz; ama Allah, -olmasını [dilediği] ***bir işi gerçekleştirmesi***, yok olacak olanın delilden

dolayı yok olması, yaşayacak olanın da delilden ötürü yaşaması için- [savaşı gerçekleştirmişti]. Kuşkusuz Allah, çok iyi işiten, çok iyi bilendir.”

İslamoğlu: “ O zaman siz vadinin yakın ucunda, onlar da uzak ucundaydı, kervansa sizden hayli aiağıdaydı. Eğer sözleşmiş olsaydınız dahi, sözleştiğiniz zamanı bu kadar isabetli tutturamazdınız. Fakat Allah olması mukadder ***bir işi gerçekleştirmek için*** (böyle) yaptı ki, helak olan hakkın açık bir müdahalesiyle helâk olsun, hayatta kalan da (yine) hakkın açık bir müdahalesiyle hayatta kalsın. Zira Alla her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.”

Yukarıda incelediğimiz Kur’ân çevirilerinin içinde Fransızca’dan Türkçe’ye tercüme edilen Muhammed Hamidullah’ın Kur’ân çevirisinde *KDY* köklü türev tercümede dikkate alınmadan çeviri yapılmıştır. Bunun dışındaki çevirilerde, 8. Enfâl Sûresi 42. ayette geçen *KDY* köklü türeve *bir işi gerçekleştirmek / yerine getirmek (yapmak)* şeklinde anlam verilerek bağlama uygun bir tercüme ile Türkçe’ye aktarılmıştır.

Böylece bu anlam grubunun ilk alt başlığında yer alan *KDY* köklü türevlerin geçtiği ayetlerin incelemesi sona ermiştir. Şimdi anlam grubunun diğer altbaşlığında yer alan ayetlerin incelemesine geçilebilir.

2.2.4.b. *KDY Kökünün Bir İsteği, Arzuyu, Dileği Gerçekleştirmek / Yerine Getirmek Anlamında Kullanımı:*

KDY köklü türevler, Kur'ân-ı Kerîm'de iki ayette (üç kez) *bir isteği, dileği, arzuyu yerine getirmek / gerçekleştirmek* anlamını²⁸¹ taşımaktadır. Kökün bu anlamda kullandığı ayetler şunlardır: 12. Yûsuf 68; 33. Ahzâb 37. (iki kez)

KDY köklü türev sözü edilen ayetlerden ilkinde, 12. Yûsuf 68. ayette, حَاجَةً kelimesiyle, diğerinde ise (33. Ahzâb suresi 37. ayet) iki kez وَطَرًا kelimesiyle birlikte geçmektedir. حَاجَةً ve وَطَرًا kelimeleri birbirine yakın anlamlarda kullanılan sözcüklerdir. الحاجة kelimesine Lisânü'l-'Arab'da; istek, arzu, talep / hedef, amaç anlamları verilirken, Arapça-Türkçe sözlüklerde de; ihtiyaç, gereksinim; istek, dilek vb. karşılıklar verilmektedir²⁸². Diğer taraftan الوطر kelimesine Lisânü'l-'Arab'da; hedef, maksat / arzu, istek, istenilen şey vb. karşılıklar verilmekte ayrıca bu kelimenin sadece isim olarak kullanıldığı belirtilmektedir²⁸³ Söz konusu *KDY* köklü türevler حَاجَةً ve وَطَرًا kelimeleriyle birlikte kullanıldıklarında da; *bir isteği, arzuyu yerine getirmek / isteğini gerçekleştirmek; (amacına ulaşmak)* anlamını taşımaktadırlar.

12. Yûsuf 68. ayette حَاجَةً kelimesiyle birlikte geçen *KDY* köklü türev, hemen hemen üç farklı karşılıkla çevirilerde yer bulmaktadır. Ateş, Esed ve İslamoğlu *bir*

²⁸¹ *KDY* köklü türevlerin yer aldığı bu anlam grubundaki ayetlerin tamamının Türkçe çevirileri tezin sonunda sayfa 202'dedir.

²⁸² İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 1038; Kom: Bekir Topaloğlu-Hayrettin Karaman, *a.g.e.* s.72; Mutçalı, Serdar, *a.g.e.*, s. 200.

²⁸³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 4866.

dileği, arzuyu *söylemek / ifade etmek / dile getirmek* vb.şeklinde tercüme ederken, Kazıcı-Taylan, Bulaç, D.Vakfı, Diyanet ve Döndüren; bir dileği açığa *çıkarmak / vurmak / ortaya koymak / meydana çıkarmak* şeklinde Türkçe'ye çevirmişlerdir. Elmalılı, Öztürk, Hamidullah ve Akdemir ise söz konusu türev ve birlikte kullanıldığı kelimeye; *bir isteği, dileği, arzuyu, duyguyu yerine getirmek / gerçekleştirmek* karşılığını vermişlerdir. Yukarıda geçen üç farklı anlamın her birine tefsirlerde²⁸⁴ işaret edilmekle birlikte biz bu ayette *KDY* kökünün taşıdığı anlamın en son zikredilen karşılıkla daha fazla örtüştüğünü düşünmekteyiz.

33. Ahzâb suresi 37. ayette *وَطَرًا* kelimesiyle birlikte iki kez geçen *KDY* köklü türev, mütercimlerin ikisi dışında; *ilişğini-alakasını, kesmek, ilişkisini bitirmek (boşamak), beraberliğini sona erdirmek ve gereksinimini karşılayıp boşamak* karşılıklarıyla Türkçe'ye aktarılmıştır. Diyanet'in çevirisinde sözü edilen türeve, *isteğini yerine getirmek (boşanmak)*; Hamidullah'ın çevirisinde de benzer bir ifadeyle *dileğini yerine getirmek* karşılığı verilmiştir. Ayette haber verildiğine göre, Hz. Peygamber tarafından *أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ* ifadesiyle uyarılarak, boşanmaması istenen Zeyd b. Hârise; sosyal ve kültürel uyumsuzluklardan (Hz. Peygamberin emri ile kendisiyle evlenen Zeynep Binti Cahş'ın, kendisini daha önce köle olması sebebiyle küçük görmesi vb. durumlardan) ötürü eşinden ayrılmak, boşanmak istemekteydi. İşte *فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا* ifadesiyle Zeyd'in eşinden yana bu *isteğini yerine*

²⁸⁴ İbn 'Abbâs, *a.g.e.*, s. 243; Taberî, *a.g.e.*, XIII, 239; Bağavî, *a.g.e.*, 654; Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 307; F. Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 180; Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, III, 169; Alûsî, XIII, 21; Elmalılı, *a.g.e.*, V, 70; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIII, 24-25.

*getirimesiyle*²⁸⁵ evliliğini bitirmesinden, boşanmasından bahsedilmektedir. Tefsirlerin bir kısmında فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا ibaresindeki *KDY* köklü türev, Zeyd'in eşini boşaması, eşinden ayrılması vb.²⁸⁶ ifadelerle açıklanmakta, bu istikâmette Kur'ân çevirilerinde de ayette geçen *KDY* köklü türevin karşılığı; ayrılmak, boşanmak, ilişkisini bitirmek şekilde yansıtılmaktadır. Bu karşılıkların aslında *KDY* kökünün ayırmak / kesmek, bitirmek / tamamlamak biçimindeki asıl anlamının ekseninde şekillenmiş olduğunu söylemek mümkündür. Ancak قَضَى وَطَرَهُ ifadesinin Arapça'da *isteğini arzusunu gerçekleştirmek / arzusunu yerine getirmek / amacına ulaşmak*²⁸⁷ gibi anlamlara geldiğini de bilmekteyiz. Söz konusu ifade direkt *boşanmak, ayrılmak, ilişkisini kesmek* anlamına gelmemektedir. Bu anlama ve ayetin konteksiyle bağlantılı benzer anlamlara, -tefsirlerde belirtildiği üzere- kinâye yoluyla ulaşılmaktadır.²⁸⁸ Kinâye yoluyla anlatılmak istenen farklı ifadelerin ayette geçen *KDY* köklü türeve karşılık olarak verilmesi, tüm mütercimlerin tercih ettiğini bir durum değildir. Nitekim Diyanet ve Hamidullah'ın çevirilerinde *KDY* köklü türeve; direkt *ayrılmak, boşanmak, iddeti kesilmek* ya da *ilişliğini kesmek* anlamı verilmeyip (*isteğini / dileğini*) *yerine getirmek*, karşılığı ile Türkçe'ye çevrilmiştir. Biz de bu noktada ayette geçen *KDY* köklü türevin çevirisinde öncelikli anlamın *bir isteği, arzuyu yerine getirmek / isteğini gerçekleştirmek (amacına ulaşmak)* olduğunu, bu anlam verildikten sonra *boşanmak, ilişkisini kesmek* vb. anlamların, açıklama amaçlı

²⁸⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXII, 38. Bkz . a.y., İbn Âşûr, فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا ifadesinin açıklanması sadedinde Zeyd, Zeynep'e olan ilişki sürecini tamamlayınca, onu boşadı, anlamını ifade ettiğini, bunun da Zeyd'in ondan (Zeynep'ten) herhangi bir isteği, arzusu kalmayınca (isteğini yerine getirince / arzusunu gerçekleştirdince) anlamına geldiğini ifade etmektedir.

²⁸⁶ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 117-118; Zemahşerî, *a.g.e.*, V, 74 ; F. Râzî, *a.g.e.*, XXV, 213.

²⁸⁷ İbn Sîde, *a.g.e.*, VI, s. 299; İbn Manzûr, *a.g.e.*, V, 3666; Fîrûzâbâdi, *a.g.e.*, IV, 371; Zebîdî, *a.g.e.*, XXXIX, 312.

²⁸⁸ Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, IV, 420; Âlûsî, *a.g.e.*, XXII, 25.

verilmesinin mümkün olabileceğini düşünmekteyiz. Şimdi bu anlam grubunda yer alan 12. Yusuf 68. ayetin incelemesine geçebiliriz.

12. Yûsuf 68. Ayet:

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“ Gerçi onlar, [kente] babalarını kendilerine söylediği yerlerden girmişlerdi, ama bu durum, başlarına Allah’tan gelebilecek hiçbir şeyi onlardan uzaklaştıramazdı. [Yakub’un bu önerisi], içindeki [çocuklarını koruma] duygusundan başka bir şey değildi. Böylece o da bu **arzusunu gerçekleştirmiş** oldu. Kuşkusuz o, Bizim, kendisine öğrettiklerimizden dolayı, [her şeyin Allah’ın iradesi doğrultusunda gerçekleştiğinin] bilgisine sahip olan biriydi. Ancak insanların çoğu [bu gerçeği] bilmemektedirler.” 12/68

12. Yûsuf 68. ayet, bir önceki ayetle ilişkilidir. 67. ayette Hz. Ya’kûb’un, erzak almak üzere yanından ayrılan oğullarına, şehre farklı kapılardan girmelerini emrettiği haber verilmektedir. Hz. Ya’kûb’un oğullarından böyle bir istekte bulunması, iki şekilde açıklanmaktadır.

Birincisi; Hz. Ya’kûb’un oğullarının gösterişli ve güzel giyimli olmaları yönüyle hep birlikte aynı kapıdan şehre girdiklerinde onlara nazar degeceğinden korkması dolayısıyla ayrı kapılardan girmelerini emretmesidir. F. Râzî Nazar (göz) değmesi konusunda farklı görüşlerin bulunduğunu, Hz. Peygamber’in, torunları Hasan ile Hüseyin’i kem gözlerden koruması için Allah’a şöyle dua ettiğinin rivayet edildiğini zikretmektedir: “ Sizleri, her türlü şeytandan, uğursuzluktan ve kem gözlerden (koruması için) Allah’a sığınırım. İbrahim (a.s.), oğulları İsmail ve İshâk

için de böyle Allah'a sığınıyordu.” F. Râzî’ye göre Hz. Ya‘kûb’un, oğullarından şehre farklı kapılarda girmelerini istemesinin bir diğer sebebi ise Hz. Ya‘kûb’un siyasi yönden taşıdığı endişedir. Çünkü görkemli, güçlü, kuvvetli olan oğullarının şehre toplu halde girmeleri gerek halkın gerekse kralın dikkatini çekebilir, sonuçta çocuklarının başına bir hâl gelebilirdi.²⁸⁹ Bu yüzden Hz. Ya‘kûb, oğullarına şehre değişik kapılardan girmelerini bir tedbir olarak tavsiye etmiştir. Bununla birlikte Hz. Ya‘kûb, Allah’ın katında mevcut olan bir planı değiştiremeyeceğinin de farkındaydı. Nitekim bu farkındalık Kur’ân’da Hz. Ya‘kûb’un: “Hüküm Allah’tan başkasının değildir. Ben yalnız O’na güvenip dayandım.” ifadesiyle dile getirilmiştir.

Sûrenin 68. ayetinde ise oğullarının, babalarının bu sözünü tutarak şehre emrettiği şekilde (ayrı kapılardan) girmeleriyle Hz. Ya‘kûb’un içindeki isteğini gerçekleştirdiği, fakat bu davranışın başlarına Allah tarafından gelebilecek bir şeyi de onlardan uzaklaştıramadığı haber verilmektedir. Müfessirler, 12. Yûsuf 68.ayete ve ayette geçen *KDY* köklü türeve şu izâhları getirmektedirler:

Taberî, ayetin ...من شيء إلا حاجة في نفس يعقوب قضاها... kısmını; “ Oğulları aynı yoldan şehre girmememleriyle babaları Hz. Ya‘kûb’un arzusunu, isteğini yerine getirdiler, onların başına kötü bir şey gelmemesi ve göze gelip zarar görmemeleri Hz. Ya‘kûb’un içini rahatlatı.” şeklinde izâh etmektedir.²⁹⁰ Dolayısıyla oğullarının Hz. Ya‘kûb’un isteğini yerine getirmesi, aynı zamanda Hz. Ya‘kûb içindeki arzusunu gerçekleşmesini sağlamıştır. Çünkü en azından onlar tedbir olarak düşünülen şeyi yapmışlardır.

²⁸⁹ F. Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 176.

²⁹⁰ Taberî, *a.g.e.*, XIII, 239.

Bağavî, ayetteki *وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ* ifadesini açıklarken, Hz. Ya‘kûb’un oğullarının, babalarının emrettiği gibi şehre farklı kapılardan girdiklerini ve buranın *حَاجَة* isimli bir kent olup dört kapısının bulunduğunu kaydetmektedir. Bağavî, *حاجة* kelimesinin; *istenilen, dilenen şey* anlamına geldiğini belirttikten sonra ayetteki *حاجة* ifadesini, Hz. Ya‘kûb’un içinden geçen bir dileği, -çocuklarına babalık şefkatiyle duyduğu- bir arzuyu gerçekleştirmesi şeklinde açıklamaktadır.²⁹¹

F. Râzî, *إلا حاجة في نفس يعقوب قضاها...* ibâresinin; ” (Onların farklı kapılardan şehre girmeleriyle) sadece Hz. Ya‘kûb gönlündeki bir dileğini gerçekleştirmiş / yerine getirmiştir.” anlamına geldiğini söylerken, ayetin *مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ ...* ifadesiyle istisnâ edildiği, bunun da istisnâ-ı munkatî²⁹² olduğu şeklindeki bir bilgiyi de Zeccâc’dan nakletmektedir.²⁹³

Elmalılı ise ayetteki *إلا حاجة في نفس يعقوب قضاها...* ifadesinin, Hz. Ya‘kûb’un içine doğan *bir ihtiyacı* (arzuyu, isteği) *yerine getirdiler* anlamına geldiğini belirtmektedir. Görüldüğü gibi Elmalılı, yukarıda görüşleri aktarılan diğer müfessirlerle *KDY* köklü türeve aynı anlamı verme noktasında buluşmaktadır. Ancak Elmalılı, Taberî gibi fiil formunda geçen *KDY* köklü türevin öznesini, Hz. Yakup’la değil de Hz. Yakup’un oğullarıyla ilişkilendirmektedir. Elmalılı’nın ayetin tamamına getirdiği izâh ise şöyledir:²⁹⁴

²⁹¹ el-Bağavî, *a.g.e.*, s. 654.

²⁹² *حضر الضيوف إلا سيارتهم* (İstisnâ-ı Munkatî): الاستثناء المنقطع örneklerinde görüldüğü gibi müstesna’da müstesna minh’dan bir kısmın (parçanın) olmadığı istisnâ çeşididir. Geniş bilgi için bkz: Abbâs Hasen, *en-Nahvu’l- Vâfi*, Dâru’l- Me’ârif, Mısır, tsz. II, 318-319.

²⁹³ F. Râzî, *a.g.e.*, XVIII, 180.

²⁹⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, V, 70.

“ Gerçekten de onun dediği gibi, babalarının kendilerine emrettiği şekilde girdiklerinde de başlarına Allah'dan gelecek hiçbir şeyden onlara fayda vermedi. O şekilde girmeleri veya babalarının o şekilde tavsiyesi, hâsılı bu şekildeki bir tedbir haklarında Allah tarafından mukadder olan şeylerden onları kurtarmaya yetmedi. Yani yine de ihata edilip çaresiz kalmalarına, hırsızlıkla itham edilen kardeşlerinin ellerinden alınarak, orada alıkonulmasına vs. engel olamadı... ilh. Böyle yapmakla ancak Yakub'un içine doğan *bir ihtiyacı yerine getirmiş oldular*. Ki, onun bir baba olarak, şefkat hissi, kulluk anlayışı ve en selametli yolu arama ihtiyacı vardı. Bu tedbir ile gönlünün ğıllu ğışı giderilmiş, kendi içinde acaba bir tedbirsizlik yaptık mı, cinsinden şüpheleri bertaraf edilmiş oldu. Hâsılı o tedbirin sırf enfüsî bir teselliden başka gerçekte hiçbir faydası olmadı. Aslında, muhakkak ki, o, bir ilim sahibi idi. Yani işin olacağına varacağını, tedbirin takdire engel olamayacağını biliyordu. Yakup, bunu zaten biliyor ve her işinde bunun gereğini yerine getiriyordu. Çünkü ona biz öğretmiştik. Vahiy, ilham, tecrübe ve istidlal yoluyla biz öğretmiştik. Velâkin insanların çoğunluğu bilmezler. Onun bunları bildiğini bilmezler. Kaderin hükmünü icra edeceğini bilmezler. Bir kısmı kuvveti yalnızca kendi tedbirinde zanneder: “Kendi mukadderatımızı kendimiz tayin edeceğiz.” demeye kadar gider. Bir kısmı da tevekkül tedbir almaya engel zanneder. Tedbir aldığı zaman tevekkül açısından kusurlu olacağını sanır. Oysa tedbirin de Allah'dan yardım istemek demek olduğunu, en azından kendi gönül huzuru açısından bunun gerekli olduğunu hesaba katmaz. Alınan tedbir ile bir psikolojik ihtiyacın karşılandığını ve bunun insana, en azından moral kazandırdığını hesaba katmak gerekir.”

İbn Âşûr da ayette geçen *KDY* köklü türevin *gerçekleştirmek / yerine getirmek* anlamında kullanıldığını söylemektedir. İbn Âşûr *قضى حاجة* ifadesinin ise *içinden / kalbinden geçen bir şeyi yerine getirmek* manasını taşıdığını nakletmektedir. İbn Aşur'a göre *قضى حاجة* ibaresi ile anlatılmak istenen; Hz. Ya'kûb'un -kalbinin rahat olması için- içinden geçeni saklamadan çocuklarına tavsiye etmek suretiyle *arzusunu gerçekleştirmesidir*. Çünkü o çocuklarına faydalı

olablileceğine inandığı hiçbir şeyi ihmal etmeden onlara bildirmiştir. Hz. Ya‘kûb’un içindeki arzusu; şehre aynı kapıdan girmeleri halinde başlarına gelebilecek tehlikelere karşı çocuklarını uyarma isteğidir. Diğer taraftan Hz. Ya‘kûb, çocuklarına Allah’a güvenmenin yanı sıra tedbir almayı da öğretmek istemiştir.²⁹⁵

Daha önce belirtildiği gibi 12. Yûsuf 68. ayette geçen *KDY* köklü türevin çevirilerde (genelde) üç farklı karşılıkla Türkçeye aktarılığı görülmektedir. Söz konusu türevin, kullanıldığı bağlamı da göz önünde bulundurarak; Elmalılı, Öztürk, Hamidullah ve Akdemir’in tercih ettiği gibi *(bir isteği, arzuyu, duyguyu) yerine getirmek / gerçekleştirmek* şeklinde tercüme edilmesinin isabetli olacağını düşünmekteyiz.

2.2.4.c. *KDY* Kökünün Adağı (Sözü) Yerine Getirmek, Gerçekleştirmek Anlamında Kullanımı:

Kur’ân-ı Kerîm’de 33. Ahzâb suresi 23. ayette geçen *KDY* köklü türev, *adağı (sözü) yerine getirmek / gerçekleştirmek* anlamını taşımaktadır.²⁹⁶ Daha önceki alt başlıklarda incelendiği üzere *KDY* köklü türevler *أَمراً / حَاجَةً / وَطْراً* kelimeleriyle kullanılarak bir anlam alanı oluşturmaktaydı. Bu alt başlıkta anlamsal incelemesi yapılacak olan *KDY* köklü türev ise *نَحْب* kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır.

Arap dilinde -uzun uzun ağlamak, sesi yükselterek ağlamak, sesli ağlamak, aşırı ağlamak; maksat; istek; müddet; süre, zaman aralığı gibi- farklı bağlamlarda değişik anlamları mevcut olan *نَحْب* kelimesinin, yaygın olarak kullanılan karşılıklardan birisi de *adak / nezir* anlamıdır. Nitekim bu kelime *KDY* köklü türevle birlikte kullanıldığında *nezri / adağı (va’dini) yerine getirmek, gerçekleştirmek*

²⁹⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIII, 24-25.

²⁹⁶ *KDY* köklü türevin Türkçe çevirisi ayrıca tezin sonunda 203. sayfada verilmektedir.

anlamına gelmektedir.²⁹⁷ Şimdi *KDY* köklü türevin نَحْب kelimesiyle birlikte geçtiği

33. Ahzâb Sûresi 23. ayetteki kullanımına geçebiliriz.

33. Ahzâb 23. Ayet:

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا

“İnananların içinde Allah’a verdikleri sözde duran nice erler vardır. Kimileri adağını (sözünü) *yerine getirmiş* kimileri de beklemektedirler. Onlar, [Allah’a verdikleri sözü] hiçbir şekilde değiştirmemişlerdir.” 33/23 *

Bu ayetin indirilişine dair farklı rivayetler bulunmaktadır. Taberî ve İbn Ebî Hâtim’e göre ayetin indiriliş sebebi Enes b. Mâlik’in şu rivâyetine dayanmaktadır:

“(Amcam) Enes bin Nadr, Bedir Savaşı’nda bulunmadı ve bu durum kendisine çok ağır geldi. Nasıl olur da Rasûlullah ile beraber ilk yapılan savaşta bulunmam? Allah’a yemin ederim, eğer Cenâb-ı Hak, Rasûlullah ile beraber savaşmayı bana nasip ederse Allah benim ne yaptığımı görecektir.” dedi. Ve Uhud gününde hazır bulundu. Sa’d bin Muâz’la karşılaştı. S’ad: “Ey Ebâ Amr! Nereye gidiyorsun?” dedi. Enes: “Ben onu Uhud tarafından cennet kokusu duyuyorum.” dedi. Böylece şehit düşünceye kadar savaştı. Şehit düştükten sonra bedeninde seksen küsur kılıç, mızrak ve ok yarası sayılmıştır. İşte bu ayet o ve onun arkadaşları için, o zaman nazil olmuştur.”²⁹⁸

Zemahşerî’ye göre de bu ayet: “ Eğer Rasûlullah ile bir savaşta hazır bulunursak sebât göstereceğiz, şehit oluncaya kadar savaşaacağız.” diye söz veren / adak adayan sahabilerden Osman b. Affân, Talha b. ‘Ubeydullah, Saîd b. Zeyd b.

²⁹⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 4362-4363; geniş bilgi için, ilgili kaynağın نَحْب mad. bkz.

²⁹⁸ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 65-66; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 3124-3125.

‘Amr b. Nufeyl, Hamza, Mus‘ab b. Umeyr ve diğerleri hakkında indirilmiştir.²⁹⁹

Tefsirlerde 33. Ahzâb suresi 23. ayete ve ayette geçen *KDY* köklü türeve ilişkin şu izâhlar getirilmektedir:

İbn ‘Abbâs, ayette geçen نَحْبُ kelimesinin, *adâk* / *nezir* anlamına geldiğini, فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ ifadesinden kastedilenin Hz. Peygamberin amcası Hamza ve arkadaşları olduğunu belirtmektedir.³⁰⁰

Taberî ve İbn Hâtim ayette geçen نَحْبُ kelimesinin Arap dilinde *adâk* / *nezir* anlamında kullanıldığını ifade etmektedir.³⁰¹ Taberî’ye göre فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ ifadesi, *Kimileri vardır ki, Allah’a karşı adâklarına (verdikleri sözlere) ilişkin üzerlerine düşeni yerine getirir* şeklinde bir anlam taşımaktadır. Nitekim Taberî, adâklarını, verdikleri sözü yerine getirme adına müminlerin bazılarının Bedir’de, bazılarının Uhut’ta bazılarının da değişik yerlerde şehit olduklarını ifade etmektedir.³⁰²

Bağavî, ayetin فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ kısmındaki *KDY* köklü türevin (*adağını, va’dini*) *yerine getirme* / *gerçekleştirme* anlamını taşıdığını ifade ederken, نَحْبُ kelimesinin hem ölüm hem de *adâk* anlamına gelebileceğini söylemektedir.³⁰³

İbn ‘Atıyye de نَحْبُ kelimesinin Arap dilinde *adâk* anlamına geldiğini, adağın ise yerine getirilmesi, gerçekleştirilmesi noktasında insanın kendisini bağlayan bir şey olduğunu ifade etmektedir. İbn ‘Atıyye ayette geçen فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ ifadesiyle -ayetin مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ kısmında verdikleri sözde durduğu belirtilen

²⁹⁹ Zemahşerî, *a.g.e.*, V, 59.

³⁰⁰ İbn ‘Abbâs, *a.g.e.*, s. 421.

³⁰¹ Taberî, *a.g.e.*, XIX, 61.; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IX, 3125.

³⁰² Taberî, *a.g.e.*, XIX, 61.

³⁰³ Bağavî, *a.g.e.*, s. 1033.

mümin erkeklerin nicesi- *sözlerini, adaklarını gerçekleştirdiler, yerine getirdiler* denilerek bu kimselerin Allah tarafından övüldüğünü söylemektedir. İbn ‘Atıyye ^{فَمِنْهُمْ} ifadesi kapsamında nitelendirilen kimselerin, Hz. Peygamber’in eshâbından va‘dlerini eksiksiz bir şekilde yerine getiren, -şehitlerden, cennetle müjdelenen aşer-i mübeşşere’den ve herhangi bir şekilde kendisinden söz edilmeksizin bu mertebeyi elde edenlerden oluşan- bir topluluk olduğunu ifade etmekte ve rivâyet edilen şu sözün bunu doğruladığı söylemektedir: “ Hz. Peygamber minberde iken bir bedevî ona: ^{مَنْ قَضَىٰ نَجْبَهُ؟} diyerek adağını / sözünü yerine getiren, gerçekleştirenlerin kimin olduğunu sordu. Peygamberimiz bir müddet sustu. Sonra üzerinde yeşil bir kıyafeti olan Talha b. ‘Ubeydullah mescidin kapısından içeri girdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber : “ Soru soran nerede? ” dedi. O kimse: “ Buradayım Yâ Rasûlellah diye işaret edince, Peygamberimiz (Talha b. ‘Ubeydullah’ı göstererek) : “ İşte bu, adağını yerine getirenlerdendir.” dedi.” Bu hadîs-i şerîfin, ^{نَجْب} ’ı (adağı) yerine getirmek için, ölmenin bir şart olmadığını göstermesi bakımından bir delil olduğunu ifade eden İbn ‘Atıyye, hadisteki mânânın, Hz. Ayşe’den gelen rivayette de mevcut olduğunu söylemektedir.³⁰⁴

Zemahşerî, ^{قَضَاءُ النَّجْبِ} ifadesinin ölümün vukû buluşunu, gerçekleşmesini ifade ettiğini, çünkü her dirinin ölmesinin kaçınılmaz olduğunu söylemektedir. Zemahşerî’ye göre ölüm, (insan için) zorunlu bir adak, nezir / sözdür ki, ölünce bu adak, söz gerçekleştirilmiş olur. Zemahşerî, ayette geçen ^{قَضَىٰ نَجْبَهُ} ifadesinin de iki şekilde anlaşılabilceğini ifade etmektedir. Biri şehit olarak ölmek, diğeri ise Hz.

³⁰⁴ İbn ‘Atıyye, *a.g.e.*, s. 1507-1508.

Peygamber'e verilen sözün sebat gösterilerek *yerine getirilmesi, gerçekleştirilmesi* şeklindedir.³⁰⁵

İbn Cevzî, ayette geçen *فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ* ifadesindeki *نَحْب* kelimesinin farklı üç anlamda kullanıldığını aktarmaktadır. Bunlardan birincisi, ölüm anlamında *الأجل*; ikincisi, söz, va'd anlamında *العهد*; üçüncüsü ise adak anlamında *التَّذَرُّ* kelimesidir.³⁰⁶

Ebû Hayyân, *قضى نَحْبَهُ* ifadesine, Mücâhid'in *sözünü yerine getirdi, gerçekleştirdi* şeklinde, Ebû 'Ubeyde'nin ise *adağını yerine getirdi* şeklinde bir anlam verdiğini aktarmaktadır. Ebû Hayyân, *نَحْب* kelimesi, islam (iman, inanç) uğruna verilen *söz, va'd* (sözünü / va'dini yerine getirmek) anlamında kullanılırsa daha sonra gelen *وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ* ifadesinin anlamsal takdirinin; *onlardan kimileri de iman ve takva mertebelerinin en yücelerine ulaşmayı bekliyorlar* şeklinde olacağını ifade etmektedir.³⁰⁷

Âlûsî'ye göre ayette, *مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ* / sözünde duranların durumu iki gruba ayrılarak açıklanmaktadır. İlk grupta yer alan kimseler için *فَمِنْهُمْ مَنْ* ibaresi kullanılmakta ve onlardan *kimilerinin adağını yerine getirdikleri* haber verilmektedir. Âlûsî, burada *نَحْب* kelimesinin isti'âre-i tasrîhiyye³⁰⁸ yoluyla yaygın olarak ölüm anlamında anlaşılabildiğini, çünkü ölümün, adak gibi her insanı bağlayan bir şey olduğunu ifade etmektedir. Ancak Âlûsî bazı rivayetlerin (yukarıda

³⁰⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, V, 59-60.

³⁰⁶ İbn Cevzî, *a.g.e.*, VI, 371.

³⁰⁷ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VII, 216-217.

³⁰⁸ İsti'âre-i tasrîhiyye/ isti'âre-i musarraha: İçinde müşebbeh bih'in (kendisine benzetilenin) lafzı açık olarak geçtiği isti'âredir. Geniş bilgi için bkz. Kom: 'Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *El-belâğatu'l Vâdiha*, Dâru'l-Meârif, Mısır, tsz., s. 77.vd.

İbn ‘Atıyye’nin zikrettiği gibi) bu ayette geçen نَحْب kelimesinin *adak* anlamında kullanılmasını gerektirdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla Âlusi قضى نَحْبِه ifadesinin *adağını ya da sözünü yerine getirmek, gerçekleştirmek* anlamı taşıdığını söylemektedir. Âlusi, ikinci grupta yer alan kimseler için de وَمِنْهُمْ مَّن يَنْتَظِرُ ifadesi kullanılarak, *kimilerinin de adaklarını / sözlerini gerçekleştirecekleri günü, vakti beklemekte olduklarının* Kur’ân’da haber verildiğini ifade etmektedir.³⁰⁹

İbn Âşûr da diğer müfessirler gibi ayette geçen نَحْب kelimesinin, *adak* anlamına geldiği zikrederken adağın; insanın (yerine getirmek üzere) üstlendiği söz ya da benzeri bir davranış olduğunu söylemektedir. İbn Âşûr قضى نَحْبِه ifadesindeki *adak* anlamına gelen نَحْب kelimesinin, gerçekleşmesindeki zorunluluk bakımından isti‘âre yoluyla ölüme benzetildiğini, belki de bazı müfessirlerin bu yüzden نَحْب kelimesini açıklarken ölüm anlamını öne çıkardıklarını söylemektedir. Oysa İbn Âşûr’a göre Hz. Peygamber’in, Talha b. ‘Ubeydullah -ölmediği (ya da şehit edilmediği) halde- hakkında (Tirmizi’de yer alan) hadiste sarfettiği: “ O (Talha), *sözünü, adağını yerine getirenlerdendir.*” ifadesi, نَحْب kelimesinin *ölüm* anlamında kullanımına engel teşkil etmektedir.³¹⁰

33. Ahzab 23. ayete ve ayette geçen *KDY* köklü türevin yer aldığı ... قضى نَحْبِه ...

ibâresine Türkçe çevirilerde de şu karşılıklar verilmektedir:

³⁰⁹ Âlûsi, *a.g.e.*, XXI, 170-171.

³¹⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXI, 307-308.

Elmalılı: “ Mminlerdendir o erler ki Allah'a verdikleri ahde sadakat gösterdiler. Kimi adağını ödedi (canını verdi), kimi de beklemektedir. Onlar, ahidlerini hiç değiştirmediler.”

Ateş: “ Müminlerden yle erkekler var ki, Allah'a verdikleri sözde durdular. Onlardan kimi **adağını yerine getirdi**, (şehid oluncaya kadar arpışacaklarını adamışlardı, çarpıştılar ve şehid düştüler), kimi de (şehidlik) beklemektedir; sözlerini asla değiştirmemişlerdir.”

Kazıcı-Taylan: ” Müminlerden Allah’a verdikleri sözde sadık olan nice erkekler vardır. Onlardan **şehit olanlar** ve şehadeti bekleyenler vardır. Ve onlar ahitlerini hiç bir şekilde değiştirmediler.”

Bulaç: “ Müminlerden yle erkek adamlar vardır ki Allah ile yaptıkları ahide sadakat gösterdiler; böylece onlardan kimi **adağını gerçekleştirdi**, kimi beklemektedir. Onlar hiç bir değiştirme ile (sözlerini) değiştirmediler.”

D.Vakfı: “ Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, **sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir**; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir.”

Öztürk: “ İnananlardan yle erler vardır ki, Allah'a verdikleri sözde sadakatle dururlar. Onlardan bazısı **adadığını yerine getirdi**, bazısı da bekliyor. Sözlerini asla değişmediler.”

Esed: “ Müminler arasında öylesi var ki Allah'ın huzurunda verdiği sözü (her zaman) yerine getirir; kimi (lme gitmek suretiyle) **ahitlerini yerine getirmiştir**, kimi de (kararlarından) vazgeçmeden (ahitlerini yerine getirmeyi) beklemektedir.”

Diyanet: “ Mü’minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdik kaldılar. İçlerinden bir kısmı *verdikleri sözü yerine getirmiştir* (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.”

Döndüren: “ Müminlerden öyle erkekler vardır ki, Allah’a verdikleri söze bağlı kaldılar. İşte onlardan kimi, bu uğurda *canını verdi* ve kimi de (sırasını) beklemektedir. Onlar, (verdikleri sözde) hiçbir değişiklik yapmadılar. “

Hamidullah: “ İnananlardan öyle erkekler vardır ki, Allah’a verdikleri söze bağlı kaldılar. İşte onlarda kimi, bu uğurda *canını verdi* ve kimi de beklemektedir; onlar asla değiştirmediler.”

Akdemir: “ İnananlar içinde Allah’a verdikleri sözde duran nice erler vardır. Kimileri sözleri gereği *canlarını vermişlerdir*, kimileri de vermeyi beklemektedirler. Onlar, [Allah’a verdikleri sözü] hiçbir şekilde değiştirmemişlerdir.”

İslamoğlu: “ Müminler içersinde Allah adına verdikleri söze sadık kalan nice yiğitler vardır; onlardan kimi *kendini adak olarak sunmuş*, kimi de sırasını beklemekte, fakat asla sözünden dönmemektedir.”

Yukarıda aktardığımız Kur’ân çevirilerinde, ayette geçen *KDY* köklü türev ve beraberinde geçen *نَجَب* kelimesi mütercimler tarafından farklı ifadelerle, genel olarak iki şekilde Türkçe’ye aktarılmıştır. Mütercimlerin bir kısmı (Akdemir, Döndüren, Hamidullah, Taylan-Kazıcı, D. Vakfı ve Elmalılı) *نَجَب* ifadesini; *can vermek* (ölmek), *şehit olmak* vb. karşılıklarla Türkçe’ye aktarırken bir kısmı (Ateş, Bulaç, Esed, Diyanet ve Öztürk) da söz konusu ifadenin Türkçe’ye aktarımında *sözünü*, *adağını yerine getirmek* / *gerçekleştirmek* gibi karşılıklar kullanmışlardır. Bunların dışında, ayette yer alan *نَجَب* ifadesini İslamoğlu, *kendini adak olarak sunmak*

şeklinde tercüme etmiştir ki, *KDY* köklü kelimelerin münferit ya da حُب kelimesiyle birlikte kullanımlarında böyle bir anlam taşıdığını söylemek pek uygun görünmemektedir. Netice itibariyle biz de 33. Ahzab 23. ayette geçen *KDY* köklü türevin; (sözünü, adağını) yerine getirmek / gerçekleştirmek şeklinde tercüme edilmesinin bağlamla uygunluk gösterdiği düşüncesindeyiz.

Böylece bu anlam grubunda yer alan *KDY* köklü türevlerin geçtiği ayetlerin incelemesi sona ermiş, *KDY* kökünün *İstemek*, *Dilemek* anlamında kullanıldığı ayetlerin inceleneceği bir sonraki kısma gelinmiştir.

2.2.5. *KDY* Kökünün [Allah] *İstemek*, *Dilemek* Anlamında Kullanımı:

KDY köklü türevler, Kur’ân-ı Kerîm’de dört yerde (bir şeyin olmasını) *İstemek*, *dilemek* anlamını³¹¹ taşımaktadır. Kökün bu anlamda kullanıldığı ayetler şunlardır: 2.Bakara 117; 3.Âl-i İmrân 47; 19.Meryem 35. ve 40.Gâfir 68.

Bu türevlerin geçtiği ayetlerde, Allah c.c.’ın kudretinin tecellesinin, *irâde* sıfatıyla gerçekleştiği vurgusu ön plana çıkmaktadır. O’nun herhangi bir şey hakkında iradesini izhâr etmesiyle, istenen o şeyin hangi şartta olursa olsun (bu, biyolojik ve fiziksel yasaları altüst eden bir durum da olabilir)³¹² gerçekleştiği, vâd olduğu / yaratıldığı açık bir şekilde beyân edilmektedir.

Bu ayetlerde yer alan türevlerin hepsinin fâili Allah c.c’tır. Dolayısıyla kökün bu anlamda kullanımının öncelikle Allah için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. *KDY*

³¹¹ *KDY* köklü türevlerin yer aldığı bu anlam grubundaki ayetlerin tamamının Tükçe çevirileri tezin sonunda sayfa 203’tedir.

³¹² Hz. İsa a.s.’ın mucize olarak babasız dünyaya gelişi (yukarıda sözü edilen *KDY* köklü türevlerin geçtiği ilk üç ayette buna işaret edilmektedir.) ile Hz İbrahim’in ateş tarafından yakılmadığını bildirildiği; قلنا يا نار كوني بردا وسلاما على ابراهيم “Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik Ol” dedik ” (21.Enbiya suresi 69.) ayet bu kapsamda zikredilebilir. Yine 16. Nahl suresi 40. ayet ile 36. Yâsin suresi 82. ayette de herhangi bir şeyin vâd olmasında Allah c.c.’ın irâdesinin belirleyici olduğu vurgulanmaktadır.

köklü türevlerin, yukarıda zikredilen ayetlerde *istemek*, *dilemek* anlamında kullanımları, tamamen ayetlerin bağlamları ile irtibatlıdır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'in başka ayetlerinde geçen aynı kökten türemiş kelimelerin, aynı anlamı taşıdığını söylemek mümkün değildir. Çünkü kökün bu anlamda kullanımı sadece sözü edilen ayetlerde bâriz bir şekilde öne çıkmaktadır. *KDY* köklü türevlerin kullanıldıkları bağlamı bu yönüyle dikkate alan bir kısım mütercimler söz konusu türevleri *istemek*, *dilemek* şeklinde Türkçe'ye çevirilmiştir. Diğer taraftan bir kısım mütercim de bu türevlere *KDY* kökünün sahip olduğu anlamlardan biri olan *hükmetmek / karar vermek* karşılığını vermişlerdir. Biz, bu noktada söz konusu ayetlerde geçen türevlerin *istemek/ dilemek* karşılığı ile Türkçe'ye aktarılmasının -ileride bu anlam grubunda yer alan ayetlerden birinin incelenmesinde de anlaşılacağı üzere- ayetlerin bağlamı ve insicâmı bakımından isâbetli olduğu düşüncesindeyiz. 2.Bakara 117; 3.Âl-i İmrân 47; 19.Meryem 35. ve 40.Gâfir 68. ayetlerde geçen *KDY* köklü türevlerin Kur'ân çevirilerindeki anlamsal yansımaları şöyledir:

2.Bakara suresi 117. ayette geçen *KDY* köklü türevi; Bulaç, Öztürk, Diyanet ve Hamidullah, *karar vermek / hükmetmek* anlamı vererek tercüme ederken; Elmalılı, Ateş, Kazıcı-Taylan, D. Vakfi, Esed, Döndüren ve İslamoğlu *dilemek, istemek* karşılıklarıyla Türkçe'ye çevirmişlerdir. Akdemir ise söz konusu türeve *gerçekleştirmek* anlamını vermiştir.

3.Âl-i İmrân suresi 47. ayetteki türevi; Bulaç, D. Vakfi, Öztürk, Döndüren, Hamidullah ve Akdemir *hükmetmek / karar vermek* şeklinde Elmalılı, Ateş, Kazıcı-Taylan, Esed, Diyanet ve İslamoğlu ise *istemek / dilemek* anlamı vererek tercüme etmişlerdir.

19.Meryem 35. ayette geçen türevi Bulaç, D.Vakfı, Öztürk, Esed, Diyanet, Hamidullah ve Akdemir *hükmetmek / karar vermek* şeklinde Elmalılı, Ateş, Kazıcı-Taylan, Döndüren ve İslamoğlu da *istemek / dilemek* karşılığı ile Türkçe'ye çevirmişlerdir.

Diğer taraftan 40.Gâfir suresi 68. ayette geçen türeve Bulaç, Öztürk, Diyanet, Hamidullah, Akdemir ve İslamoğlu *hükmetmek / karar vermek* karşılığını verirken Elmalılı, Ateş, Kazıcı-Taylan, D.Vakfı, Esed ve Döndüren de *istemek / dilemek* şeklinde tercüme etmişlerdir. Şimdi bu anlam grubunda yer alan 2.Bakara sûresi 117. ayetin incelemesine geçebiliriz.

2.Bakara 117. Ayet:

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (117)

“(O), gökleri ve yeri yoktan var edendir. Herhangi bir işi(n olmasını) **dilediğinde** ona sadece “Ol” der, o da hemen olur.”

Bakara sûresi 116. ayette Hristiyanların Allah’ın Hz. İsa’yı oğul edindiğini iddia ettikleri haber verilmekte ve Allah’ın bunlardan münezzehe olduğu bildirilmektedir. Ayette hristiyanların bu iddialarının aksine yerde ve göklerdeki her şeyin sahibinin Allah (c.c.) olduğu ve tüm varlıkların O’na boyun eğdiği vurgulanmaktadır. 117. ayette ise 116. ayeti te’yiden Allah c.c.’ın varlıklar üzerinde hâkim-i mutlak olduğu ve O’nun irâdesi istikâmetinde tüm mevcûdâtın yokluktan varlık sahnesine çıktığı anlatılmaktadır. 117.ayette göklerin ve yerin yoktan ve örneksiz biçimde vâir edenin Allah olduğu ve O’nun herhangi bir şeyin yaratılmasını istemesi halinde -ki bu her dâim Allah (c.c.)’ın insiyatıfındadır- “Ol” demesinin yeterli olduğu açıklanmaktadır. Dolayısıyla Hz. İsa’nın yaratılışının da bu şekilde Allah’ın irâdesi ve ilâhî kudretinin tecellisi ile meydana geldiği, tamamlandığı beyân

edilmektedir. Nitekim bu gerçeklik 3.Âl-i İmrân suresi 59. ayette de Allah c.c. tarafından şöyle açıklanmaktadır: “ Allah katında İsâ’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir; O, onu topraktan yaratmış ve sonra ona “Ol” demişti ve o da hemen oluvermişti.” Müfessirler, 2.Bakara sûresi 117.ayete ve ayette geçen *KDY* köklü türeve şu izâhları getirmektedirler:

İbn ‘Abbâs, ayette geçen *KDY* köklü türevin *dilemek, istemek* anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. İbn ‘Abbas’ a göre وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا ibaresi, Hz. İsâ’nın babasız olarak dünyaya gelmesi bağlamında şu anlamı içermektedir: “ (Allah) Hz. İsâ gibi babasız bir çocuk yaratmayı dilediğinde... (ona sadece “Ol” der, o da hemen oluverir.)”³¹³

Taberî, Bakara sûresi 117. ayetin, Hz. İsâ’yı Allah’a izâfe ederek onu oğul olarak görenlere Allah’ın bir bildirisi, ihtârı olduğunu, Allah’ın yerleri ve gökleri daha önce yokken benzersiz bir şekilde vâd ettiğini, O’nun dilediği hiçbir şeyin imkânsız olmadığını ifade etmektedir. Taberî, Allah (c.c.)’ın kudreti ve saltanatı ile Hz. İsâ’yı babasız olarak yaratmasının da böyle olduğunu söylemektedir.³¹⁴

İbn Ebî Hâtim de Taberî gibi Allah’ın yerleri ve gökleri hiçbir ortağı olmaksızın benzersiz bir şekilde var ettiğini ifade etmektedir. İbn Ebi Hâtim, İbn İshâk’a dayanarak ayette geçen وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا ifadesi için: “O’nun dilediği herhangi birşey, O (Allah) nasıl istiyorsa öylece var olur.” derken İbn ‘Abbâs’tan gelen

³¹³ İbn ‘Abbâs *a.g.e.*, s. 18.

³¹⁴ Taberî, *a.g.e.*, II, 465, 473.

rivâyet istikametinde de كُنْ فَيَكُونُ ifadesiyle insanın yaratılmasına işaret edildiğini zikretmektedir.³¹⁵

İbn Cevzî de ayette geçen إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا ifadesini açıklarken, İbn ‘Abbâs dayanarak KDY köklü türevin *istemek*, *dilemek* şeklinde bir anlam içermekte olduğunu zikretmektedir.³¹⁶

Kurtubî, ayette geçen KDY kökünün üzerinde dururken, kökün asıl anlamının bir şeyin ayrılması / kesilmesi, bir şeyin bitirilip, tamamlanması, şeklinde olduğunu belirtmekte ve sonrasında kökün bu asıl anlamıyla şekillenen bir takım farklı kullanımlarına işaret etmektedir. Kurtubî’ye göre KDY kökünün taşıdığı anlamlardan birisi de الإرادة / *istemek*, *dilemek* ’tir. Buna göre ayetin إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ kısmının anlamı; “ O, herhangi bir şeyi yaratmayı *dilediğinde* ona “Ol” der ve o da olur.” şeklindedir. Kurtubî -daha önce KDY köklü türevlerin incelenmesinde belirtildiği gibi- أَمْرًا kelimesinin Kur’ân’da çeşitli anlamlarının bulunduğunu ifade etmektedir.³¹⁷

İbn Kesîr, ayette Allah’ın yaratılmışlar üzerindeki hâkimiyetinin muazzamlığı ve kudretinin mükemmelliğinin açıklandığını ifade etmektedir. İbn Kesîr’e göre , إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ifadesi şöyle anlaşılmaktadır: “Allah herhangi bir işi belirleyip planladığında ve olmasını *istediğinde* ona (bir kere) “Ol” der ve o da olur, yani dilediği şey, isteği istikâmetinde varlık sahnesine çıkar.” İbn Kesîr

³¹⁵ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 214-215.

³¹⁶ İbn Cevzî, *a.g.e.*, I, 136.

³¹⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, II, 336-338.

KDY kökünün bu anlamda kullanılışını, 36.Yâsin sûresi'nin 82. ayet ile 16. Nahl sûresi 40. ayetteki³¹⁸ anlamsal yapıyı örnek göstererek delillendirmektedir.³¹⁹

Diğer taraftan Ebu's-Suûd da وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا ibaresinde yer alan *KDY* köklü türevin bir şeyi *dilemek, istemek* anlamına geldiğini ifade etmektedir. Ebu's-Suûd'a göre de söz konusu türevin *istemek* anlamında kullanılmasına neden olan saik 36.Yâsin Sûresi 82. ayetteki إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا ibâresidir. Ebu's-Suûd, aslında *KDY* kökünün bir şeyi *sağlam yapmak* anlamını taşıdığını, ancak burada *KDY* kökünün varlıkların yaratılmasıyla ilişkili ilâhî irâdenin kesinliğini ifade etmesi bakımından *dilemek, istemek* anlamına hamledildiğini, bu anlamda kullanıldığını söylemektedir.³²⁰

Yine Âlûsî de ayette geçen وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا ifadesini (bir şeyin olmasını) *istemek* şeklinde açıklarken -daha önce müfessirlerin işaret ettiği gibi- Yâsin sûresi 82. ayeti karîne olarak göstermektedir. Çünkü bu sûreden önce inen Yâsin sûresinde *KDY* köklü قَضَىٰ türevi, أَرَادَ / *dilemek, istemek* fiiliyle ifade edilmiştir. Âlûsî, *KDY* kökünün çeşitli şekillerde anlaşılabilceğini; kökün söz ya da fiil olarak bir şeyin bitmesini, tamamlanmasını ifade ettiğini, *istemek* anlamının verilmesinin de mecâzi olduğunu, çünkü bir şeyin tamamlanması / meydana gelmesi demek olan icâd / yaratmanın; öncelikle bir irade sonucunda meydana geldiğini söylemektedir. Dolayısıyla Âlûsî, bir işi tamamlamak, yapmak ya da bitirmek anlamında kullanılan *KDY* kökünün

³¹⁸ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ “O, [bir şeyin olmasını] dilediğinde, ona sözü: “Ol” demesidir; o da hemen olur.” ; 16. Nahl sûresi 40. ayet: إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ “Biz, bir şeyin olmasını dilediğimizde, ona sözümüz: “Ol” dememizdir; o da hemen olur.”

³¹⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, II, 39.

³²⁰ Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, I, 245.

burada mecâzen *istemek* anlamına geldiğini ifade etmektedir.³²¹

Elmalılı Hamdi Yazır'ın da *وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا* ifadesinde geçen *KDY* köklü türevin *dilemek*, *istemek* anlamına geldiğini tefsirinde ifade ettiğini görmekteyiz. Elmalılı söz konusu türevin yer aldığı ayetle ilgili şu izahı getirmektedir.³²²

“Allah bu güzel, bu örneksiz ve benzersiz gökler ile yerin yaratıcısıdır. Ve O, bir işi yapmayı *isteyince*, sadece ona “Ol!” der, o da hemen olur. Başka hiçbir şeye muhtaç olmaz. İşte, mülkü olan bütün bu gökleri ve yeri ve bunlardaki her şeyi, bir düzen üzere hep böyle yalnız bir irade ile ve sadece “Ol!” demekle icât etmiştir. Evlat edinmek ise böyle bir icâd ile değil, doğum ile ve güçlkle olur. Şu halde bütün bu kâinat ile O'nun arasındaki ilk ilişki, işte böyle bir yaratma ve yaratılan ilişkisidir. Yoksa doğurma ve çoğalma alakası değildir. Yaratıklar O'nun zatında meydana gelen bir değişmeyle başlayıp, O'ndan koparak meydana gelmiş, O'ndan doğarak oluşmuş bir şey değildir. Hakiki anlamda sebep sonuç ilişkisini böyle bir şey zan ve tasavvur etmek çelişkidir. Bu ise, ilk değişmeyi sebepsiz tasavvur etmek demektir. Şu halde illiyet (nedensellik) kanununu bozmaktır. Hem böyle olsa idi, O, bir gün gelir tükenirdi, yaratılış kesintiye uğrardı. Özetle bütün ilimlerin, felsefelerin ve hikmetlerin temeli olan bu noktada şunu bilmelidir ki, illiyet denilen nedenselliğin başlangıcı yaratma ve icattır, doğurtma ve çoğaltma değildir. Her oluş bir yaratıcıya muhtaçtır ve Allah işte böyle bir yaratıcıdır. O, Hâlik Teâlâdır. Eski din ve şariatlerin mensupları, Allah Teâlâ'ya yaratılışta ilk sebep olması dolayısıyla “Baba” adını verirdi. Hatta kendi babalarına “küçük baba”, Allah'a da “büyük baba” derlerdi, fakat “O'nun evladı var” demezlerdi. Sonradan bazı cahiller bundan maksadın, doğurmak ve evlat sahibi olmak demek olduğunu zannederek, “babanın evladı olur, öyleyse oğlu var, kızı var” demeye başladılar. Bu ise Allah'ı bilmemek ve O'na şirk koşmaktır. Çünkü evlatta, ne de olsa babaya benzerlik vardır. Nitekim “el-veledü cüz'ü ebîhi = evlad, babanın bir parçasıdır.” sözü boşuna söylenmemiştir. Bundan dolayıdır ki, önceleri Hz. İsâ'ya “Allah'ın oğlu” diyen hıristiyanlar, daha sonra ona

³²¹ Âlûsî, *a.g.e.* I, 368.

³²² Elmalılı, *a.g.e.* I, 396-397.

“Allah” da dediler. Bu âyet de işte onların dediklerinin yanlış olduğunu ispat etti. Bundan dolayıdır ki, İslâm'da Allah'a baba demek küfür sayılmıştır. Böyle bir mânâ için böyle bir deyim, marifetullah (Allah'ı bilme) konusunda cehalete ve ilkelliğe yol açacak gayet zararlı, gayet art niyetli bir deyim olduğu için derhal yasaklanmıştır. Yahudilerle hristiyanların müşriklere katıldıkları noktalardan biri işte bu oğul meselesidir.”

Daha önce belirtildiği üzere 2.Bakara Sûresi 117. ayette geçen *KDY* köklü türev, üç farklı karşılıkla (*gerçekleştirmek / hüküm vermek / istemek, dilemek*) çevirilerde yer bulmaktadır. Biz de bu ayette geçen söz konusu türevin, kullanıldığı bağlamı ve 16. Nahl sûresi 40. ayet ile 36. Yâsin sûresi 82.ayetteki karineleri de göz önünde bulundurarak; Elmalılı, Ateş, Kazıcı-Taylan, D. Vakfı, Esed, Döndüren ve İslamoğlu'nun tercih ettiği gibi *istemek/ dilemek* karşılığı ile Türkçe'ye aktarılmasının isâbetli olacağını düşünmekteyiz.

Böylece bu anlam grubunda yer alan *KDY* köklü türevlerin geçtiği ayetlerin incelemesi sona ermiş, *KDY* kökünün *Bildirmek/ Haber Vermek* anlamında kullanıldığı ayetlerin inceleneceği bir sonraki kısma gelinmiştir.

2.2.6. *KDY* Kökünün *Bildirmek, Haber Vermek* Anlamında Kullanımı:

KDY köklü türevler Kur'ân-ı Kerîm'de bir kısım ayetlerde *bildirmek, haber vermek* anlamını³²³ taşımaktadır. Kökün bu anlamda kullanıldığı ayetler şunlardır: 10.Yûnus 71.; 15. Hicr 66.; 17. İsrâ 4.; 28. Kasas 44.

Zikredilen ayetlerde geçen *KDY* köklü türevlerin, -10. Yûnus suresi 71. ayetinde dışında- fâili Allah c.c.'dir. Dolayısıyla sözü edilen bu üç ayetteki *KDY* köklü türevler, *bildirmek* ya da *haber vermek* şeklinde anlaşılabilirdiği gibi kullanıldığı

³²³ *KDY* köklü türevlerin yer aldığı bu anlam grubundaki ayetlerin tamamının Türkçe çevirileri tezin sonunda sayfa 203-204'tedir.

cümlede fâilin Allah c.c. olması hasebiyle *vahyetmek* şeklinde de anlaşılabilir. Ancak 10.Yûnus sûresinde geçen türeve *vahyetmek* karşılığının verilebilmesi, ayetin bağlamıyla örtüşmediği için mümkün görünmemektedir.

Söz konusu ayetlerde geçen türevlere mütercimlerin kâhir ekseriyeti; *Haber Vermek, Vahyetmek, Bildirmek*, ya da *Tebliğ Etmek* karşılıklarını vererek Türkçe'ye tercüme etmişlerdir.

Ancak 10.Yûnus sûresi 71. ayette geçen *KDY* köklü türevi; Ateş, Kazıcı-Taylan, D. Vakfi, Öztürk, Diyanet, Döndüren, Akdemir ve İslamoğlu; *Uygulamak, infaz etmek, icrâ etmek* anlamı vererek tercüme ederken; Bulaç ve Hamidullah; *hüküm vermek / karar vermek* karşılıklarıyla Türkçe'ye çevirmişlerdir. Diğer taraftan Esed, *elinizden geleni ardınıza koymayın* şeklinde bir karşılıkla tercüme ederken Elmalılı da buna benzer bir anlam vererek, *bana ne yaparsanız yapın* şeklinde tercüme etmiştir. Görüldüğü gibi bu ayette geçen *KDY* köklü türeve *bildirmek / haber vermek* karşılığı, bu tezde incelediğimiz çevirilerin³²⁴ hiçbirinde verilmemiştir. Oysa incelediğimiz kaynaklarda kökün *bildirmek, haber vermek* anlamına geldiğine ilişkin çeşitli izâhlar yapılmaktadır. Taberî, bu ayette geçen *ثُمَّ أَفْضُوا إِلَيَّ* ifadesindeki *KDY* köklü türevi, bazı kârîlerin (fâ) harfiyle; *ثُمَّ أَفْضُوا إِلَيَّ* şeklinde okuduklarını dolayısıyla söz konusu ifadenin; (hakkımda almış olduğunuz kararları) *ulaştırmak (bildirmek) için bana yönelin, bana başvurun* anlamı taşıdığını ifade etmektedir.³²⁵ Taberî'nin kökün bu anlamda kullanıldığına ilişkin getirdiği açıklamanın benzeri

³²⁴ Tezde başvurduğumuz Kur'an çevirilerinin dışında Abdülkâfi Gölpınarlı'nın çevirisinde ayet şu şekilde tercüme edilmiştir: "Oku onlara Nûh kıssasını. Hani kavmine, Ey Kavmim demişti, aranızda bulunmam ve Allah'ın âyetleriyle öğüt vermem ağır geliyorsa size, ben Allah'a dayanmışım, siz de, ortaklarınız da toplanın, ne yapacağınızı kararlaştırın, sonradan da yaptığınız şey, sizi kederlendirmesin, sonra kararınızı **bildirin** bana ve hiç mühlet de vermeyin." Bkz: Abdülkâfi Gölpınarlı, 20 Ocak< 2009 http://www.kuranmeali.org/kuran_meali.aspx?suresi=yunus&ayet=71>

³²⁵ Taberî, *a.g.e.*, XII, 234.

Zemahşerî³²⁶ tarafından satır aralarında ifade edilmektedir. Diğer taraftan F. Râzî, *KDY* kökünün çeşitli anlamlarına işaret ettikten sonra 17. İsrâ sûresi 4. ayet ile 15. Hicr sûresi 66. ayette kökün إِعْلَام anlamında kullanılışına dikkat çekmektedir. F. Râzî, Kaffâl'den nakille; bu ayette geçen *KDY* köklü türevin إخبار *haber verme, bildirme* anlamı taşıdığını, dolayısıyla ثُمَّ أَفْضُوا إِلَيَّ ifadesinin; “ Sonra tam olarak sonuçlandırıp karar verdiğiniz şeyi (bana) *haber verin.*” anlamına geldiğini söylemektedir: Nitekim F.Râzî'ye göre ayette geçen وَلَا تُنْظَرُونَ ifadesi de; “ Siz bana üzerinde anlaştığınız şeyi *bildirdikten sonra, mühlet vermeyin.*”demektir.³²⁷

Kurtubî de ثُمَّ أَفْضُوا إِلَيَّ ifadesinde geçen hemzenin hemze-i vasıl olduğunu ifade ettikten sonra Kisâ ve Ahfeş'den nakille bu ayette geçen *KDY* köklü türevin, 15. Hicr sûresi 66. ayette geçen وَقَصَّيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ ibâresinde olduğu gibi *bildirmek, tebliğ etmek* anlamında kullanıldığını zikretmektedir.³²⁸

Kökün bu anlamdaki diğer kullanımlarına baktığımızda; 15. Hicr sûresi 66. ayetteki türevi Elmalılı, Ateş, Kazıcı-Taylan, D. Vakfi, Esed, Döndüren, Hamidullah, Akdemir ve İslamoğlu *bildirmek, vahyetmek (tebliğ etmek)* karşılığını vererek, Bulaç *emir(i) vermek* şeklinde, Öztürk ise *iletmek* şeklinde tercüme etmiştir.

17. İsrâ 4. ayette geçen türevi ise mütercimlerin bir kısmı; Kazıcı-Taylan, D. Vakfi, Esed, Döndüren, Akdemir ve İslamoğlu, *bildirmek, haber vermek* şeklinde tercüme ederken bir kısmı da; Elmalılı, Ateş, Bulaç, Öztürk, Diyanet ve Hamidullah da *hükmetmek / karar vermek* vb karşılıklarla Türkçe'ye çevirmişlerdir.

³²⁶ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 171; Ayrıca bkz. Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 413.

³²⁷ F. Râzî, *a.g.e.*, XVII, 144-145.

³²⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 25.

Diğer taraftan 28. Kasas Sûresi 44. ayette geçen türevi de Elmalılı, Ateş, Kazıcı-Taylan, D.Vakfı, Öztürk, Esed, Döndüren, Hamidullah ve İslamoğlu *bildirmek, vahyetmek* vb. karşılıklar vererek, Bulaç *gerçekleştirmek*, Diyanet, *emir(i) vermek* Akdemir ise *buyurmak* şeklinde Türkçeye aktarmışlardır.

Yukarıda zikredilen ayetler geçen *KDY* köklü türevlere, -kullanıldıkları konteks itibarıyla değerlendirildiğinde- verilen *bildirmek, haber vermek, vahyetmek* şeklindeki karşılıkların ayetlerin anlamsal bütünlüğü ile uygunluk sağladığı görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu türevlerin belirtilen karşılıklarla Türkçeleştirilmesinin isabetli olacağını belirtmek isteriz. Şimdi *KDY* köklü türevin 15. Hicr suresi 66. ayetteki kullanımına geçebiliriz.

15. Hicr 66. Ayet:

وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَوْكَاءٍ مَقْطُوعٍ مُصْبِحِينَ

“ Böylece Biz, [elçilerimiz vasıtasıyla] Lut’a şu buyruğu **bildirmiştik**: "Sabaha doğru bu [günaha batmışların] kökü kesilmiş olacaktır.” **15/66**

15.Hicr sûresinin 66. ayetinde Lût peygambere, kavminin melekler aracılığıyla yok edileceğinin haber verildiği anlatılmaktadır. Müfessirler söz konusu ayete ve ayette geçen *KDY* köklü türevin kullanımına ilişkin şu izâhları getirmektedirler:

İbn ‘Abbâs, ayette geçen *KDY* köklü türevin *haber vermek* anlamında kullanıldığını zikretmektedir.³²⁹

³²⁹ İbn ‘Abbâs, *a.g.e.*, s. 265.

Taberî ise وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ ifadesinin; “ Lût’a bu emrimizi tamamladık ya da bu emrimizi, sabahleyin kavminin yok edileceğini *vahyettik*. ” anlamına geldiğini söylemektedir.³³⁰

İbn Ebî Hâtim de İbn-i Zeyd’den rivayetle ayette geçen *KDY* köklü türevin *vahyetmek* anlamına geldiğini ifade etmektedir.³³¹

Dâmeğânî ve Bağavî ise ayette yer alan *KDY* kökünün *haber vermek* anlamında kullanıldığını dile getirmektedirler.³³²

Diğer taraftan Zemahşerî, *KDY* köklü türevin إِلَى harf-i cerriyle müteaddî olarak kullanılışına dikkate çekmekte ve burada kökün *vahyettik* anlamına geldiğini söylemektedir.³³³

İbn Cevzî göre de وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ ibâresi: “ O’na (Hz. Lut’a) bu emri, buyruğu *vahyettik* ” demektir.³³⁴

F. Râzî, burada kökün, *vahyetmek* anlamı taşıdığını, 10. Yûnus 71. ve 17. İsrâ 4. ayetlerde geçen *KDY* köklü türevlerin de aynı anlama sahip olduğunu söylemektedir. Râzî de Zemahşerî gibi buradaki قَضَيْنَا fiilinin إِلَى harf-i cerri ile müteaddî olduğunu ifade etmektedir. Buna göre وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ ibâresiyle; “ Biz ona, şu (kat’î) emri *vahyettik*. ” denilmek istenmiştir.³³⁵

³³⁰ Taberî, *a.g.e.*, XIV, 89.

³³¹ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 2269.

³³² Ed-Dâmeğânî, *a.g.e.*, s.372; Bağavî, *a.g.e.*, s. 700.

³³³ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 413.

³³⁴ İbn Cevzî, *a.g.e.*, IV, 407.

³³⁵ F. Râzî, *a.g.e.*, XIX, 206.

Bir başka müfessir Kurtubî'nin de diğerleri gibi فَضَيَّا türevini *vahyetmek* şeklinde açıkladığını görmekteyiz.³³⁶

Ebû Hayyân'a göre de ayette geçen *KDY* köklü türev, *vahyetmek* anlamı taşımaktadır. Ebû Hayyân وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ ibâresinin “ Biz Lût'a kesin bir şekilde bu emri *vahyettik* ” anlamına geldiğini, bunun da Allah'ın Hz. Lût'un kavminin helâkı ile ilgili va'di noktasında, bir işaret niteliğinde olduğunu söylemektedir. Ebû Hayyân, إِنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ الْأَرْضِ هَٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُّصَبِّحِينَ 'ın kısmındaki أَكْثَرَ'yi kesrâ ile اِنَّ okuduklarını naklettikten sonra, kelime bu şekilde okunduğunda فَضَيَّا ifadesinin anlamının اَعْلَمْنَا / *bildirmek* şeklinde anlaşılabileceğini ifade etmektedir.³³⁷

İbn Kesîr ise diğer müfessirlerden biraz farklı bir ifade kullanarak وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ اَمْرًا ibaresinde geçen *KDY* köklü türevin, *iletmek* anlamına geldiğine dikkat çekmektedir.³³⁸

Söz konusu kökün kullanımına ilişkin müracaat ettiğimiz müfessirlerden Ebus'-Suûd ve Âlûsî de eserlerinde ayette geçen türevin *vahyetmek* anlamını taşıdığını zikretmektedirler.³³⁹

Son olarak Elmalılı Hamdi Yazır'ın da söz konusu ayette geçen *KDY* köklü türeve *vahyetmek* anlamını verdiğini görmekteyiz. Elmalılı ayetin tamamına şu anlamı vermektedir: “ Biz, Lût'a şu kesin emri *vahyettik*: “ Bu kâfirler sabaha çıkarken muhakkak kökleri kesilmiş olacaktır.”³⁴⁰

³³⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 227.

³³⁷ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, V, 449.

³³⁸ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, 268.

³³⁹ Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, III, 320; Âlûsî, *a.g.e.*, XIV, 70.

³⁴⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, V, 216.

İncelediğimiz kaynaklarda müfessirlerin söz konusu türevle ilgili getirdikleri izâhlar bu şekildedir. Daha önce aktardığımız üzere hemen hemen tüm mütercimler de müfessirlerin paralelinde 15.Hicr sûresi 66. ayette geçen *KDY* köklü türevi, *emir(i) vermek* şeklinde bir karşılık veren Bulaç'ın dışında, *bildirmek*, *haber vermek*, (*vahyetmek*) gibi ifadelerle kontekse uygun bir biçimde Türkçeleştirmişlerdir.

Böylece bu anlam grubunda yer alan *KDY* köklü türevlerin geçtiği ayetlerin incelemesi sona ermiş, kökün *Sûre Takdir Etmek*, *Belirlemek* anlamında kullanıldığı bir sonraki kısma gelinmiştir.

2.2.7. *KDY* Kökünün *Sûre Belirlemek*, *Ecel Takdîr Etmek* Anlamında Kullanımı:

KDY köklü türev, Kur'ân-ı Kerîm'de bir kez *sûre / ecel takdîr etmek*, *belirlemek* anlamında kullanılmıştır.³⁴¹ Kökün bu anlamda kullanımı 6. En'âm sûresi 2. ayette geçmektedir. Daha önce bu çalışmada Kur'ân-ı Kerîm'in farklı ayetlerinde *KDY* köklü türevlerin; أَجَلٌ / أَجَلُهُمْ / الأجلين / الأجل kelimeleriyle birlikte kullanımına, *KDY Kökünün Süreyi / zamanı Tamamlamak, Bitirmek, Doldurmak Anlamında Kullanımı* başlığı altında işaret edilmişti. Bu başlıkta anlamsal incelemesi yapılacak olan 6. En'âm sûresi 2. ayetteki *KDY* köklü türev de أَجَل kelimesiyle birlikte geçmektedir. Ancak burada *KDY* köklü türev, yukarıda zikredilen anlam alanından farklı olarak; geçtiği konteks itibarıyla *ecel / belirlenmiş vakit / zaman aralığı takdîr etmek*, *belirlemek*, anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla *KDY* köklü türevin, أَجَل kelimesiyle birlikteki bu kullanımında, farklı bir anlam alanı oluşturduğunu söylemek mümkündür. Şimdi *KDY* köklü türevin *-bir şeyin süresi, muddeti*,

³⁴¹ *KDY* köklü türevin Tükçe çevirisi ayrıca tezin sonunda 204. sayfada verilmektedir.

belirlenmiş vakti, zaman aralığı, periyot; belirlenmiş bir müddetin sonu, ölüm, ömür gibi anlamlara gelen-أجل³⁴² kelimesiyle birlikte geçtiği 6. En‘âm sûresi 2. ayetteki kullanımının incelemesine geçebiliriz.

6. En‘âm 2. Ayet:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ

“ Sizi çamurdan yaratmış ve sonra da size bir ecel **belirlemiş** olan da O’dur; ancak O’nun katında belirlenmiş olan bir [başka] ecel de vardır. Böyle iken yine de [O’nun gücü hakkında] kuşkuyla düşmekten kendinizi alamamaktasınız.” 6/2

6. En‘âm sûresinin birinci ayetinde; her türlü övgünün yerleri ve gökleri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı vâd eden Allah c.c.’a mahsus olduğu, böyle iken inkârcıların (başka şeyleri) Rabblerine denk tuttukları bildirilmektedir. 2. ayette ise gerçekleri görmeyip nankörlük edenlere; insanı yoktan vâd eden ve ona bir ömür, ecel takdir eden / belirleyenin Allah c.c olduğu anımsatılmaktadır. Ayetin ilk kısmında “ Sizi çamurdan yaratan O’dur.” ifadesiyle, insanın maddî bir varlık olarak çamurdan yaratılışına dikkat çekilmektedir. Devamında da insan için iki (ayrı) ecel, (ömür, süre) belirlendiğinden söz edilerek, nasıl ki insanoğlunun varlığının başlangıcını tayin ve tespit eden Allah c.c. ise aynı şekilde varlığına ilişkin süreci de belirleyenin bizzat Allah c.c.’ın kendisi olduğu ifade edilmektedir. Müfessirlerin söz konusu ayete ve ayette geçen *KDY* köklü türevin kullanımına ilişkin getirdikleri izâhlar şöyledir:

İbn ‘Abbâs, ayetin ilk kısmındaki هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ifadesini; “ Sizi Âdem’den Âdem’i de çamurdan yaratan O’dur.” şeklinde açıklamaktadır. İbn ‘Abbâs’a göre ثُمَّ

³⁴² İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 32.

ثُمَّ قَضَى أَجَلًا ifadesi iki şekilde anlaşılmaktadır. İlki dünyayı O'nun (Allah'ın) yarattığı ve (dünya için) yok oluşa kadar bir süre takdîr ettiği (tayin ve tespit ettiği) şeklindedir. Diğeri ise Allah'ın insanları yaratması ve (onlar için) ölüme kadar süre belirlemesi (tayin ve tespit etmesi) dir. İbn 'Abbâs' a göre وَأَجَلَ مُسَمًّى عِنْدَهُ ibâresi de Allah'ın bilgisi dâhilinde olan -ölüm ve yokluğun olmadığı- ahiretteki yaşam süresini / sürecini ifade etmektedir³⁴³

Taberî, ayette geçen ثُمَّ قَضَى أَجَلًا ifadesiyle insan için Allah tarafından bir *ecel* *takdîr edildiğini* belirtmektedir. Taberî'ye göre وَأَجَلَ مُسَمًّى عِنْدَهُ ifadesi ise takdîr edilen bir diğer ecelin de Allah'ın katında bulunduğunu ifade etmektedir. Taberî, Allah tarafından belirlenen bu ecellerden nelerin kastedildiği hususuna şu rivâyetleri zikrederek açıklık getirmektedir: “ Hasanü'l-Basrî, Katâde ve Dehhâk'a göre ثُمَّ قَضَى وَأَجَلَ مُسَمًّى عِنْدَهُ ifadesinden maksat, kulun yaratılmasıyla ölmesi arasındaki eceldir. وَأَجَلَ مُسَمًّى عِنْدَهُ ifadesinden maksat ise kulun ölümünden sonra dirilmesine kadar devam eden süredir. İbn 'Abbâs, Mücâhid, Katâde, Hasanü'l-Basrî, İkrime ve Süddî'den nakledilen görüşe göre ise ثُمَّ قَضَى أَجَلًا ifadesinden maksat, dünya hayatında yaşanan süredir. وَأَجَلَ مُسَمًّى عِنْدَهُ ifadesinden maksat ise ahiret, kıyamet günü ya da yeniden dirilişe ilişkin bir ecel, süredir. İbn 'Abbâs'tan nakledilen başka bir görüşe göre ثُمَّ قَضَى أَجَلًا ifadesiyle kastedilen uykudur. Kişi uyuduğunda ruhu ondan çıkar, uyandığında ise tekrar ona döner. وَأَجَلَ مُسَمًّى عِنْدَهُ ifadesiyle anlatılmak istenen ise insanın ölüm zamanıdır. Diğer taraftan İbn-i Vehb'den gelen rivâyete göre de ثُمَّ قَضَى أَجَلًا ifadesinden

³⁴³ İbn 'Abbâs, *a.g.e.*, s. 128.

maksat Allah'ın insanları Âdem'in neslinden vâd edip onlardan, imân edeceklerine ilişkin söz alınmasıdır. وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ifadesiyle kastedilen ise dünya hayatıdır.”

Taberî tüm bu rivayetleri aktardıktan sonra ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا ifadesindeki أَجَلْ kelimesinden dünya hayatındaki yaşam süresinin; وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ifadesindeki أَجَلْ kelimesinden de Allah katında ma‘lûm olan, (ahiretteki) yeniden dirilişe ilişkin sürenin anlaşılmasının daha doğru olacağını söylemektedir.³⁴⁴

İbn ‘Atıyye, ayetin هو الذين خلقكم من طين “Sizi çamurdan yaratan O’dur.” kısmını (insan neslinin devamını sağlayan) *nutfenin aslının çamur olduğu, Allah c.c.’in çamuru, nutfeye dönüştürdüğü* şeklindeki rivâyeti zikrederek izâh etmektedir. İbn ‘Atıyye, ecelin takdîr edilmesi, belirlenmesi sadedinde ayette geçen iki أَجَلْ kelimesine -Taberî’nin naklettiği üzere- müfessirlerin çeşitli izâhlar getirdiğini zikretmektedir.³⁴⁵

Zıt anlamlısı عاجل olan أَجَلْ kelimesinin, aslı itibarıyla *te’hir etmek, geciktirmek* anlamına geldiğini ifade eden F. Râzî, kelimenin Arap dilinde *vadesi / süresi sona ermek üzere belirlenmiş vakit* anlamında kullanıldığını söylemektedir. F. Râzî’ye göre insanın eceli; *sona ermek üzere insan ömrü için belirlenen vakit* anlamındadır. Borcun eceli ise *ertelenmiş olduğu zamanın sona erdiği an* demektir. Buna göre F. Râzî, ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا ifadesinin; “Allah c.c herkesin ölümü için belli bir vakit belirlemiştir.” anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. F. Râzî’ye göre Allah’ın bu belirlenmesi / takdîri; ölümü, o vakitte gerçekleştirmeyi dilemesiyle ilintilidir ki, bu ayetin bir benzeri ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ “Sonra siz bunun ardından kesinlikle

³⁴⁴ Taberî, *a.g.e.*, IX, 150-154.

³⁴⁵ İbn ‘Atıyye, *a.g.e.*, s. 601-602.

öleceksiniz. ” şeklinde 23. Mü'minun. Sûresi 15. ayette geçmektedir. Diğer taraftan F. Râzî, 6. En'âm Sûresi 2. ayette iki defa أَجَلَ kelimesinin geçmesinin, her insan için iki ecelin belirlendiğine delâlet ettiğini ifade etmekte ve müfessirlerin اجل kelimesinin anlam içeriğine ilişkin getirdikleri -bir kısmı daha önce zikredilen görüşleri de ihtiva eden- izâhları şöyle sıralamaktadır.

1- Ayette, ثُمَّ قَضَى أَجَلًا “Sonra ölüm (ecel) zamanını takdir edendir.”

ifadesiyle anlatılmak istenen, gelip geçmiş olan insanların ecelleridir; وَأَجَلَ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ifadesiyle anlatılmak istenen ise, hayatta olanların ecelleridir ki O, bu eceli, onlar için belirlemiş, tahsis etmiştir.

2- Ecelin, وَأَجَلَ مُّسَمًّى عِنْدَهُ / Allah katında belirlenmiş, malûm olması; geçmiş varlıkların öldükleri zaman, artık ecellerinin belirlenmiş hâle gelmesindendir. Hayatta olanlara gelince onlar henüz ölmedikleri için onların ecelleri malûm değildir. İşte bu sebeple Allah c.c. وَأَجَلَ مُّسَمًّى عِنْدَهُ buyurmuştur.

3- Ayetteki birinci ecel, ölüm vaktidir. Allah katında malûm olan ecel ise, kıyametin kopacağı vakittir. Çünkü âhiretteki hayatların müddetinin bir nihyeti ve sonu yoktur. Allah'ın dışında da hiç kimse de bu ecelin niteliğini bilemez.

4- Birinci ecel, yaratılış ile ölüm arasındaki zamandır. İkinci ecel ise, ölüm ile dirilme arasındaki zamandır ki buna “Berzah Âlemi” denilir.

5- Birinci ecel uykudur. İkinci ecel ise ölümdür.

6- Birinci ecel, herkesin kendi ömründen geçirdiği müddettir. İkinci ecel ise, herkesin ömründen geriye kalan süredir.

7- İslâm hükemâsına göre her insanın iki eceli vardır: Birincisi, normal / *tabii eceller*; ikincisi de (normal olmayıp, beklenmedik olaylar neticesinde ortaya çıkan) *ihtirâmî eceller*'dir. Tabî olan eceller; insanın bünyesi itibarıyla harici etkilerden korunarak; *falanca vakte kadar ömrü sürebilirdi* şeklinde insanın normal yaşam süresini ifade eden ecellerdir. *İhtirâmî eceller* ise boğulma, yanma, zehirli

haşerâtın sokması ve insanı âciz bırakan benzeri durumlarda olduğu gibi (insan vücudunun sağlığıyla ilgili dâhilî sorunların dışında) herhangi bir haricî sebepten ötürü ortaya çıkan ecellerdir. Buna göre ayetteki, وَأَجَلَ مَُسْمًى عِنْدَهُ, “Onun katında belirlenmiş bir ecel...” ifadesi, “O'nun katında malûm olan ya da Levh-i Mahfûz'da zikredilen bir ecel” mânâsındadır.

F. Râzî, وَأَجَلَ مَُسْمًى عِنْدَهُ ifadesinde أَجَلَ kelimesinin, sıfatı durumundaki مَُسْمًى kelimesiyle birlikte kullanıldığı için marifelik kazandığını, bu yüzden de zarf olan عِنْدَهُ lafzıyla -takdimi vâcib olduğu halde- yer değiştirmediğini ifade etmektedir. Ayrıca F. Râzî, ayetin son kısmındaki تَمَتُّوْنَ تُمْ أَتُمْ تَمَتُّوْنَ ibâresinde yer alan تَمَتُّوْنَ fiilinin şekk / şüphe etmek anlamında kullanıldığını belirtmektedir.³⁴⁶

Ebu's -Suûd, تُمْ قَضَى أَجَلًا ifadesinde geçen KDY köklü türevin takdir etmek ya da yazmak anlamında kullanıldığı ifade ederek ayette iki kez geçen أَجَلَ kelimesinin, anlaşılması sadedinde İbn ‘Abbâs’tan şu rivayeti aktarmaktadır: “Allah her bir insan için iki ecel takdir etmiş / belirlemiştir. Birincisi kişinin doğumundan ölümüne kadar süreyi içine alan ecel, ikincisi ise kişinin ölümünden dirilişine kadar süreyi içine alan eceldir. Kişi eğer iyiliksever, muttakî, sıla-ı rahime önem veren biri ise onun (ölüp) dirilinceye kadar dünyadaki yaşam süresi / ömrü attırılır, uzatılır. Kişi eğer günahkâr, sıla-ı rahim’i kesen bir kimse ise onun da (ölüp) dirilinceye kadar dünyadaki yaşam süresi / ömrü azaltılır, kısaltılır.” Ebu's Suûd, bu rivayette ecele ilgili yapılan tesbiti, 19. Fâtır Sûresi 35. ayette “....Ömrü uzatılan, ya da ömrü kısaltılan hiç kimse yoktur

³⁴⁶ F. Râzî, a.g.e., XII, 161-163.

ki, [durumları ile ilgili bilgi] bir kitapta bulunmasın. Bu, kuşkusuz, Allah'a çok kolaydır.” şeklindeki anlam içeriğiyle birlikte değerlendirmektedir.³⁴⁷

Âlûsî de *ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا* ibâresinde yer alan *KDY* köklü türevin *takdîr etmek* ya da *yazmak* anlamında kullanıldığını söylemektedir. Âlûsî'ye göre ayette geçen *ثُمَّ* kelimesi, Allah c.c.'in insanı çamurdan yaratmasını ve sonrasında ecel belirlemesinin anlatımındaki tertîbi, sıralanışı gösterir, yoksa zamansal / kronolojik bir anlam ifade etmez. Ancak Âlûsî, ayetin zâhirinden hareketle burada kronolojik bir sıralanışın olduğunu ifade edenlerin de bulunduğunu zikretmektedir. Buna göre ayette geçen *KDY* köklü türevin *takdîr etmek* ya da *yazmak* şeklindeki karşılığıyla anlatılmak istenen, meleklerin bildiği ve -aşağıda hadîs-i şerîfte bildirildiği üzere- yazdığı şeylerdir: “Sizden herhangi birinizin anne karnında yaratılışı şu şekilde tertip edilir: Nutfe (sperma), (anne rahminde) kırk gün bulunur. Sonra kırk gün içinde alaka (embriyo) haline gelir. Sonra, yine bir o kadar zaman içinde mudğa (yapısı belli belirsiz bir et parçası) haline gelir. Sonra ona bir melek gönderilir ve melek ona ruh üfler. Sonra da bu meleğe şu dört şeyi; *Anne rahminde bulunan insanın rızkını, ecelini, işini ve saîd ya da şakî olacağını* yazması emredilir.”³⁴⁸

Elmalılı ayette geçen *KDY* kökünün *takdîr etmek* (belirlemek, tayin etmek) anlamına işaret ederek, *ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا* ifadesiyle Allah'ın her dünyaya gelene ölümüne kadar bire ecel, vakit tayin ettiğini, her eceli yetenin (gelenin) de ölmesinin açık olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan Elmalılı, *وَأَجَلَ مُّسَمًّى عِنْدَهُ* ifadesiyle de Allah'ın katında başka takdîr edilmiş ve isimlendirilmiş bir ecel, bir ecel-i

³⁴⁷ Ebu's -Suûd, *a.g.e.*, II, 164-165.

³⁴⁸ Âlûsî, *a.g.e.*, VII, 87.

müsemmânın olduğunu, bunun da bu dünya hayatındaki güzel-çirkin bütün fiillerin ölümden sonra sorumluluk vakti, yani saat ve kıyametin eceli, ya da ölümden sonra dirilmenin eceli şeklinde anlaşılabilceğini söylemektedir. Elmalılı ayetin son kısmında geçen **ثُمَّ أَنْتُمْ تُمِتُّوْنَ** ibaresiyle ilgili olarak da şu izahı yapmaktadır: ³⁴⁹

“ Sonra, Ey kâfirler siz tutar şek ve tereddüt edersiniz ha! Yani Allah Teâlâ'nın sizi ve sizin ilk maddenize varıncaya kadar bütün asıllarınızı yaratan yaratıcı ve size takdîr ve hükmettiği ecel gelinceye kadar hayatınızı veren bir hayat verici kâdir olduğu, nefsinizdeki görülen eserlerle sabit ve muhakkak. Ve böyle maddeler yaratmaya ve onlarda hayatlar icâd etmeye ve sonra bu hayatı dilediği ecele kadar sürekli kılmaya gücü yeten yaratıcı Allah'ın, bu yaratma ve diriltmeyi bir daha yapmaya kudreti öncelikle belli bulunduğu halde, siz kalkar Allah'ın kudretinden şüphe eder, niteliğini kavrayıp anlayamadığınız şeylerden dolayı, Allah katında tayin ve takdîr edilmiş olan bu ecel-i müsemmâda, bu sorumluluk günü hakkında şüpheler, tereddütler çıkarır, Allah'a küfürler eder, kendinizi yahut göğ'e veya yere mensûb yaratıkları Allah'a denk tutarsınız öyle mi?”

Müfessirlerin 6. En'âm Sûresi 2. ayete ve ayette geçen *KDY* köklü türevin kullanımına ilişkin getirdikleri izâhlar bu şekildedir. Söz konusu türevin (**ثُمَّ قَضَىٰ** ... **أَجَلًا**) geçtiği ayete Türkçe çevirilerde de şu karşılıklar verilmektedir:

Elmalılı: “Sizi çamurdan yaratan, sonra size bir *ecel takdîr eden* O'dur. Tayin edilen bir ecel de (kıyamet zamanı) O'nun katındadır. Sonra bir de şüphe ediyorsunuz.”

³⁴⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, III, 384, 385, 387.

Ateş: “ O, sizi çamurdan yaratıp, sonra (da hayâtınıza) **bir süre koymuştur**. (Kâfirlerin cezâlandırılması için) Belirli bir süre de kendi katındadır. Böyle iken, siz hâlâ kuşkulaniyorsunuz."

Kazıcı-Taylan: “ Sizi topraktan o yarattı. Sonra size bir **ecel takdir etti**. Ecel-i müsemmâ (malûm bir ecel) O’nun katındadır. Sonra da hâlâ şekk ve şüphe edersiniz.”

Bulaç: “ Sizi çamurdan yaratan, sonra bir **ecel belirleyen** O'dur. Adı konulmuş ecel, O'nun katındadır. Sonra siz (yine) kuşkuya kapılıyorsunuz.”

D.Vakfı: “ Sizi bir çamurdan yaratan, sonra **ölüm zamanını takdir eden** ancak O'dur. Bir de O'nun katında muayyen bir ecel (kıyamet günü) vardır. Siz hâlâ şüphe ediyorsunuz.”

Öztürk: “ Sizi bir balçıktan yaratmış olan O'dur. Sonra hüküm verip bir **süre belirlemiştir**. Belirlenmiş başka bir süre de onun katındadır. Bütün bunlardan sonra siz hâlâ kuşkulanıp duruyorsunuz.”

Esed: “ Odur sizi balçıktan yaratan ve sonra (sizin için) bir **ömür tayin eden**, (yalnızca) Onun bildiği bir ömür. Ama hâlâ şüphe edip duruyorsunuz.”

Diyanet: “ O öyle bir Rab’dır ki, sizi çamurdan yaratmış, sonra (her birinize) bir **ecel tayin etmiştir**. (Kıyametin kopması için) belirlenmiş bir ecel de O’nun katındadır. Siz ise hâlâ şüphe ediyorsunuz.”

Döndüren: “ Sizi çamurdan yaratan O’dur. Sonra bir **süre belirledi**. O’nun katında belirli olan bir süre. Durum bu iken, yine de kuşkulaniyorsunuz! ”

Hamidullah: “ Sizi çamurdan yaratan O’dur. Sonra bir **süre belirledi**. O’nun katında belirlenmiş bir süre. Öyleyken, yine de kuşkulaniyorsunuz! ”

Akdemir: “ Sizi çamurdan yaratmış ve sonra da size bir *ecel takdir etmiş olan* da O’dur; ancak O’nun katında belirlenmiş olan bir [başka] ecel de vardır. ...yine de [O’nun gücü hakkında] kuşkuyla düşmekten kendinizi alamamaktasınız.”

İslamoğlu: “ O’dur sizi balçıktan yaratan, sonra bir *ömür tayin eden*, yalnızca O’nun bildiği bir ömür. Fakat hâlâ tereddüt içinde bocalıyorsunuz.”

Görülmektedir ki, yukarıda incelediğimiz Kur’ân çevirilerinde 6. En’am Sûresi 2. ayette geçen *KDY* köklü türev, mütercimler tarafından -bazı farklarla birlikte- birbirine yakın karşılıklarla tercüme edilmiştir. Verilen karşılıklardaki farklar; *أَجَلَ* kelimesi ve *KDY* kökünün Türkçe’ye aktarımında tercih edilen eşanlamlı kelimelerin kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır ki, bu da ayetin anlamsal bütünlüğü açısından herhangi sorun teşkil etmemektedir. Dolayısıyla sözkonusu ayette geçen *KDY* köküne mütercimler tarafından verilen karşılıkların, kökün kullanıldığı bağlamla örtüştüğünü söylemek mümkündür.

Böylece bu anlam grubunda yer alan *KDY* köklü türevin incelemesi sona ermiştir. Şimdi *KDY* kökünün *Yaratmak* anlamında kullanıldığı bir sonraki kısma gelinmiştir.

2.2.8. *KDY* Kökünün [Allah]Yaratmak anlamında Kullanımı:

KDY kökü, Kur’ân’da *Yaratmak* anlamında 41. Fussilet 12. ayette geçmektedir.³⁵⁰ Kökünün bu anlamıyla kullanımında fâil Allah c.c.’dir. Dolayısıyla kökün *yaratmak*, *vâr etmek* anlamında kullanımının Allah için geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

³⁵⁰ *KDY* köklü türevin Türkçe çevirisi ayrıca tezin sonunda 204. sayfada verilmektedir.

KDY kökü, fâilinin Allah olmadığı kullanımlarında, *yaratmak* anlamıyla değil de Ebu Züeyb'in şiirindeki şu beyitte; “وَعَلَيْهِمَا مَسْرُودَتَانِ قَضَاهُمَا ... دَاوُدُ أَوْ صَنَعَ السَّوَابِغِ نُبُعُ” “Üzerlerinde iki zırh vardır ki, Davut onları sağlam yapmıştır...” geçtiği üzere bir şeyi yapmak, sağlam yapmak ya da sanatkârâne yapmak şeklinde anlaşılabilir. ³⁵¹ Şimdi kökün *yaratmak* anlamında kullanıldığı aşağıdaki ayetin incelemesine geçebiliriz.

41. Fussilet 12. Ayet:

فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

“ Böylece O, onları, iki evrede, yedi gök olarak *yaratmış* ve her göğe kendi işini esinlemiştir. Biz, en yakın göğü kandillerle süslemiş ve onu koruma [altına almıştık]. İşte bu, çok güçlü, çok bilen [Allah]’ın düzenlemesidir.” 41/12

41. Fussilet sûresine Kur’ân-ı Kerîm’in üstün vasıfları açıklanarak başlanmıştır. Sonrasında müşriklerin Kur’ân-ı Kerîm’e karşı -onu anlamsal boyutta dinlememeleriyle- takındıkları tavır haber verilmektedir. Sûrenin daha sonraki ayetlerinde Hz. Peygamberin sadece bir elçi olduğu ve kendisine Allah’ın tek olduğunun vahyedildiği bildirilerek, müşriklerden Kur’ân’a yönelmeleri, Allah’tan bağışlanma dilemeleri istenmektedir. Ardından Allah’a ortak koşan müşrikler ikâz edilerek, imânî ve amelî bakımdan içine düştikleri yanlışlıklar ve çıkmazlara işaret edilmektedir. Diğer taraftan inanıp iyi işler yapanlara, bu davranışları karşılığında Allah katında bitmez tükenmez karşılıklar verileceği hatırlatılmaktadır. Sûrenin ilk sekiz ayetinde Allah c.c’a tevhîd inancı çerçevesinde inanılması emredildikten sonra, 9-12. ayetlerinde de O’nun varlığını gösteren deliller sunulmaktadır. Bu deliller,

³⁵¹ Kurtubî, a.g.e., XVIII, 398.

O'nun yeryüzünü ve gökleri vâ etmesindeki kudret ve kemâlini göstermektedir. Dolayısıyla bu ayetlerde vurgulanan gerçekliklerle müşriklere; “ Kendisinde böylesi özellikler bulunan bir varlığa nasıl ortak koşarsınız ” denilerek, tapmakta oldukları putların ne kadar âciz olduğu, aklî delillerle anlatılmaktadır. Müfessirler söz konusu ayete ve ayette geçen *KDY* köklü türevin kullanımına ilişkin şu izâhları getirmektedirler:

İbn ‘Abbâs, ayette geçen *KDY* köklü türevin *yaratmak* anlamında kullanıldığını ifade ederken, *فِي يَوْمَيْنِ* ibâresindeki gün kavramını, uzunluğu bin sene olan süre şeklinde açıklamaktadır.³⁵²

Taberî, *فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ* ifadesinin *Allah, iki günde onları yedi kat gök olarak yaratılmasını bitirdi, tamamladı* (yani onların iki günde, yedi kat gök olarak yarattı) anlamına geldiğini söylemektedir.³⁵³

Zemahşerî, *فَقَضَاهُنَّ* ibâresindeki *هُنَّ* zamirinin, ya daha önce geçen *السماء* kelimesine ya da *فَقَضَاهُنَّ* ifadesinden sonra geçen *سَبْعَ سَمَوَاتٍ* ifadesine râcî olabileceğini ifade etmektedir. Zemahşerî *فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ* ifadesinin açıklanması noktasında, Allah'ın gökleri ve içinde bulunanları iki günde *yarattığını*, söz konusu bu iki günün de Perşembe ve Cuma olduğunu zikretmektedir.³⁵⁴

Dâmeğânî, *KDY* köklü kelimelerin Kur’ân’da hangi anlamlarda kullanıldıklarına ilişkin yaptığı tespit, söz konusu ayette (*فَقَضَاهُنَّ* ifadesinde) geçen türevin *yaratmak* anlamına geldiğini ifade etmektedir.³⁵⁵ Diğer taraftan İbn ‘Atıyye,

³⁵² İbn ‘Abbâs, *a.g.e.*, s. 478.

³⁵³ Taberî, *a.g.e.*, XX, 392.

³⁵⁴ Zemahşerî, *a.g.e.*, V, 372.

³⁵⁵ ed-Dâmeğânî, *a.g.e.*, s. 374.

sözü edilen ayette geçen türevin; bir şeyi yapmak, *vâr etmek* anlamı taşıdığını ifade etmektedir.³⁵⁶

İbn Cevzî de *KDY* köklü türevin (Allah'ın) semâyı, gökleri *yaratması* anlamına geldiğini söylemektedir. İbn Cevzî, Zemahşerî'nin işaret ettiği gibi *semânın yedi gök olarak iki günde yaratılması* ifadesindeki iki günün, perşembe ve cuma olduğu bilgisini, İbn 'Abbâs ve 'Abdullah b. Selâm'a dayanarak aktarmaktadır.³⁵⁷

F. Râzî ise *KDY* kökünün bir şeyi bitirmek, tamamlamak şeklindeki temel anlamından hareketle; *فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ* ifadesinin Allah'ın göğü yedi kat olarak iki günde tamamlayarak *vâr ettiğine* dikkat çekmektedir.³⁵⁸

Kurtubî de ayetin *فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ* kısmına, (Allah) onların iki günde / iki evrede yedi gök olarak yaratılmasını / var edilmesini tamamladı, bitirdi; onları muhkem kıldı şeklinde anlaşıldığını ifade etmektedir.³⁵⁹

Ebu's-Suûd ayetteki *فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ* ibâresinin, göğün (ilâhî irâdenin, simgesel bir anlatımla; yere ve göklere varlık sahnesine geliniz şeklindeki emri ve onların bu emre itaat ederek yanıt vermeleriyle) (yedi gök olarak) *vâr edilmesini* ifade eden bir açıklama, biçimsel bir anlatım olduğunu söylemektedir. Ebu's -Suûd'a göre burada anlatılmak istenen göklerin *vâr* edilmesi eylemi yani Allah c.c.'ın gökleri eşsiz bir şekilde yaratması ve göklerin (*vâr* edilme işinin) O'nun hikmeti gereğince tamamlanmış olmasıdır.³⁶⁰

³⁵⁶ İbn 'Atıyye, *a.g.e.*, s. 1648.

³⁵⁷ İbn Cevzî, *a.g.e.*, VII, 245-246.

³⁵⁸ F. Râzî, *a.g.e.*, XXVII, 108.

³⁵⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 398.

³⁶⁰ Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, V, 36.

Âlûsî de ayetin *فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ* kısmını hemen hemen aynı lafızlarla açıklamakta ve burada geçen *KDY* köklü türevin *yaratmak* anlamında kullanıldığına işaret etmektedir.³⁶¹

İbn Âşûr'a göre de *فَقَضَاهُنَّ* ifadesinde geçen *KDY* köklü türev; eşsiz bir şekilde *vâr etmek*, *yaratmak* anlamına gelmektedir. Zirâ bu oluş, bir şeyin hükmedilerek bitirilmesi şeklinde gerçekleşir ki o da icâd edebilme ve hızlilik (yeteneğini) gerekli kılar.³⁶² Bu da Allah için geçerli olan bir husûsiyettir.

Müfessirlerin 41. Fussilet suresi 12.ayetteki *KDY* köklü türevin kullanımına ilişkin getirdikleri izâhlar bu şekildedir. Şimdi de bu türevin hangi karşılıklarla Türkçe çevirilerde yer aldığına bakalım:

Elmalılı: “ Böylece Allah onları iki günde yedi gök olmak üzere **yerine koydu**. Her göğe kendi işini bildirdi. Biz en yakın göğü kandillerle süsledik ve koruduk. İşte bu çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdîridir.”

Ateş: “ Böylece onları, iki günde yedi gök **yaptı** ve her göğe emrini (kanunlarını) vahyetti. Biz, en yakın göğü lambalarla ve koruma ile (koruyucu güçlerle) donattık. İşte bu, o güçlü, bilen (Allâh)ın takdîridir.”

Kazıcı-Taylan: “ Böylece iki günde yedi gök olarak **tamamlayıp** her göğe vazifesini vahyetti. Ve dünya göğünü de kandillerşe donattık. Onu(şeytanlardan ve afetlerden) koruduk. İşte bu, Gâlib, Kâdir ve Âlîm olan Allah'ın takdîridir.”

Bulaç: “Böylece onları iki gün içinde yedi gök olarak **tamamladı** ve her bir göğe emrini vahyetti. Biz dünya göğünü de kandillerle süsleyip donattık ve bir koruma (altına aldık). İşte bu, üstün ve güçlü olan, bilen (Allah)'ın takdîridir.”

³⁶¹ Âlûsî, *a.g.e.*, XXIV, 103.

³⁶² İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIV, 248.

D.Vakfı: “ Böylece onları, iki günde yedi gök olarak **yarattı** ve her göğe görevini vahyetti. Ve biz, yakın semâyı kandillerle donattık, bozulmaktan da koruduk. İşte bu, azîz, alîm Allah'ın takdîridir.”

Öztürk: “ Böylece onları, iki günde yedi gök halinde **takdîr edip** her göğe kendi iş ve oluşunu vahyetti. Ve biz, arza en yakın göğü kandillerle ve bir korumayla donattık. İşler bunlar Azîz ve Alîm olanın takdîridir.”

Esed: “ Ve onları iki evrede yedi gök olarak **yarattı**, her göğe kendi işlevini yükledi. Biz, yere en yakın olan gökleri ışıklarla süsledik. Ve onları emniyetli kıldık: İşte bu, Kudret Sahibi ve Her şeyi Bilen'in takdîridir.”

Diyanet: “ Böylece onları, iki günde (iki evrede) yedi gök olarak **yarattı** ve her göğe kendi işini bildirdi. En yakın göğü kandillerle süsledik ve onu koruduk. İşte bu, mutlak güç sahibi ve hakkıyla bilen Allah'ın takdîridir. ”

Döndüren: “ Böylece onları, iki günde yedi gök olarak **yarattı** ve her göğe kendi işini bildirdi. Biz en yakın göğü kandillerle donattık, bozulmaktan da koruduk. İşte bu çok güçlü, her şeyi bilen Allah'ın takdîridir.”

Hamidullah: “ Böylece onları, iki günde, yedi gök olarak **kararlaştırdı** ve her göğün işini, kendisine vahyetti. Biz, en yakın göğü, kandillerle ve bir korumayla donattık. İşte böyledir, O güçlü olan ve bilen belirlemesi! ”

Akdemir: “ Böylece O, onları, iki evrede, yedi gök olarak **yaratmış** ve her göğe kendi işini esinlemiştir. Biz, en yakın göğü kandillerle süslemiş ve onu koruma [altına almıştık]. İşte bu, çok güçlü, çok bilen [Allah]'ın düzenlemesidir.”

İslamoğlu: “ Üstelik onları iki aşamada yedi gök olarak **vâr etti**, her bir göğe kendi görev yasasını yükledi. Nihayet Biz en yakın göğü ışıklarla süsledik ve bir

güvenlik sistemi oluşturduk: İşte bu her şeyi bilen, her işi mükemmel olan Allah'ın takdîridir.”

Yukarıda incelediğimiz Kur'ân çevirilerinde 41. Fussilet Sûresi 12 ayette geçen *KDY* köklü türev: *yaratmak*, *vâr etmek*; *yapmak*; *kararlaştırmak*; *tamamlamak*; *takdîr etmek* ve *yerine koymak* karşılıklarıyla Türkçeye aktarılmıştır. Mütercimlerin pek çoğu tarafından *yaratmak* / *vâr etmek* karşılığı ile tercüme edilen *KDY* köklü türeve Ateş, *yapmak*; Hamidulllah *kararlaştırmak*; Bulaç ve Kazıcı-Taylan, *tamamlamak*; Öztürk ise *takdîr etmek* karşılığı vermiştir. Söz konusu türev için *yaratmak* karşılığının dışında tercih edilen karşılıklar (Elmalılı hariç), *KDY* kökünün anlam yelpazesinde mevcuttur. Fakat biz, söz konusu türevin -geçtiği ayetteki mânâ akışını da dikkate alarak- ayetin bütünlüğünün anlaşılması noktasında kârinin zihnindeki anlamsal karşılığının, mevcûdâtın varlık sahnesine çıkarılmasını ifade eden bir gösterge olduğu için mütercimlerin çoğu gibi *yaratmak* / *vâr etmek* mânâları ile karşılanmasının isâbetli olacağını düşünmekteyiz.

Böylece bu anlam grubunda yer alan *KDY* köklü türevin incelemesi sona ermiştir. Şimdi *KDY* kökünün *Emretmek* anlamında kullanıldığı bir sonraki kısma gelinmiştir.

2.2.9. *KDY* Kökünün Emretmek Anlamında Kullanımı:

KDY kökü Kur'ân'da *Emretmek* anlamında 17. İsrâ Sûresi 23. ayette geçmektedir.³⁶³ *KDY* kökünün bu anlamıyla kullanımında fâil Allah c.c.'dir. Dolayısıyla kökün Kur'ân-ı Kerîm'de *emretmek* anlamıyla kullanımının Allah için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. *KDY* kökünün sözü edilen anlamında kullanıldığı ayetin incelemesi aşağıdadır:

³⁶³ *KDY* köklü türevin Türkçe çevirisi ayrıca tezin sonunda 204. sayfada verilmektedir.

17. İsrâ 23. Ayet:

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا

وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

“ Rabbin, sadece Kendisine ibadet etmenizi ve anne ve babınıza iyilikte [bulunmanızı] **emretmektedir**. Eğer anne ve babanızdan biri ya da her ikisi birlikte senin yanında yaşlanacak olursa, sakın onlara: “Öf!” bile deme ve onları azarlama; ama onlara güzel söz söyle! ” 17/23

17. İsrâ Sûresi 22-39. ayetlerde islâm dinin, insan yaşamının tümünü kapsamasını hedeflediği temel ilkeler ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla dînî ve ahlâkî sorumluluklarını sıralandığı bu ilkeler istikâmetinde hayatın dizayn edilmesi istenmektedir. Ayetlerde sözü edilen bu ilkelerin ilki, sûrenin 22. ayetinde; Allah’ın bir / tek olarak tanınması ve O’na, öylece inanılması, başka ilâhların O’na eş koşulmamasıdır. Aksi takdirde insan kendini, Allah katında kınanmış ve yalnız başına terk edilmiş, sahipsiz biri olarak bulması kaçınılmazdır. Terk edilmişlik ya da sahipsizliği, insanın içine düştüğü herhangi olumsuz bir durumla mukayese etmek mümkün değildir. Çünkü insan artık kendini koruyup kollayacak olan Allah’la olan irtibatını O’na şirk koşarak kesmiştir.

Sûrenin 23. ayetinde ise Allah c.c, Hz. Peygamber’in şahsında bütün insanlığa hitaben; kulluğun sadece kendine yapılmasını emir buyurduğunu açık ve kesin bir ifadeyle -gâib sîğasında- bildirmektedir. Bu manifestodan hemen sonra, Allah ana babaya iyilik etmeyi emir buyurmuştur. Ayette Allah'a kullukla, ana babaya iyilik yan yana anılmış, kişinin ana babaya karşı olan sorumluluklarını yerine getirmesi güçlü bir şekilde vurgulanmıştır.

Müfessirlerin söz konusu ayete ve ayette geçen *KDY* köklü türevin kullanılışına ilişkin getirdikleri izâhlar şöyledir:

İbn ‘Abbâs, ayette yer alan *KDY* köklü türevin *emretmek* anlamı taşıdığını ifade etmektedir. İbn ‘Abbâs ayeti şöyle açıklamaktadır: “ Rabbın kendisinin bir tek olduğuna iman ederek O’na kulluk etmenizi, ana-babaya da hürmetkâr, nâzik davranmanızı emretmektedir. Anne-babanın ikisinden biri ya da her ikisi senin yanında yaşlanırsa, onlara kötü, çirkin söz söyleme. Konuşmada da onlara karşı kabalaşma. Onlara (mülâyim bir edâ ile) güzel, hoş söz söyle.”³⁶⁴

Taberî’ye göre ayette geçen... *وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ* ifadesi; “Ey Muhammed! Rabbın sadece kendisine kulluk etmenizi emretmek suretiyle hüküm verdi. Çünkü O’nun dışındaki başka varlıklara kulluk edilmesi uygun olmaz” şeklinde anlaşılmaktadır. Taberî, *وَقَضَىٰ رَبُّكَ* ibâresinde yer alan *KDY* köklü türevin *emretmek* anlamında kullanıldığına ilişkin farklı rivâyetler bulunduğunu zikretmektedir. ‘Abbâs’dan gelen rivâyete göre *KDY* köklü türev *emretmek* anlamındadır. Katâde de ayette geçen türevin *emretmek* mânâsına geldiğini rivâyet etmektedir. Diğer taraftan Mücâhid, söz konusu türevin *أَوْصَىٰ* vasiyet etmek / emretmek anlamı taşıdığını ifade etmektedir. İbn Zeyd’e göre de bu ayette geçen *KDY* köklü türev *emretmek* anlamında kullanılmıştır. Taberî yukarıdaki rivayetlerin neticede hepsinin de aynı anlamı (*emretmek*) ifade ettiğini söylemektedir. Ayrıca Taberî, ayetin *وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ* kısmında geçen *KDY* köklü türevin *emretmek* anlamına geldiğini direkt ifade etmezken, *وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا* ifadesini açıklarken; -daha önce geçen *قَضَىٰ* fiiline atıfta

³⁶⁴ İbn ‘Abbâs, *a.g.e.*, s. 284.

bulunarak- “ (Allah c.c.) ana-babanıza da iyilikle davranmayı emretti.” demektedir.³⁶⁵

İbn Ebî Hâtim, وَقَضَى رَبُّكَ ifadesi için İbn ‘Abbâs’dan; “ Bu buyruk aslında وَقَضَى رَبُّكَ şeklinde olup, iki vav'dan birisi (diğerine) bitiştigi için وَقَضَى رَبُّكَ diye okunmuştur. Eğer buradan Allah'ın takdîri şeklinde bir anlam çıkarılmış olsaydı, hiç bir kimsenin Allah'a şirk koşmaması gerekirdi.” şeklinde rivâyeti zikretmektedir. İbn Ebî Hâtim, İbn ‘Abbâs 'ın böyle bir sözü söylemiş olduğunu kabul etmemekte ve şöyle demektedir: “Biz bu görüşü kabul edecek olursak, zındıklar, inkârcılar mushafımız hakkında ileri geri konuşacaklardır.”³⁶⁶ İbn Ebî Hâtim'in bu ifadesiyle ayette geçen *KDY* köklü türevin -İbn ‘Abbâs’a dayandırılan rivâyet istikâmetinde- takdîr etmek, planlamak vb. anlamlar taşımadığı noktasında bir vurgu yapmak istediği anlaşılmaktadır. Aslında ayette geçen söz konusu *KDY* köklü türev (وَوَصَى / وَقَضَى) -hangi şekilde okunursa okunsun- neticede bağlamı itibariyle *emretmek* anlamını taşıdığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla ayetin وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ kısmından; Allah c.c.'ın sadece kendisine ibadet edilmesini ve anne babaya iyilikle muamele yapılmasını emrettiği anlaşılmaktadır.

Bağavî, وَقَضَى رَبُّكَ ifadesini; İbn ‘Abbâs, Katâde vd. müfessirlerin *emretmek* şeklinde anlamlandırdıklarına işaret etmektedir. Bağavî, Er-Rabî‘ b. Enes'in söz konusu türeve “Rabbin zorunlu kıldı, yükümlü tuttu.” anlamı verdiğini naklederken, daha önce Taberî tarafından zikredildiği üzere, Mücâhid'in türevi, *emretmek* şeklinde de anlamlandırılabilen *VSY* köklü أَوْصَى kelimesiyle izâh ettiğini zikretmektedir.

³⁶⁵ Taberî, *a.g.e.*, XIV, 108.

³⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VII, 2323.

Bağavî, ayetin وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا kısmına Saîd b. el-Müseyyeb'den nakille; “ Ezik ve mahçûp bir kölenin, kaba ve sert efendisine karşı söyleminde takındığı tavra benzer bir şekilde, o ikisine (anne-babaya) güzel, yumuşak (onların kalbini kırmayan, incitmeyen) söz söyle,” şeklinde bir izâh getirmektedir.³⁶⁷

Zemahşerî, ayetin *KDY* köklü türevin geçtiği إِلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ kısmını; “Allah sadece kendine kulluk edilmesini, (katında) kararlaştırılmış (ilâhî) bir buyruk olarak emretti.” şeklinde açıklamaktadır. Zemahşerî, لَا تَعْبُدُوا ibaresindeki أن edatının, لَا تَعْبُدُوا ifadesinin *nehy* oluşunu açıklamakta olduğunu belirtmektedir.³⁶⁸

İbn ‘Atıyye, bu ayette *KDY* köklü türevin; *emretmek* / mecbur etmek / zorunlu kılmak ya da yükümlü tutmak anlamında kullanıldığına ilişkin bir takım görüşler bulunduğunu belirtmekle birlikte kendisi bu ayette söz konusu türevin *emretmek* anlamına geldiğini söylemektedir. İbn ‘Atıyye, وَالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ifadesindeki و harfinin أَمَرَ الله بالوالدين ifadesinin, وَالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ifadesinin, وَقَضَى رَبُّكَ ifadesine ma‘tûf olduğunu, dolayısıyla da وَالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ifadesinin, / “Allah ana-babaya iyiliği emretti.” anlamına geldiğini söylemektedir. İbn ‘Atıyye ayette geçen تَعْبُدُوا ifadesindeki hitâbın, kıyamete kadar bütün insanları kapsadığını zikretmektedir.³⁶⁹

İbn Cevzî, وَقَضَى رَبُّكَ ifadesini, İbn ‘Abbâs’ın, İbn Ebî Talha’nın rivâyetine dayanarak أَمَرَ رَبُّكَ / “ Rabbin emretti.” şeklinde açıkladığını zikretmektedir. Cevzî, İbn

³⁶⁷ Bağavî, *a.g.e.*, s.739-740.

³⁶⁸ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 506.

³⁶⁹ İbn ‘Atıyye, *a.g.e.*, s.1136.

el-Enbârî'den nakille bu ayette *KDY* köklü türevin anlamının, vücûbdan öte, bir şeyin farziyyetine, emredildiğine delâlet ettiğini söylemektedir.³⁷⁰

F. Râzi'ye göre ayetin *وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِلَٰهًا* kısmında; insanın ibadetini Allah'a yapması, O'nun dışındaki varlıklara ibadet etmekten kaçınması dile getirilmektedir. F. Râzi, *KDY* kökünün *emretmek* anlamında kullanılışına bir takım açıklamalar yaparak işaret etmektedir. Şöyle ki, F. Râzi, burada *KDY* kökünün değiştirilme söz konusu olmayan kesin, kat'î hüküm anlamı ifade ettiğini, normalde birisinin başkasına bir şeyi emretmesinde *KDY* kökünün kullanılmadığını, ancak *KDY* kökünün bir şey hakkında kat'î olarak karara varıldığında, *emretmek* anlamına geldiğini söylemektedir. F. Râzi'ye göre aslında *KDY* kökü, Arapça'da, bir şeyi tamamlamak ve bitirmek mânâsıyla ilintilidir. F. Râzi'nin *KDY* köklü türevin değişik şekilde okunuşuna ilişkin -daha önce İbn Ebî Hâtim'in de naklettiği- rivayete pek olumlu bakmadığını şu ifadelerinden anlamaktayız:

“Meymûm b. Mehrân, İbn ‘Abbâs'ın bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Aslında bu ifade *ووصى* şeklindeydi; derken iki vâv'dan birisi sâd ile birleşti ve *وقضى* şeklinde okundu. Bu iş şayet, Allah'ın kazâ ve hükmüne dayansaydı, hiç kimse asla Allah'a isyan edemezdi. Çünkü Allah'ın kazâsının aksinin meydana gelmesi imkânsızdır.” Bunu İbn ‘Abbâs'tan, Dahhâk ve Saîd b. Cübeyr de rivayet etmiştir. Aynı zamanda İbn Mes'ûd ve Hz. ‘Ali'nin okuyuşu da böyledir. Bilinmelidir ki, bu (rivayet), doğruluktan çok uzaktır, çünkü böyle rivâyetler Kur'ân'ın başına bir tahrif ve tağyirin gelmesinin kapısını aralar. Bizim bunu câiz görmemiz, Kur'ân'a olan güveni ortadan kaldırır ve bu, Kur'ân'ı açık bir delil olmaktan çıkarır ki,

³⁷⁰ İbn Cevzî, *a.g.e.*, V, 21-22.

şüphesiz bu da dine karşı bir yıpratma faaliyetidir.”³⁷¹

Görülmektedir ki, aslında F. Râzi burada söz konusu rivayette belirtilen kıraat farklılığının, Kur’ân’ın bütünlüğüne ilişkin sıkıntılı bir duruma neden olabileceği noktasında endişelerini dile getirmektedir. Ancak İbn ‘Abbâs’ın ifadesinden anlaşılan da söz konusu ayette geçen *KDY* köküne kelamî anlamda yüklenen takdîr etmek, kaderini belirlemek şeklinde bir mânâ çıkarılmasının uygun olmayışının dile getirilişidir. Bu durumda her iki müfessirin farklı görüşler ortaya koyduğu düşünülmekle birlikte aslında müfessirlerin *KDY* köklü türeve *emretmek* anlamını verme noktasında birleştiğini söylemek yanlış olmaz. Çünkü daha önce naklettığımız üzere İbn ‘Abbâs, söz konusu türevin *emretmek* anlamında kullanıldığı ifade etmişti. Yine F. Râzi’nin de kökün bu anlamda kullanıldığına işaret eder mahiyette bir takım izâhlar getirdiğini yukarıda belirtmiştik.

F. Râzi’ye göre bu ayet, Allah’a ibadet etmenin vucûbiyyetine ve Allah’dan başkasına ibadet etmenin men edildiğine delâlet etmektedir. Çünkü ibadet, sonsuz ta‘zîmi içeren bir eylemin ifadesidir. Sonsuz ta‘zîm ise, ancak, sonsuz nimetleri bahşeden kimseye layıktır. Sonsuz nimetler bahşetmek ise, varlıkların yaratılması, onlara hayat, kudret, dünyevî ihtiras (arzular) ve akıl verilmesini ifade eder. Bütün bunları veren ise, Allah’tır, başkasının olmadığı delillerle sabittir. Bütün nimetleri veren Allah olunca şüphesiz ibadete lâayık olan da Allah’tır, başkası değildir. F. Râzî, ayetin *وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِلَٰهَ* kısmında, Allah’ın ilk önce kendisine kulluğu, peşinden de anne-babaya iyilik edilmesini emrettiğini belirtmektedir. F. Râzî, bu noktada Allah’ın kendisine ibadet edilmesini emretmesiyle anne-babaya iyiliğin emredilmesi

³⁷¹ F. Râzi, *a.g.e.*, XX, 185.

arasındaki ilişkiyi üç yönden ele almaktadır.³⁷²

1) İnsanın vâî olmasının gerçek sebebi, Allah Teâlâ'nın onu yaratıp var etmesidir. Vâr oluşunun zâhirî sebebi ise, onun anne-babasıdır. Allah ilk önce gerçek sebebe, bunun peşinden de zâhirî sebebe saygı duyulmasını emretmiştir.

2) Varlıklar, ya (kadîm) ezelîdir, başlangıcı yoktur, ya da sonradan meydana gelmiş (muhtes)tir. Dolayısıyla, insan, kadîm olan ilâha (Allah'a) karşı saygısını ibadet ile; muhtes olan ana-babaya karşı saygısını da onlara karşı şefkatini ortaya koymak suretiyle gösterir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s)'in "Allah'ın emrine saygı duymak, mahlûkata karşı şefkat göstermektir." şeklindeki hadisinden anlatılmak istenen de budur. Kendilerine en fazla şefkat duyulması gereken varlık ana-babadır. Çünkü onların, insana karşı in'âm ve lütûfları son derece fazladır. Nitekim وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِلَٰهَ buyruğunda, Allah'ın emrine itaat edip ta'zîm göstermeye ve ana-babaya iyi davranmaya işaret edilmektedir.

3) Nimet verene şükrederek ilgi göstermek, onunla meşgul olmak vâcibtir. Gerçek nimet veren ise her şeyin yaratıcısı olan Allah'tır. Bazen insanlardan birisi de sana iyilikte bulunmuş olabilir. O halde ona da teşekkürde bulunmak gereklidir. Çünkü Hz. Peygamber, "İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükretmez" buyurmuştur. Hâlbuki insan üzerinde, ana-babanın kadar hiçkimsenin bir nimet ve iyiliği bulunmamaktadır.

Kurtubî de ayette geçen *KDY* köklü türevin; *emretmek*, zorunlu kılmak, yükümlü tutmak anlamına geldiğini ifade etmektedir. Kurtubî, İbn 'Abbâs, Katâde vd. müfessirlerin söz konusu ayette geçen *KDY* köklü türevi *hükmetmek* anlamıyla değil de *emretmek* şeklinde anladıklarını zikretmektedir. Kurtubî, dilcilerin ve diğer âlimlerin, *KDY* kökünün arap dilinde çeşitli anlamlarda kullanımının mevcut olduğunu söylediklerini belirtmekte ve sonrasında sözü edilen bu kullanımları sıralamaya; *KDY* kökünün, وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِلَٰهَ ifadesinde geçtiği üzere, *emretmek*

³⁷² F. Râzi, *a.g.e.*, XX., 185-186.

anlamına geldiğini ifade ederek başlamaktadır. Kurtubî, dilciler ve diğer âlimler tarafından tespit edilen bu anlamları aktardıktan sonra, *KDY* kökünün sıralanan tüm bu anlamları taşıma ihtimâli olduğunu söylemektedir. Ancak Kurtubî'ye göre günahların insan tarafından işlenmesinin Allah'ın kazâsı (hükmü) ile olduğu şeklinde bir söz söylemek doğru olmadığı gibi, günahların işlenmesi için Allah'ın emretmesi de mümkün değildir. Çünkü Allah kötülükleri / günahları (işlemeyi) emretmez. Kurtubî, bu gerçekliği Zekeryyâ b. Sellâm'ın şu sözünü naklederek izâh etmektedir: “ Bir kişi, Hasan'a gelerek, hanımını üç talak ile boşadığını söyledi. Bunun üzerine Hasan ona: “ Sen, hem Rabbine isyan ettin, hem de hanımın senden boş oldu.” dedi. Adam: “Allah bunu benim hakkımda böylece kazâ etmiştir / emretmiştir.” deyince, açık ve net konuşan Hasan ona şöyle dedi: “Hayır, Allah böyle bir şeyi kazâ etmemiş, yani Allah bunu emretmemiştir.” diyerek... وَالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا / وَفَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا... ” Rabbim, sadece Kendisine ibadet etmenizi ve anne ve babınıza iyilikte [bulunmanızı] *emretmektedir...*” ayetini okudu.”³⁷³

Ebû Hayyân, ayette geçen *KDY* köklü türevi, bazılarının فَضَاء şeklinde master olarak okuduklarını zikretmektedir. *KDY* köklü türev master şeklinde okununca buna göre; فَضَاء رَبِّكَ ifadesi mübtedâ, أَلَّا تَعْبُدُوا ifadesi de haber olmaktadır. Ebû Hayyân da İbn ‘Abbâs, Hasan ve Katâde'ye atfederek *KDY* köklü türevin, *emretmek* anlamında kullanıldığını zikretmektedir. Diğer taraftan Ebû Hayyân, İbn Mes'ûd ve arkadaşlarının söz konusu köke وَصَّى şeklinde anlam verdiklerini de söylemektedir. Ayrıca ayette geçen *KDY* kökünü; zorunlu kılmak, yükümlü tutmak, hükmetmek, sağlam yapmak, muhkem kılmak anlamlarıyla ilişkilendirildiğini belirtmektedir. Ebû

³⁷³ Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, 50-51.

Hayyân, el- Hûfî isimli gramercinin; *وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا* ifadesindeki ب harfinin daha önce geçen *وَقَضَىٰ رَبُّكَ* ifadesindeki *قَضَىٰ* fiili ile ilişkili olduğu ve *بِالْوَالِدَيْنِ* ifadesinden önce hazfedilmiş bir *أوصى* fiilinin bulunduğu şeklindeki görüşünü aktarmaktadır. Ebû Hayyân’a göre mütevâtir olan *وَقَضَىٰ* şeklindeki okuyuştur. Ebû Hayyân, *KDY* kökünün farklı okunuşları noktasında, İbn Mes’ûd, İbn ‘Abbâs ve diğerlerinden kıraat-ı seb‘a’ya ilişkin gelen isnatlar çerçevesinde detaylara girilmekte olduğunu ifade etmektedir.³⁷⁴

İbn Kesîr göre ... *وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا* ayetinde, sadece ortağı olmayan Allah’a ibadet edilmesi emredilmektedir. Çünkü bu ayette geçen *KDY* kökü *emretmek* anlamını taşımaktadır. İbn Kesîr de yukarıda *KDY* kökünün okunuşunu ilişkin serdelilen görüşlere değinmekte, sonuç itibariyle kökün bu ayette *أَمَرَ* / *emretmek* anlamı taşıdığını söylemektedir.³⁷⁵

Ebu’s-Suûd ise ayette geçen *KDY* köklü türevin kesin olarak *emretmek* anlamına geldiğini ifade etmektedir. Ebu’s-Suûd’un da *KDY* kökünün farklı şekillerde okunabileceğine işaret ettiğini görmekteyiz.³⁷⁶

Yine Âlûsî’nin de *KDY* köklü türevin bu ayette *emretmek* anlamında kullanıldığını ifade etmekte olduğunu görüyoruz. Âlûsî, ayetin açıklanmasında daha önce müfessiller tarafından belirtilen benzer açıklamalara yer vermektedir.³⁷⁷

³⁷⁴ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VI, 22-23.

³⁷⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, 466-467.

³⁷⁶ Ebu’s-Suûd, *a.g.e.*, III, 439.

³⁷⁷ Âlûsî, *a.g.e.*, XV, 53-56.

Son olarak Elmalılı da ayette geçen söz konusu türevin; kesin olarak *emretmek* anlamı taşıdığını ifade etmektedir. Elmalılı, ayetin tamamına şu anlamı vermektedir: “Rabbin kesin olarak şunları *emretti*: Ancak kendisine ibadet edin, anne ve babaya iyilik edin. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara “öf” bile deme ve onları azarlama. İkisine de tatlı ve güzel söz söyle.”³⁷⁸

Müfessirlerin 17. İsrâ Sûresi 23. ayetteki *KDY* köklü türevin kullanımına ilişkin getirdikleri izâhlar bu şekildedir. Şimdi de bu türevin hangi karşılıklarla Türkçe çevirilerde yer aldığına bakalım:

Elmalılı: “ Rabbin kesin olarak şunları *emretti*: Ancak kendisine ibadet edin, anne ve babaya iyilik edin. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara “Öf” bile deme ve onları azarlama. İkisine de tatlı ve güzel söz söyle...”

Ateş: “ Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve anaya babaya, iyilik etmenizi *emretti*. İkisinden birisi, yahut her ikisi, senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşır(ihtiyarlık zamanlarında senin yanında kalırlar)sa sakın onlara “Öf!” deme, onları azarlama! Onlara güzel söz söyle.”

Kazıcı-Taylan: “ Rabbin “ Kendisinden başkasına ibadet etmeyin, baba ve ananıza iyilik edin” diye *hükmetti*. Onlardan biri veya ikisi senin yanında ihtiyarlığa erişirse onlara “Öf” bile deme. Onlara ağır söz söyleme. Onlara tatlı ve kerimâne sözler söyle. ”

Bulaç: “ Rabbin, O'ndan başkasına kulluk etmemenizi ve anne babaya iyilikle davranmayı *emretti*. Şayet onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlılığa ulaşır, onlara: “Öf” bile deme ve onları azarlama; onlara güzel söz söyle.”

³⁷⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, V, 301.

D.Vakfı: “ Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde **emretti**. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine “Öf” bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle.”

Öztürk: “ Rabbin şöyle **hükmetti**: O'ndan başkasına kulluk / ibadet etmeyin, anaya babaya çok iyi davranın: Onlardan birisi yahut her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına gelirse sakın onlara “Öf” bile deme; onları azarlama, onlara tatlı, iltifatlı söz söyle.”

Esed: “ Çünkü Rabbin, başkasına değil, yalnızca O'na kulluk etmenizi ve ana babaya iyi davranmanızı **buyurmuştur**. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında kocarsa, onlara sakın “Öf” demeyesin; onları azarlamayasın; onlara saygılı, yüceltici sözler söyleyesin.”

Diyanet: “ Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak **emretti**. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “Öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.”

Döndüren: “ Rabbin kesin olarak şunları **emretti**: O'ndan başkasına ibadet etmeyin. Ana-babaya iyilik edin. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara “Öf” deme ve onları azarlama. Onlara güzel söz söyle. ”

Hamidullah: “ Ve Rabbin şunu **kararlaştırdı**: “O'ndan başkasına tapmayın. Anne-babaya iyilik edin; eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında ihtiyarlığa erişirse, artık onlara “Öf” deme ve onları azarlama, ama onlara soylu söz söyle.”

Akdemir: “ Rabbin, sadece Kendisine ibadet etmenizi ve anne ve babanıza iyilikte [bulunmanızı] **emretmektedir**. Eğer anne ve babanızdan biri ya da her ikisi

birlikte senin yanında yaşlanacak olursa, sakın onlara: “Öf!” bile deme ve onları azarlama; ama onlara güzel söz söyle! ”

İslamoğlu: “ Zira senin Rabbin, başkasına değil yalnızca kendisine kulluk etmenizi **emreder**. Bir de ana babaya iyilik etmeyi... Eğer onlardan biri ya da ikisi senin yanındayken yaşlanırsa, sakın onlara “Üf” bile deme ve onları azarlama! Aksine onlara gönül okşayıcı şeyler söyle! ”

Görülmektedir ki, yukarıda incelediğimiz Kur’ân çevirilerinde 17. İsrâ Sûresi 23. ayette geçen *KDY* köklü türev genelde *emretmek* / *buyurmak* ya da *hükmetmek* / *kararlaştırmak* karşılıklarıyla Türkçeye aktarılmıştır. Söz konusu *KDY* köklü türev, Kazıcı-Taylan, Öztürk ve Hamidullah tarafından *hükmetmek* / *kararlaştırmak* karşılığı ile tercüme edilirken mütercimlerin büyük bir çoğunluğu *KDY* köklü türeve *emretmek* karşılığını vererek Türkçe’ye aktarmışlardır. Söz konusu türev için *emretmek* karşılığının dışında tercih edilen *hükmetmek* vb. ifadelere tefsirlerde işaret edilmektedir.³⁷⁹ Ancak söz konusu türevin, geçtiği ayet / ayetlerin anlamsal akışı içersinde -yine tefsirlerde belirtildiği gibi- *emretmek* anlamının belirginleştiği görülmektedir. Dolayısıyla ayette geçen *KDY* köklü türevin *emretmek* karşılığı ile tercüme edilmesinin uygun olacağını düşünülmektedir.

Bu ayetin incelenmesiyle birlikte bu bölüm sona ermiştir. Elde edilen bilgilerin genel değerlendirmesi bir sonraki başlık altında yapılacaktır.

³⁷⁹ Taberî, *a.g.e.*, XIV, 108.

SONUÇ

Çalışmamızda Kur'ân'da geçen *KDY* kökü semantik metotla incelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde; Kur'ân'ın doğru anlaşılmasının nuzûlünden itibaren müslümanların temel meselesi olduğu ve bu noktada her devirde pek çok çalışmanın yapıldığı, bugün de bu çalışmaların devam ettiği gerçekliğine dikkat çekilmiştir.

Daha sonra Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında semantik analiz yönteminin önemi üzerinde durularak, Arap dilinin kelime yapısındaki semantik dil hareketlerinin, Kur'ân'ın anlaşılmasındaki rolüne ilişkin saptamalara yer verilmiştir. Ardından Kur'ân üzerinde yapılan tüm araştırmaların amacının ilâhî mesajı daha iyi anlayıp kavramak olduğu temel gerçeği ifade edilmiştir.

Birinci bölümde, ilk önce *KDY* kökünün etimolojik yapısının incelemesi yapılmış, kökün temel anlamının *kesmek, ayırmak, bir şeyi bitirmek / tamamlamak* olduğu ve kökten türemiş kelimelerin bu anlam ekseninde yer aldığı görülmüştür.

Etimolojik inceleme sonrasında anlam tahlili kısmında kökün sözlüklerdeki karşılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada kökün geçtiği kontekse ve birlikte kullanıldığı kelimelere bağlı olarak pek çok farklı anlama sahip olduğu, bu anlamların da asıl anlamla irtibatlı olduğu görülmüştür. Örneğin *KDY* köklü bir türev olan قاضی kelimesinde sözü edilen asıl anlamın etkisini görmek mümkündür. Şöyle ki, hâkim bir anlaşmazlıkla ilgili karar verdiğinde bu karar, iki tarafın arasındaki ihtilafı kesip haklıyla haksızı birbirinden ayırmakta ve böylece hâkimin hükmüyle hasımlar arasındaki dava bitirilmiş, süreç tamamlanmış olmaktadır. Bu yüzden sözkonusu aktiviteyi gerçekleştiren kimse bu şekilde isimlendirilmektedir. Yine, kökün bir başka

kullanımı olan *borcunu ödemek* ifadesine baktığımızda; borçlu, borcunu ödeyerek alacaklıyla arasını ayırıp kesmekte ve borçluluk durumunu bitirmektedir. *KDY* köklü türevlerin diğer kullanımlarında da bu anlam ilişkisinden söz etmek mümkündür.

İncelememizde *KDY* kökünün Arapça sözlüklerde geniş bir anlam yelpâzesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak kökün, borcunu ödemek, gözyaşını tüketmek gibi -sözlüklerde zikredilen- bazı kullanımlarının Kur'ân'da yer almadığı, buna mukâbil *KDY* kökünün Kur'ân'da istemek, dilemek şeklindeki kullanımının da günümüz Arapça-Türkçe sözlüklerinin dışında (özellikle ilk dönem Arapça) sözlüklerde pek zikredilmediği görülmüştür.

Sözlüklerde kökün, farklı anlamlarda kullanımlarının örneklemeinde çokça Kur'ân'a müracaat edildiği görülmüştür. İncelememizde sözlüklerin, kelimeleri anlamlandırmalarının birbirine çok yakın olduğu ve ilk dönem sözlüklerinden itibaren sözlüklerin yer yer birbirini tekrar ettiği dikkat çeken hususlardandır. Bununla birlikte ilk dönem sözlüklerinden itibaren kökün tarihî süreç içerisinde izâfî anlamlar kazandığı da görülmüştür. Özellikle günümüz Arapça sözlüklerinde kökün tâlî anlamlarının zengin bir şekilde aktarıldığı tespit edilmiştir. Kökün Osmanlıca-Türkçe sözlüklerdeki kullanımlarına baktığımızda, Arapça sözlüklerde zikredilen bir kısım kullanımların, Osmanlıca-Türkçe sözlüklerde yer almadığı, *hükmetmek*, *yargılamak* anlamındaki kullanımıyla şekillenen çeşitli kelimelerin söz konusu lügâtlerde göreceli olarak daha fazla geçtiği görülmüştür. Sözlüklerde *KDY* kökünüden türemiş bir isim olan قَضَاءْ kelimesinin kader, ecel, ölüm, önceden takdir etme, Allah'ın ezeli hükmünün yürümesi, Allah tarafından belirlenen şeylerin gerçekleşmesi gibi kelâmî anlamlarının yanında zamanında edâ edilip yerine getirilmesi gereken bir vazifenin daha sonra yapılmasını ifade eden fikhî anlama da

sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca ilk dönem ve son dönem Arapça sözlüklerinde yer almayan -kadılık, kaymakamlık anlamında kullanılan- قَضَاءْ kelimesi gibi bazı kelimelerin Arapça-Türkçe ve Osmanlı-Türkçe sözlüklerde kullandığı tespit edilmiştir.

İkinci bölümde Kur'ân'da *KDY* köklü türevlerin geçtiği ayetler incelenerek taşıdıkları anlamlar tespit edilmeye çalışılmıştır. *KDY* kökü, Kur'ân'da 19 farklı türeviyle 29 sûredeki 59 ayette toplam 63 defa kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan *KDY* köklü türevlerin tamamının sülâsî yapıda olduğu ve bunların geçtiği sûrelerin 22'sinin Mekkî, 7'sinin de Medenî olduğu tespit edilmiştir. Yapılan incelemede kökten türemiş kelimelerin kullandıkları bağlamlar ve oluşturdıkları terkiplere göre farklı anlamlar taşıdığı, dolayısıyla *KDY* kökünün çokanlamlı bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. *KDY* kökünün Kur'ân'da genel olarak dokuz farklı anlamda kullanıldığı belirlenmiştir. Bu kullanımların çoğunda fâil ya da nâib-i fâil'in Allah olduğu anlaşılmıştır.

KDY köklü kelimeler Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif sûrelerinde 22 ayette 25 kez *hüküm vermek*, *karar vermek* anlamında kullanılmıştır. *KDY* kökü Kur'ân'da en fazla bu anlamıyla geçmektedir. *KDY* kökü; *tamamlamak*, *bitirmek*, anlamıyla 18 ayette 18 kez; *öldürmek*, *işini bitirmek* anlamıyla 2 ayette 2 kez; *gerçekleştirmek*, *yerine getirmek* anlamıyla 6 ayette 7 kez; *istemek*, *dilemek* anlamıyla 4 ayette 4 kez; *bildirmek*, *haber vermek* anlamıyla 4 ayette 4 kez; *süre / ecel belirlemek / takdir etmek*; *yaratmak* ve *emretmek* anlamlarıyla da birer kez Kur'ân'da kullanılmıştır.

KDY kökünün, zikredilen bu anlamlarından *emretmek*, *yaratmak*, *süre / ecel belirlemek* ve *istemek / dilemek* şeklindeki kullanımlarının sadece Allah için geçerli olduğu görülmüştür. Kur'ân'da *KDY* köklü türevlerin *istemek / dilemek* şeklindeki

kullanımlarına baktığımızda bu anlamın mecâzî bir ifade olduğunu, özellikle de Hz. İsa'nın babasız olarak yaratılmasının Allah c.c.'in irâdesi sonucunda gerçekleşip tamamlandığı, bu sebeple söz konusu türevlerde Allah c.c.'in irâde sıfatının tezâhürü olarak dilemek, istemek anlamının öne çıktığı görülmüştür.

KDY kökünün Kur'ân'daki kullanımlarında taşıdıkları bu anlamlar, Kur'ân çevirilerinde çoğu kez isâbetli bir şekilde yansıtılırken kimi zamanlar kökün geçtiği ayetlerdeki bağlam göz önünde bulundurulmadan, söz konusu kullanımların Türkçe'ye çevrildiği, çalışmanın değişik evrelerinde gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak Kur'ân'ın doğru anlaşılması noktasında Kur'ân'da yer alan köklerin anlamlarının analizi yapılmadan, bağlamları içinde taşıdıkları mânâları doğru bir şekilde tespit etmenin mümkün olmadığı görülmüştür. Bu noktada çok anlamlı olma özelliğine sahip olan ve çeşitli anlam hareketlerinin söz konusu olduğu kelimelerin çevirileri yapılırken, daha îtinâlı olunması, kelimelerin bağlamlarıyla irtibatı koparılmadan dilde kullanılan en uygun kelimelerle Türkçe karşılıklarının verilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Son olarak şunu söylemek isteriz: Bu çalışmada ortaya koyulan, bizim gücümüz ve anlayışımız nisbetinde ulaşabildiğimiz verilerdir. Çalışmada incelenen *KDY* kökü, çok anlamlı bir yapıya sahip olduğu için anlamlandırma noktasında farklı tespitlerde bulunulabilir. Gerçek şu ki, Kur'ân'da yer alan tüm dil öğelerinin ne anlamda kullanıldığını hakkıyla bilen, şüphesiz onu insanlığa bir nûr olarak indiren yüce Allah'tır.

BİBLİYOGRAFYA

‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, Dâru’l-Meârif, Mısır, tsz

‘Abdulbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu‘cemu’l-Mufehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Çağrı Yayınları, İstanbul, tsz.

‘Abdullah b. Abbâs (ö.h.68), *Tenvîru’l Mikbâs min Tefsîri İbn-i Abbâs* (Li Ebî Tâhir b. Ya‘kûb el-Fîrûzâbâdî), Dâr’ul-Fikr, Beyrut, 2001.

Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yay., Ank.,1984.

Akça, Nermin, *Vahiy Geleneğinde A-B-D Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, Ankara.

Akdemir, Salih, *Kur’ân Çevirilerinde Yöntem Sorunu*, (Yayınlanmamış Kitap)

Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur’ân*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara,2004.

Aksan, Doğan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, Ankara Üniversitesi.D.T.C.F. Yay., Erol Ofset Mat., Ankara, 1978.

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Anlambilim*, T.D.K.Yay., Ankara, 1990.

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*,T.D.K.Yay., Ankara, 1995.

Aksan, Doğan, *Anlam Bilim*, Engin Yay., Ankara, 1999.

Albayrak, Halis, *Tefsir Usulü, (Yöntem-Ana Konular- İlkeler- Teklifler)*, Şule Yay., İstanbul, 1998.

Âlûsî, Ebû’l- Fadl Şihâbu’d-Dîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu’l-Meâni fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Âzîm*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-A’rabî, Beyrut, tsz.

Aptourachman, Alie, *Vahiy Geleneğinde Emr Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân-ı Kerim ve Meâli*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz.
- Bajon, J.M.S., *Kur'ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler* (Çev. Şaban Ali Düzgün), Fecr Yay., Ankara, 2000.
- Başkan, Özcan, *Lengüistik Metodu*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1967.
- Bayrav, Süreyya, *Yapısal Dilbilimi*, Multilingual Yay., İstanbul, 1998.
- Bulaç, Ali, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*, Bakış Yayınları, İstanbul, tsz.
- el-Bağavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, *Meâlimu't-Tenzîl*, Dâr-u İbn-i Hazm, Beyrut, 2002.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammad (ö.h.393), *es-Sıhah*, (Tah. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr), Beyrut, 1990.
- Condon, John C., *Semantics and Communication (Kelimelerin Büyülü Dünyası Anlambilim ve İletişim)*, çev: Murat Çiftkaya, İnsan Yay. ,1995, İstanbul.
- Cündioğlu, Dücâne, *Anlamın Tarihi*, Kitabevi Yay., İstanbul, trs, .
- Çipilioğlu, Fatma Betül, *Vahiy Geleneğinde "Kara'e" Kökünün Semantik Açından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1993.
- Döndüren, Hamdi, *İnsanlığa Son Çağrı*, İstanbul, 2003.
- Ebû Hayyân el-Endelusî, Muhammed b. Yusuf, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, (Tah. 'Adil Ahmed 'Abdu'l-Mevcûd - 'Ali Muhammed Mu'avvad), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

Ebu's-Suûd, İbn Muhammed el-İmâdî el-Hanefî (h.900-982), *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Tah. 'Abdu'l-Kâdir Ahmed 'A'ta), Mektebetu'r-Riyâd el-Hadîse, Riyâd, tsz.

Esed, Muhammed, *Kurân Mesajı*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1999.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (h.282-370), *Tehzîbu'l-Luğa*, ed-Dâru'l-Misriyye, Mısır, 1964.

el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. El-Mikrâ (ö.h.770), *el-Misbâhu'l-Münîr*, el-Matba'atu'l-Mîniyye, Mısır, tsz.

Fîrûzâbâdî, *Elkâmûs'ul-Muhît*, Mecdu'd-Dîn Muhammed b. Ya'kûb (h.729-817), el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-'Âmme lil-Küttâb, Mısır, 1978.

Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdurrahman el-Ferâhidî (h.100-175), *Kitâbu'l-'Ayn*, (Tah. Mehdî Mahzûmî-İbrahim Sâmerî), Beyrut, tsz

el-Hûlî, Emîn, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, Çev: Mevlüt Güngör, Bayrak Matbaası, İstanbul, 1995.

Gadamer, Hans George, *Philosophical Hermeneutics, Semantics and Hermeneutics* (Translated and Edited by David E. Linge), University of California Press, Berkeley and Los Angeles, London, 1997.

Genc, Ahmet, *Kur'ân'da Salât Kavramının Semantik Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, Kahramanmaraş.

Geyikoğlu, Yasemin, *İtaat Sözcüğünün Semantik İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, Ankara.

Gezgin, Ali Talip, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da Kavm Kelimesinin Semantik Analizi*, Ötüken Neş., İstanbul, 2002.

- Gözeler, Esra, *Samî Geleneğinde Salât Savm ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelemesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, Ankara.
- Guiraud, Pierre, *Anlam Bilim*, (Çev: Berke Vardar), İstanbul, Multilingual Yay., 1999.
- Gülbil, Uğur, *İstikâmet Kavramına Semantik Yaklaşım*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, Sivas.
- Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur'ân*, (Çev: Abülaziz Hatip- Mahmut Kanık), Beyan Yayınları, İstanbul, 2003.
- İbn 'Atiyye el-Endelusî, Ebû Muhammed 'Abdu'l-Hakk, *el-Muharriru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru İbn-i Hazm, Beyrut, tsz.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. 'Ali (h. 773-852), *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Mektebetü's-Selefiyye, Riyad, 1960.
- İbn Ebî Hâtim, 'Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (Tah. Es'ad Muhammed et-Tayyib. Mektebetu Nezâr Mustafa el-Bâz, Riyad, 1997.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed (ö.h. 395), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, (Tah. 'Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn), Dâru İhyâi'l-Kütubi'l-'Arabiyye, Kahire, 1369.
- İbn Kesîr, İmâdü'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Müessesetu Kurtuba, Kahire, 2000.
- İbn Manzûr (h.630-711), *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-Maârif, Kahire, tsz.
- İbn Sîde, 'Ali b. İsmail, *Ma'hedu'l- Mahtûtât bi Câmi'ati'd-Duveli'l-Arabiyye*, (Tah. 'Abdu's- Settâr Ahmed Ferrâc), 1958.
- İbnu'l Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. 'Ali (508-597h.), *Zâdu'l Mesîr*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1984.
- İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'ân*, Düşün Yayınları, İstanbul, 2008.

- İşler, Emrullah, “*Secde Kelimesi ve Türkçeye Çeviri Sorunu*”, İslamiyat, c.I, sayı 3, 1998.
- İşler, Emrullah, “*Fitne Katilden Beter mi?-Fitne Kelimesi ve Türkçe’ye Çeviri Sorunu-*”, İslamiyat, c.II, sayı 22, 1999.
- İşler, Emrullah, “*Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kuran’ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar*”, Kur’ân Dil-Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu, (17-18 Mayıs), Van, 2001.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, çev: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz.
- İzutsu, Toshihiko, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, çev: Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.
- İzutsu, Toshihiko, *İslam’da Varlık Düşüncesi*, çev: İbrahim Kalın, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev: Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul, 1991.
- Karaosman, Muhammet, *Vahiy Sürecinde Âlem Kelimesinin Semantik Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006,
- Karataş, Yahya, *Kur’ân’da Hayf ve Hüzün Kavramlarının Semantik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2003.
- Kılıç, Zeki, *Şehâdet Sözcüğünün Semantik Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, Ankara
- Koç, Nurettin, *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yay., İstanbul 1999.
- Kom: Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *el-Belâğatu’l-Vâdıha*, Dâru’l-Meârif, Mısır, tsz.
- Kom: Ali Nazima- Faik Reşad, *Mukemmel Osmanlı Lugâti*, T.D.K. Yay., Ankara, 2002.

Kom: Ahmed el-‘Âyed- Ahmed Muhtâr Ömer-Ceylânî b. El-Hâcc Yahyâ- Dâvûd Abduh- Sâlih Cevâd Ta’muh- Nedîm Mar’aşlî, *el-Mu‘cemu’l-Arabiyyu’l-Esâsî*, Larus, yy., ty.

Komisyon: Bekir Toplaoglu- Hayrettin Karaman, *Arapça- Türkçe Yeni Kamus*, Nesil Yay., İstanbul, 1991.

Komisyon:İbrâhim Mustafâ-Ahmed Hasen ez-Zeyyât- Ahmed ‘Abdu’l-Kâdir- Muhammed ‘Ali en-Neccâr, *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, Matâbiu’ Dâri’l-Maârif, Mısır,. 1980,

Korkmaz, Hatice, *Vahiy Geleneğinde Şehede Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, Ankara.

Kumru, Mustafa, *Vahiy Sürecinde Hak Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Ankara.

Kur’ân-ı Kerîm Meâli, (Haz: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), DİB Yayınları, Ankara, 2007.

Kur’ân-ı Kerîm Meâli, (Haz: Ziya Kazıcı- Necip Taylan), Çağrı Yayınları, İstanbul,1993.

Kur’ân-ı Kerim Meâli, (Haz: Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

Kurtubî, Ebû ‘Abdillâh b. Ahmed, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, (Tah. ‘Abdullah b. ‘Abdu’l- Muhsin et-Turkî), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 2006.

Maluf, Louis, *el- Muncid*, Dâru’l Meşriq, Beyrut, 1969.

Mutçalı, Serdar; *Arapça- Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul, ts.

Müftüoğlu, Ömer, *Eski Ahid’de ve Kur’ân’da V-S-Y Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

2004.

Özdoğan, M. Akif, *Semantik Açıdan Kur'ân'da İslam Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1995.

Özer, Abdullah, *Kur'ân'da Ecel Kavramının Semantik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2008.

Özerkan, Sengül A., *Medya, Dil ve İletişim*, Martı Yay., İstanbul, 2001.

Özkırımlı, Atilla, *Türk Dili Dil ve Anlatım*, İstanbul Bilgi Univ. Yay., İstanbul, 2001.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2008.

Özün, Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1959.

Palmer, F.R., *Semantik*, (çev. Ramazan Ertürk) Kitâbiyat, Ankara, 2001.

er-Râğıb İsfahânî, Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed (ö.h. 502), *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981.

Sami, Şemseddin, *Temel Türkçe Sözlük Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmus-u Turkî*, Tercüman Gazetesi Yay. İstanbul, 1985.

es-Sa'rân, Mahmûd, *İlmü'l-Luğa Mukaddimetun li'l-Kârii'l-Arabî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut tsz.

Sarı, Mevlüd, *el-Mevârid*, Bahar Yay., İstanbul, 1982.

Saussûre, F., *Cours de linguistique générale*, Payot, 1965, Paris, 1965.

Sav, Bahattin, “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 23, Sayı 1, 2003.

Soysaldı, H. Mehmet, “Günümüzde Kur'ân'ın Anlaşılması”, İslamî Araştırmalar, cilt XIV, sayı 4, Ankara, 2001, s. 11.

- Soysaldı, H. Mehmet, *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yay., İzmir, 1997.
- Soysaldı, Mehmet, “*Kur'ân'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi*”, Kur'ân Dil-Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu, (17-18 Mayıs), Van, 2001.
- Soysaldı, Mehmet, *Kur'ân'ı Anlama Metodolojisi*, Fecr Yay., Ankara, 2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l- Beyân an Te'vîli 'Âyi'l'-Kur'ân*, (Tah. 'Abdullah b. 'Abdu'l- Muhsin et-Türkî), Dâru Hicr, 2001.
- Tolan, Muhammet Bilal, *Kur'ân'da Selâm Kavramının Semantik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, Elazığ.
- Türk Dil Kurumu, *Büyük Tükçe Sözlük*, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>
- Türkmen, Mutlu, *Kur'ân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te B-R-K, S-B-H ve K-D-S Köklerinin Semantik İncelemesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Ankara.
- Vardar, Berke, *Dilbilim ve Dilbilgisi Sözlüğü*, T.D.K.Y., Sevinç Basımevi, Ankara, 1980.
- Vardar, Berke, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yay., İstanbul 1998.
- Vardar, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Yakıt, İsmail, *Kur'ân'ı Anlamak*, Ötüken Neş., İstanbul, 2005.
- Yakıt, İsmail, “*Doğru Bir Kur'ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi*”, I. Din Şûrâsı, Tebliğ ve Müzakereleri, (1-5 Kasım), Ankara, 1993.
- Yazıbaşı, Muhammed Ali, *Kur'ân'da Sıdk Kavramının Semantik Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, Elazığ.

- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili / Meâl*, (Sadeleştiren: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boleli, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, İstanbul, tsz.
- Yılmaz, Hasan, *Kur'ân Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2003, s. 1.
- Yılmaz, Hasan, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'ân'a Uygulanması*, Kurav Yay., Bursa, 2007.
- Zebîdî, Muhammed Murtezâ el-Huseynî (h.1145-1205), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 1975.
- Zemahşeri, Ebul-Kâsım Cârullah Muhammed b. 'Umer b. Ahmed, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, (Tah. 'Âdil Ahmed 'Abdu'l-Mevcûd - 'Ali Muhammed Mu'avvad), Mektebetu'l 'İlmiyye, Riyad, 1998.
- Zemahşerî, Ebûl-Kâsım Cârullah Muhammed b. 'Umer b. Ahmed, *Esâsu'l-Belâğa*, (Tah. Muhammed Bâsil 'U'yûnu's-Sûd) Dâru'l-Kutubi'l 'İlmiyye, Beyrut, 1998.

EK TABLO

ANLAM TABLOSU: KUR'ÂN'DA *KDY* KÖKLÜ TÜREVLERİN GEÇTİĞİ AYETLER

1. <i>KDY</i> KÖKLÜ TÜREVLERİN HÜKÜM / KARAR VERMEK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
Sûre	Ayetin Metni	Ayetin Anlamı
4. Nisâ	فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا	“Hayır! Rabbine andolsun ki, onlar, aralarında anlaşmazlığa düştükleri konularda, seni hakem tayin edip sonra da verdiğin hükmü , içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmayacaklardır. ” 4/65
10.Yûnus	وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ	“İnsanlar [başlangıçta] tek bir toplumdular; ama sonraları görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Eğer Rabbinden daha önce verilmiş bir söz olmasaydı, görüş ayrılığına düşmüş oldukları konularla ilgili olarak hemen aralarında karar verilmiş olurdu. ” 10/19
	وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ	“Her toplumun bir elçisi olmuştur.[Bu yüzden, kıyamet günü] elçileri yanlarına geldiğinde, aralarında, hem de onlar hiçbir haksızlığa uğratılmadan karar verilecektir . ” 10/47
	وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ	“Zulmeden herkes, yeryüzünde bulunanların [tamamı] kendisinin olsaydı bile, [azaptan kurtulmak için] onları fidye olarak verirdi. Onlar, azabı gördüklerinde pişmanlıklarını gizleyemeyeceklerdir. Ama aralarında, onlara hiçbir şekilde haksızlık edilmeksizin adaletle karar verilecektir . ” 10/54
	وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ مَبُوءًا صِذْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ	“Andolsun ki, Biz, İsrailoğullarını çok iyi bir yere yerleştirmiş ve onlara güzel rızıklar vermiştik. Onlar, ancak, kendilerine ilim geldikten sonra birbiriyle görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Ama Rabbin, kıyamet günü, birbirleriyle görüş ayrılığına düştükleri konularda aralarında karar verecektir . ” 10/93
11. Hûd	وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِلَهُمُ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ	“Andolsun ki, Biz, Mûsa’ya kitap vermiştik; ancak onun hakkında görüş ayrılığına düşülmüştü. Eğer Rabbinden daha önce verilmiş bir söz olmasaydı, [görüş ayrılığına düşmüş oldukları konularla ilgili olarak] hemen aralarında karar verilmiş olurdu. Gerçekten de onlar, onun hakkında derin bir kuşku içinde bulunmaktadırlar. ” 11/110
19. Meryem	قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئْ وَلْنَجْعَلْهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا	“O da : “ Bu böyledir; çünkü Rabbin: “Bu benim için çok kolaydır.[Böylece senin bir çocuğun olacak]; öyle ki, Biz onu insanlar için katımızdan bir mucize, sevgi [kaynağı] kılacağız, diyor.” Diyerek ona karşılık vermişti. Gerçekten de bu, [Allah] tarafından kararlaştırılmış bir işti. ” 19/21

ANLAM TABLOSU: KUR'ÂN'DA *KDY* KÖKLÜ KELİMELEİN GEÇTİĞİ AYETLER

1. <i>KDY</i> KÖKLÜ TÜREVLERİN HÜKÜM / KARAR VERMEK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
Sûre	Ayetin Metni	Ayetin Anlamı
19. Meryem	وَأَنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا	“ Sizden hiç kimse yoktur ki, oraya varmayacak olsun. (Bu durum) Rabbinin katında hükümü verilmiş nihâi bir karardır. ” 19/71 *
20. Tâhâ	قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنتَ قَاضٍ إِنْمَّا تُقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا	“Sihirbazlar da: “ Biz, seni, bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana asla tercih etmeyeceğiz. O halde sen, bizim hakkımızda ne karar verirken ver; [bizim için hiçbir önemi yoktur]; çünkü sen ancak bu dünya hayatıyla ilgili karar verebilirsin. ” 20/72
27. Neml	إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ	“Rabbin, elbette ki onlar arasında hükümünü verecektir; çünkü O, çok güçlü olan, çok iyi bilendir. ” 27/78
33. Ahzâb	وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُمْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا	“Allah ve Elçisi bir konuda hüküm verdiğinde, inanan erkek ve kadının artık o konuda seçim hakkı olamaz. O halde kim Allah’a ve Elçisine karşı gelecek olursa [şunu çok iyi bilsin ki] o apaçık bir sapıklığa düşmüştür. ” 33/36
34.Sebe’	فَلَمَّا قُضِيَنا عَلَيْهِ الْمَوْتُ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ	“Sonunda Süleyman’ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü onlara ancak âsâsını kemiren bir kurt göstermişti. Süleyman yere yıkılınca, cinler şu gerçeği anlamakta gecikmemişlerdi: Şayet gaybı bilmiş olsalardı, bu çok küçük düşürücü azapta kalmazlardı. ” 34/14
35.Fâtır	وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ	“İnkâr edenlere gelince; onlar için cehennem ateşi olacaktır. Ne ölmeleri için hüküm verilecek ne de onlardan cehennem azabı hafifletilecektir. İşte Biz, nankörlerden her birini böylece cezalandıracağız. ” 35/36 *
39. Zümer	اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ	“Allah, insanların canlarını, ölüm anında; ölmeyenlerin canlarını ise uykuda iken alır. Ölümlerine hükmettiklerinin canlarını yanında tutar; uykuda olanlarınkilerini ise belli bir süreye kadar salıverir. Bunda, kuşkusuz, düşünen bir halk için çıkarılacak dersler vardır! ” 39/42

ANLAM TABLOSU: KUR'ÂN'DA KDY KÖKLÜ KELİMELEİN GEÇTİĞİ AYETLER

1. KDY KÖKLÜ TÜREVLERİN HÜKÜM / KARAR VERMEK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
Sûre	Ayetin Metni	Ayetin Anlamı
39. Zümer	وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ	“ [O gün] yeryüzü Rabbinin ışığı ile aydınlanacak, [amel] defterleri ortaya konacak, peygamberler ve tanıklar getirilecekler, aralarında, onlar hiçbir haksızlığa uğratılmadan, adâletle hükmolunacaktır. ” 39/69
	وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ	“ Sen melekleri de arşın çevresini kuşatmış, Rablerini övgüyle tesbih ederken göreceksin. Artık insanlar arasında adâletle hükmedilecek ve: “Övgü, âlemlerin Rabbi olan Allah’ındır! ”denilecektir.”39/75
40.Gâfir	وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ	“Allah adâletle hükmeder ; onların, O’nun dışında çağırdıkları ise hiçbir konuda hükmedemezler ; çünkü Allah, çok iyi işiten, çok iyi görendir. ” 40/20
	وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ فُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ	“Andolsun ki, Biz, senden önce de elçiler göndermiştik. Onların içinde sana söz ettiklerimiz de söz etmediklerimiz de bulunmaktadır. Hiçbir elçi, Allah’ın izni olmadan bir mucize gösteremez. Allah’ın buyruğu geldiğinde, adâletle hükmolunur . İşte o zaman, [anla-yamadıkları şeyleri] geçersiz kılmaya çalışanlar hüsrana uğrayacaklardır! ” 40/78 *
41.Fussilet	وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ	“Andolsun ki, Biz, Mûsâ’ya kitabı vermiştik. Ancak onun hakkında görüş ayrılığına düşülmüştü. Eğer Rabbinin daha önceden verilmiş olan sözü olmasaydı, onların aralarında derhal hüküm verilirdi . Onlar, gerçekten de Kur’ân hakkında çok derin bir kuşku içinde bulunmaktadırlar. ”41/45
42.Şûrâ	وَمَا تَعْرَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ	“ Onlar, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düşmüşlerdir. Eğer Rabbinin belli bir süreye kadar [azabın erteleneceğine dair] verilmiş sözü olmasaydı, aralarında hemen karar verilirdi . Onlardan sonra kitaba mirasçı olanlar da onun hakkında çok derin bir kuşku içinde bulunmaktadırlar.” 42/14
	أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْ لَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ	“ Yoksa onların, din konusunda Allah’ın izin vermediği şeyleri kendileri için yasallaştıran ortakları mı vardır? Eğer Allah’ın erteleme konusunda verilmiş sözü olmasaydı, aralarında derhal karar verilirdi! Zâlimlere gelince, onlar için çok acı veren bir azap olacaktır. ” 42/21

ANLAM TABLOSU: KUR'ÂN'DA *KDY* KÖKLÜ KELİMELEİN GEÇTİĞİ AYETLER

1. <i>KDY</i> KÖKLÜ TÜREVLERİN HÜKÜM / KARAR VERMEK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
Sûre	Ayetin Metni	Ayetin Anlamı
45.Câsiye	وَأَنبَأَهُمْ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِّن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًّا بَيْنَهُمْ إِنَّ رَبَّنَا يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ	“ Onlara din konusunda açık deliller vermiştik. Buna rağmen onlar, hem de kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki çekememezlik yüzünden yine de görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Rabbin kuşkusuz, onların görüş ayrılığına düştükleri konularda, kıyamet gününde aralarında karar verecektir. ” 45/17
2. <i>KDY</i> KÖKLÜ KELİMELEİN TAMAMLAMAK / BİTİRMEK : A) [ALLAH] BİR İŞİ / DURUMU BİTİRMEK SONUÇLANDIRMAK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
2. Bakara	هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْعَمَامِ وَالْمَلَائِكَةِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ	“Onlar iş bitirildiği halde, yine de Allah'ın ve meleklerin, bulut gölgeleri içinde kendilerine gelmesini mi bekliyorlar? [Sonunda] bütün işler, Allah'a döndürülecektir.” 2/210 *
6. En‘âm	وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكَ لَا قُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يَنْظُرُونَ	“ Onlar : “ Keşke, ona bir melek indirilseydi! ”demektedirler. Eğer bir melek indirmiş olsaydık, o zaman, [tövbe edip inanmalarına] fırsat verilmeden, iş bitirilmiş olurdu.” 6/8 *
	قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ	“De ki: “ Eğer, gelmesini arzuladığınız[azap] benim elimde olmuş olsaydı, benim ile sizin aranızda olan bu iş, çoktan sonuçlandırılmış olurdu ; zira Allah, zulmedenleri en iyi bilendir.” 6/58 *
11.Hûd	وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ	“ Sonunda, yere : “ Ey yer! Suyunu çek!” , göğe de : “Ey gök! Sen de tut! ” denilmiş, böylece buyruk sonuçlandırılmış ve gemi de Cûdi'ye oturmuştu. [İşte o zaman]: “ Zulmeden halk, gözden ırak olsun!” denilmişti. ” 11/44
12.Yûsuf	أَصَاحِبِ السِّجْنِ أَمَا أَخَذُكُمَا فَيَسْأَلُ رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ	“ Ey Hapishane arkadaşlarım! İlkinize gelince; o yine efendisine şarap sunmaya [devam] edecektir. Diğerinize gelince; o da çarmlıha gerilecek ve başından da kuşlar yiyecektir. İşte benden açıklamamı istediğiniz konu [Allah tarafından] bu şekilde sonuçlandırılmıştır. ” 12/41 *

ANLAM TABLOSU: KUR'ÂN'DA *KDY* KÖKLÜ KELİMELEİN GEÇTİĞİ AYETLER

2. <i>KDY</i> KÖKLÜ KELİMELEİN TAMAMLAMAK / BİTİRMEK: A) [ALLAH] BİR İŞİ / DURUMU <i>BİTİRMEK SONUÇLANDIRMAK</i> ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
Sûre	Ayetin Metni	Ayetin Anlamı
14. İbrahim	وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِحِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِحِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ	“[İnsanlar arasında yargılama] iş(i) sonuçlandırıldığında , şeytan [onlara]: “Allah size gerçeği söz vermişti. Ben de size söz vermiştim; ama ben sözümde durmadım. Aslında üzerinizde hiçbir gücüm yoktu. Sadece sizi çağırıyordum. Siz de çağırma karşılık veriyordunuz. Bu yüzden beni değil ama kendinizi kınayın. Artık ne ben sizi kurtarabilirim ne siz beni kurtarabilirsiniz. Aslında ben, daha işin başında beni Allah’a ortak koşmanıza karşı çıktım.” diyecektir. Zalimler, kuşkusuz, çok acı veren bir azaba uğrayacaktır.” 14/22 *
19. Meryem	وَأَنْذَرْتَهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ	“ [Ey Muhammed], onlar, her ne kadar [ahiret hayatı konusunda] gaflet içinde olsalar ve [böyle bir hayatın varlığına] inanmasalar da sen yine de işin bitirileceği , [son pişmanlığın hiçbir yarar sağlamayacağı]o pişmanlık gününün başlarına geleceğini anlatarak onları uyar! ” 19/39 *
2. <i>KDY</i> KÖKLÜ KELİMELEİN TAMAMLAMAK / BİTİRMEK: B) BİR İŞİ/ FAALİYETİ / GÖREVİ <i>TAMAMLAMAK / BİTİRMEK / SONLANDIRMAK</i> ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
2. Bakara	فَإِذَا قُضِيَتْ مِنْكُمْ مَنَاسِكُكُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ	“ Hac ibadetinizi bitirdiğinizde , Allah’ı, atalarınızı andığınız gibi, hatta daha çok anın! İnsanlar arasında, “Rabbimiz bize dünyada ver! ” diyenler vardır. Böylelerinin ise ahrette nasibi olmayacaktır. ” 2/200
4. Nisâ	إِذَا قُضِيَتْ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا	“Namazı bitirdiğinizde , ayakta durarak, oturarak ve yanlarınızın üzerinde [yatarak ve sürekli bir şekilde] Allah’ı anın! Güven kavuştuğunuzda da, namazı dosdoğru kılın; çünkü namaz, inananlara vakitli olarak farz kılınmıştır.” 4/103
20. Tâhâ	فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا	“Gerçekten egemen olan Allah, yücelerin yücesidir! Sana Kur’ân [vahyolunurken], vahyolunması tamamlanmadan [onu] okumaya kalkışma; ama:“ Ey Rabbim! İlmimi arttır.” de.” 20/114

ANLAM TABLOSU: KUR'ÂN'DA KDY KÖKLÜ KELİMELEİN GEÇTİĞİ AYETLER

2. KDY KÖKLÜ KELİMELEİN TAMAMLAMAK / BİTİRMEK: B) BİR İŞİ/ FAALİYETİ / GÖREVİ <i>TAMAMLAMAK / BİTİRMEK / SONLANDIRMAK</i> ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
Sûre	Ayetin Metni	Ayetin Anlamı
22. Hac	ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ	“ Daha sonra da [hac dolayısıyla maruz kaldıkları] kısıtlamalara son versinler , [varsa] adaklarını yerine getirsinler ve bu Eski Ev’i [bir kere daha] tavaf etsinler!” 22/29
46.Ahkâf	وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجَنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ	“Hani cinlerden bir grubu Kur’ân dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Onlar, onun okunuşunu duyar duymaz, birbirine:“Susalım ve [sessizce dinleyelim] ! ” demişler, Kur’ân’ın okunması bitirilince de, uyarıcılar olarak halklarına dönmüşlerdi.” 46/29
62. Cum‘a	فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ	“ Namaz tamamlanınca (kılındığında) da yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan dileyin. Kurtuluşa ermeniz için de Allah’ı çokça anın. ” 62/10
69. Hâkka	يَا لَيْتَهَا كَانَتْ الْقَاضِيَةَ	“ Keşke ölüm her şeyi bitirseydi . ” 69/27
2. KDY KÖKLÜ KELİMELEİN TAMAMLAMAK / BİTİRMEK: C) SÜREYİ / ZAMANI <i>TAMAMLAMAK / BİTİRMEK / DOLDURMAK</i> ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
6. En’âm	وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ	“ Gündüzleri yaptıklarınızı bilen, geceleri ise sizi öldüren ve sonra da -belirlenmiş olan ecelin tamamlanması için- gündüzleri sizi diriltten O’dur. Sonunda dönüşünüz O’na olacaktır. O, o zaman, size yaptıklarınızı haber verecektir. ” 6/60
10.Yûnus	وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتَعْجَلَهُمْ بِالْخَيْرِ لَفُضِّيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ فَنَدَّرَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ	“İnsanların iyi şeyleri elde etme konusunda aceleci davrandıkları gibi, Allah da [yapmış olduklarından dolayı zaten hak etmiş oldukları] kötülükleri başlarına musallat etme konusunda aceleci davranmış olsaydı, süreleri bitirilmiş olurdu. Ama Biz, Bizimle karşılaşacaklarını ummayanları, taşkınlıkları içinde bocalar bir durumda bırakacağız.” 10/11

ANLAM TABLOSU: KUR'ÂN'DA KDY KÖKLÜ KELİMELERİN GEÇTİĞİ AYETLER

2.KDY KÖKLÜ KELİMELERİN TAMAMLAMAK / BİTİRMEK: C) SÜREYİ / ZAMANI TAMAMLAMAK / BİTİRMEK / DOLDURMAK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
Sûre	Ayetin Metni	Ayetin Anlamı
28. Kasas	قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلِينَ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ	“Mûsa da : " Bu, benimle senin aranda bir meseledir. Bu yüzden hangi süreyi dolduracak olursam olayım , bana karşı husumet gösterilmemelidir. Allah da söylediklerinize tanıktır.” diyerek karşılık vermişti. ” 28/28
	فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ	“Mûsa süreyi doldurup da ailesi ile birlikte yola çıktığında, Tûr’un yamaçlarında bir ateş görmüş ve ailesine:“ Siz [burada] bekleyin. [Uzaklarda] bir ateş gördüm. Umarım [oradan] size [izleyeceğimiz yol hakkında] bir haber ya da [hiç değilse] ısınmanız için bir odun parçası getiririm.” demişti. ” 28/29
3.KDY KÖKLÜ KELİMELERİN ÖLDÜRMEK / İŞİNİ BİTİRMEK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
28.Kasas	وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينٍ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَقَاتَهُ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَرَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ	“Mûsa, sakinlerinin [evlerinde bulunmalarından dolayı] olup bitenlerden habersiz bulundukları bir sırada kente girmişti. Orada biri kendi, diğeri ise düşman tarafından olan iki kişiyi birbirleriyle kavga ederken görmüştü. Kendi tarafından olan, düşmana karşı ondan yardım istemişti. Mûsa da ona bir yumruk indirmiş ve böylece onu öldürmüştü . O zaman o [kendi kendine] “ Bu şeytanın işidir; çünkü o, gerçekten de [insanı] doğru yoldan saptıran apaçık bir düşmandır.” demişti.” 28/15
43. Zuhruf	وَنَادُوا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَّا كُنْتُمْ	“Onlar [cehennemde görevli meleğe]: “ Ey Malik! Rabbin, bari canımızı alsın! ” diye sesleneceklerdir.” 43/77
4. KDY KÖKLÜ KELİMELERİN GERÇEKLEŞTİRMEK / YERİNE GETİRMEK: A) BİR İŞİ, GERÇEKLEŞTİRMEK / YERİNE GETİRMEK (YAPMAK) ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
8. Enfâl	إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لِاخْتِلَافْتُمْ فِي الْمِيْعَادِ وَلَكِن لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِّجَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيِّنَةٍ وَيَحْيَا مَنْ حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ	“Hani siz [Bedir] vadisinin en yakın yamacında idiniz; onlar da en uzak yamacındaydılar. Kervan ise sizlerden daha aşağıda bulunuyordu. Eğer siz, [savaşmak üzere] sözleşmiş olsaydınız, zamanı konusunda anlaşmazlığa düşerdiniz; ama Allah, -olmasını [dilediği] bir işi gerçekleştirmesi , yok olacak olanın delilden dolayı yok olması, yaşayacak olanın da delilden ötürü yaşaması için- [savaşı gerçekleştirmişti]. Kuşkusuz Allah, çok iyi işiten, çok iyi bilendir.” 8/42

ANLAM TABLOSU: KUR'ÂN'DA KDY KÖKLÜ KELİMELERİN GEÇTİĞİ AYETLER

4. KDY KÖKLÜ KELİMELERİN GERÇEKLEŞTİRMEK / YERİNE GETİRMEK: A) BİR İŞİ, GERÇEKLEŞTİRMEK / YERİNE GETİRMEK (YAPMAK) ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
Sûre	Ayetin Metni	Ayetin Anlamı
8. Enfâl	وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّفَاقُتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ	“Hani Allah, onlarla karşılaştığınızda, olmasını [dilediği] bir işi gerçekleştirmek için, bir yandan, onları size gözlerinizde az gösterirken diğer yandan da sizi de onların gözlerinde azaltıyordu; ancak sonunda bütün işler Allah’a döndürülecektir.” 8/44
80.‘Abese	كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرُهُ	“ Hayır! O, hâlâ Allah’ın kendisine buyurduğunu yerine getirmemiştir . ” 80/23 *
4. KDY KÖKLÜ KELİMELERİN GERÇEKLEŞTİRMEK / YERİNE GETİRMEK: B) BİR İSTEĞİ, ARZUYU GERÇEKLEŞTİRMEK / YERİNE GETİRMEK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
12.Yûsuf	وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةٌ فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنْ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ	“Gerçi onlar, [kente] babalarını kendilerine söylediği yerlerden girmişlerdi, ama bu durum, başlarına Allah’tan gelebilecek hiçbir şeyi onlardan uzaklaştıramazdı. [Ya’kûb’un bu önerisi], içindeki [çocuklarını koruma] arzusundan başka bir şey değildi. Böylece o da bu arzusunu gerçekleştirmiş oldu. Kuşkusuz o, Bizim, kendisine öğrettiklerimizden dolayı, [her şeyin Allah’ın irâdesi doğrultusunda gerçekleştiğinin] bilgisine sahip olan biriydi. Ancak insanların çoğu [bu gerçeği] bilmemektedirler.” 12/68
33. Ahzâb	وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا	“ [Ey Muhammed!] Hani sen, Allah’ın nimet verdiği, senin de nimet verdiğin kimseye: “ Eşini terk etme! Allah’ın bilincinde ol! ” diyordun ve Allah’ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun; çünkü insanların [seninle ilgili kötü düşüncelerinden] korkuyordun; oysa korkman gereken Allah’tır. Biz, Zeyd o kadından yana isteğini gerçekleştirip de [onu boşadığında], bundan böyle evlatlıkları, eşlerinden yana isteklerini gerçekleştirdikten sonra [onları boşadıklarında], inananların o kadınlarla evlenmeleri konusunda kendilerine herhangi bir güçlük olmaması için, seni onunla evlendirdik. Allah’ın sözü böylece yerine getirilmiştir.” 33/37 *

ANLAM TABLOSU: KUR'ÂN'DA KDY KÖKLÜ KELİMELEİN GEÇTİĞİ AYETLER

4. KDY KÖKLÜ KELİMELEİN GERÇEKLEŞTİRMEK / YERİNE GETİRMEK: C) ADAĞI (SÖZÜ) GERÇEKLEŞTİRMEK / YERİNE GETİRMEK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
Sûre	Ayetin Metni	Ayetin Anlamı
33. Ahzâb	مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهُ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا بَدِيلًا	“İnananların içinde Allah’a verdikleri sözde duran nice erler vardır. Kimileri sözlerini yerine getirmişlerdir, kimileri de beklemektedirler. Onlar, [Allah’a verdikleri sözü] hiçbir şekilde değiştirmemişlerdir.” 33/23 *
5. KDY KÖKLÜ KELİMELEİN [ALLAH] İSTEMEK / DİLEMEK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
2.Bakara	دِيعَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ	“O, göklerin ve yerin yoktan yaratıcısıdır. (Bir şeyin olmasını) dilediğinde, ona sadece “Ol!” der; o da hemen olurur.” 2/117 *
3. Âl-i İmrân	قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ	“(Meryem) Rabbim! Bana hiç kimse dokunmamış iken, nasıl bir çocuğum olabilir ki...? Diye karşılık vermişti. O da : “ İşte böyle; çünkü Allah dilediğini yaratır. O, (bir şeyin olmasını) istediğinde, ona sadece “Ol!” der, o da hemen olurur.” demişti. ” 3/47 *
19.Meryem	مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ	“...Çünkü Allah’ın çocuk edinmesi olacak bir şey değildir. O, böyle şeylerden uzaktır, aşkındır. Zira, O, (bir şeyin olmasını) istediğinde, ona sadece; “Ol!” der, o da hemen olurur.” 19/35 *
40.Gâfir	هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ	“Dirilten de öldüren de O’dur. O, herhangi bir işin olmasını dilediğinde, ona sadece; “Ol!” der, o da hemen olurur.” 40/68 *
6. KDY KÖKLÜ KELİMELEİN BİLDİRMEK / HABER VERMEK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
10.Yûnus	وَإِذْ عَلَيْنَا نُبَأُ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذَكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ	“Onlara Nûh’un haberini oku. Hani o, halkına: “Ey halkım! Eğer benim aranızda bulunmam ve Allah’ın ayetlerini hatırlatmam zorunuza gidiyorsa, [bilin ki], ben sadece Allah’a güvenirim. O halde, bana ne yapacağınıza karar verin ve bu [iş için de] Allah’a ortak koştuklarınızı da [yardıma çağırın]! [Ne yapacağınıza karar verdikten sonra da] bu konuda asla tereddüd göstermeyin! [Verdiğiniz karar ne olursa olsun] bana bildirin ve bana mühlet de vermeyin!” demişti.” 10/71 *

ANLAM TABLOSU: KUR'ÂN'DA **KDY** KÖKLÜ KELİMELEİN GEÇTİĞİ AYETLER

6. KDY KÖKLÜ KELİMELEİN BİLDİRMEK / HABER VERMEK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
Sûre	Ayetin Metni	Ayetin Anlamı
15.Hicr	وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ	“ Böylece Biz, [elçilerimiz vasıtasıyla] Lût’a şu buyruğu bildirmiştik : “Sabaha doğru bu [günaha batmışların] kökü kesilmiş olacaktır.” 15/66
17.İsrâ	وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوقَ كَبِيرًا	“ Biz kitapta İsrailoğullarına: “Siz, kuşkusuz, ülkede iki kez bozgunculuk yapacak ve zalimce, despotça bir yönetim sergileyeceksiniz! ” diye bildirdik . ” 17/4
28.Kasas	وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ	“ [Sana gelince, ey Muhammed], sen, Biz, Mûsa’ya yasamızı bildirirken , [o kutlu vadinin] batı yamacında bulunuyordun ve [onun zamanında olup bitenlere de] tanık değildin.” 28/44 *
7. KDY KÖKLÜ KELİMELEİN SÜRE BELİRLEMEK / ECEL TAKDİR ETMEK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
6. En‘âm	هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ	“ Sizi çamurdan yaratmış ve sonra da size bir ecel belirlemiş olan da O’dur; ancak O’nun katında belirlenmiş olan bir başka ecel de vardır.[O’nun gücü hakkında] kuşkuya düşmekten kendinizi alamamaktasınız.” 6/2
8. KDY KÖKLÜ KELİMELEİN YARATMAK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
41.Fussilet	فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأُوحِيَ فِي كُلِّ سَّمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيْنَا السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ	“ Böylece O, onları, iki evrede, yedi gök olarak yaratmış ve her göğe kendi işini esinlemiştir. Biz, en yakın göğü kandillerle süslemiş ve onu koruma [altına almıştık]. İşte bu, çok güçlü, çok bilen [Allah]’ın düzenlemesidir.” 41/12
9. KDY KÖKLÜ KELİMELEİN EMRETMEK ANLAMINDA KULLANILDIĞI AYETLER		
17.İsrâ	وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا	“ Rabbin, sadece Kendisine ibadet etmenizi ve anne ve babınıza iyilikte [bulunmanızı] emretmektedir . Eğer anne ve babanızdan biri ya da her ikisi birlikte senin yanında yaşanacak olursa, sakın onlara: “Öf!” bile deme ve onları azarlama; ama onlara güzel söz söyle! ” 17/23

***Çöllüoğlu, Mahmut Sami, Kur'ân-ı Kerîm'de KDY Kökünün Semantik İncelemesi,
Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Salih Akdemir, V,+206 s.***

ÖZET

Bu çalışmada Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan KDY kökü Semantik yöntemle incelenmiştir. Çalışma giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın giriş bölümünde tezin konusuna, amacına, önemine ve çalışmada takip edilen metoda değinilmiştir.

Birinci bölümde; öncelikle KDY kökünün etimolojik yapısı incelenmiştir. Kökün kullanımları; ilk dönem, son dönem Arapça sözlükleriyle günümüz Arapça-Türkçe ve Osmanlı-Türkçe sözlüklerden tespit edilerek, bunların karşılıkları verilmiştir.

İkinci bölümde KDY kökünün Kur'ân'daki kullanımları belirlenmiştir. Sonra kökün ayetlerde sahip olduğu anlamlar tespit edilmiş ve buna göre anlam grupları oluşturulmuştur. Belirlenen bu anlam gruplarında yer alan KDY köklü kelimelerin çeşitli tefsir kaynaklarında nasıl anlamlandırıldığı incelenmiştir. Ardından mütercimlerin KDY köklü kelimeleri Türkçe'ye hangi anlamlarla çevirdikleri tespit edilmiş ve semantik değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışma elde edilen neticelerin sonuç kısmında aktarılmasıyla tamamlanmıştır.

Çöllüoğlu, Mahmut Sami, *The Semantic Examination of The KDY Word-Root As It Appears In The Holy Quran*, Dissertation, Thesis Advisor: Prof. Dr. Salih Akdemir, V+206p.

SUMMARY

In this dissertation the word root KDY, as appearing in the Holy Quran is analyzed by semantic method. The study is composed of an introduction and following two parts. In the introduction part of the work; topic, aim, importance and the applied method are explained.

In the first part, primarily the etymological structure of the word-root KDY is examined. The use of mentioned root is determined in first-last period Arabic Dictionaries as well as in Actual Arabic-Turkish and Ottoman-Turkish Dictionaries and with that their related meanings are made clear.

In the second part of the study, the use of the word-root KDY in the Holy Quran is determined. It is declared in which meanings the word-root KDY is appearing in Qur'an verses and meaning groups are built up accordingly. Afterwards, how the KDY-rooted words in the Qur'an verses are given in diverse interpretation sources. After that is clarified in wich meanings the translators have translated the KDY rooted words into Turkish and a semantic conclusion is done accordingly.

The study is completed by the clearance of the findings in the last part.